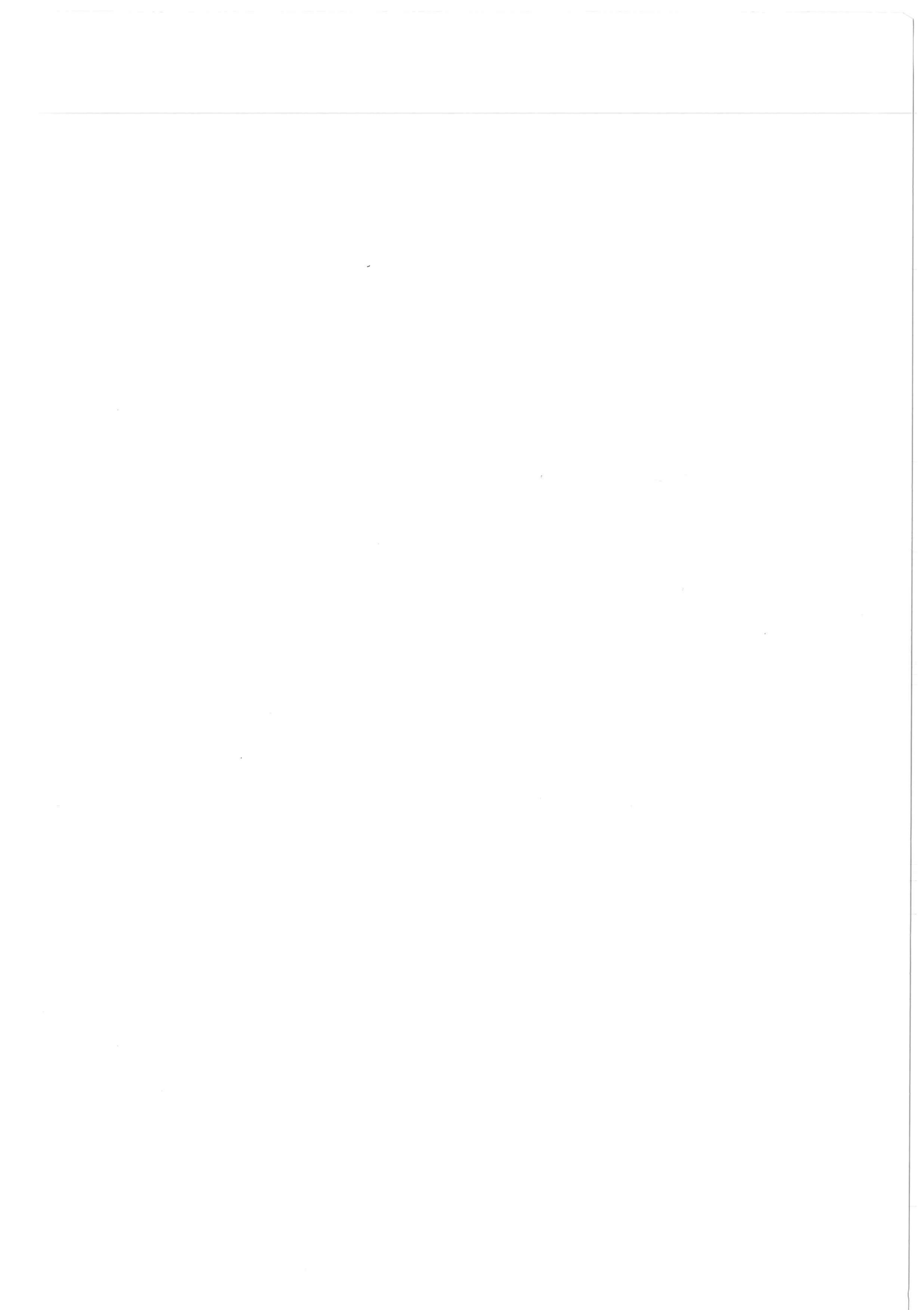

FLERSPRÅKLIG KOMMUNIKASJON I RETTSSALEN

En kasusstudie av en flerspråklig rettsforhandling

FORORD

Det er mange jeg gjerne vil takke i forbindelse med denne avhandlingen. Særlig vil jeg takke Anne Hvenekilde for hennes uvurderlige støtte og oppmuntring i oppstartfasen.

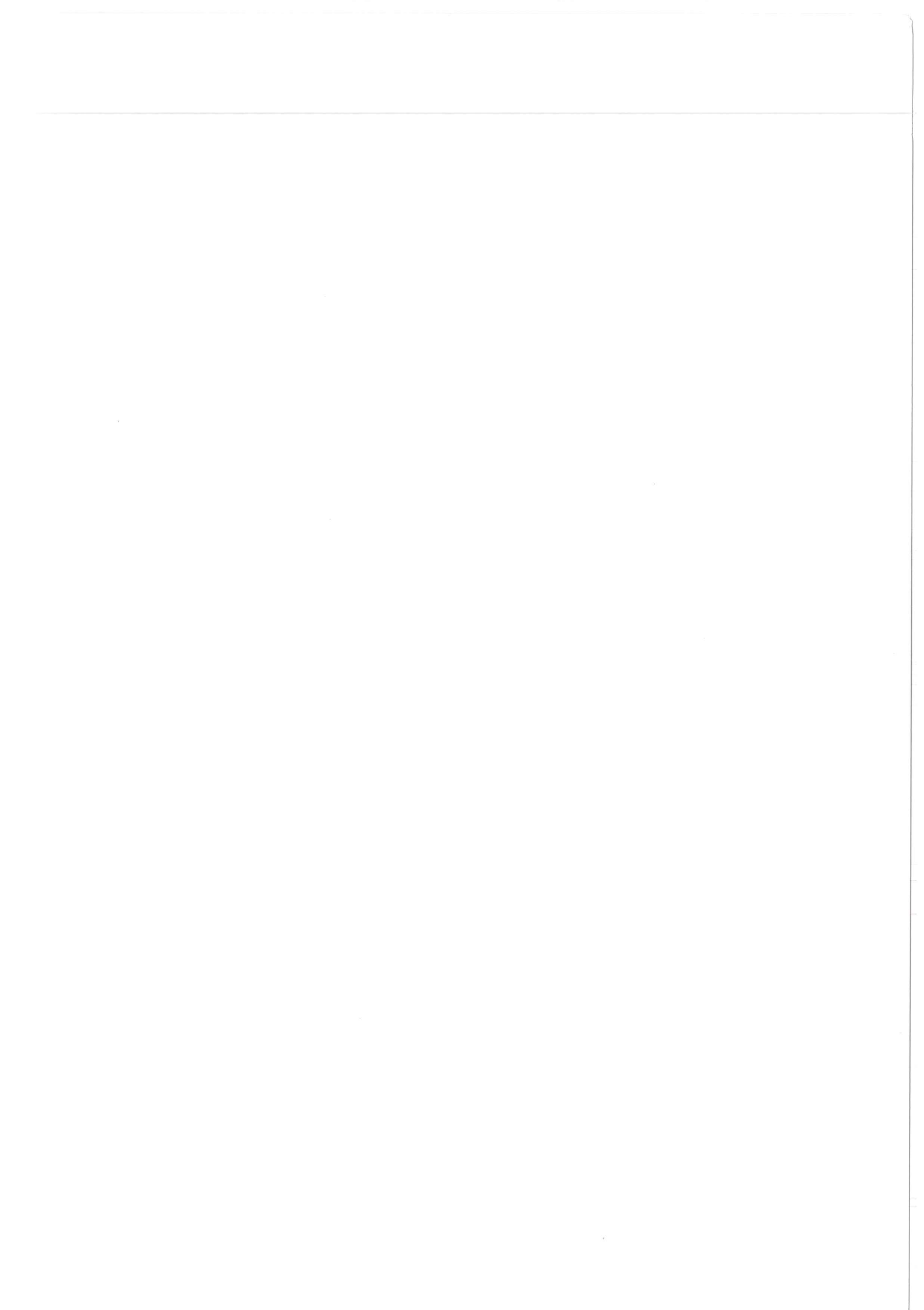
Mine nyere veiledere Jan Svennevig og Cecilia Wadensjö vil jeg takke for sin tålmodighet og alle nyttige kommentarer og interesse for arbeidet med denne avhandlingen. Tusen takk begge to! Jeg vil også takke Kristian Andenæs for gjennomlesning og nyttige kommentarer.

Anne Aabakken, Elie Wardini og Kamiran Aziz vil jeg takke for hjelp med transkripsjonene, og Hege Nilsen for språkvask.

En takk går til Norges forskningsråd som ga meg økonomisk støtte til å fullføre prosjektet. Takk til alle dere som ga meg tillatelse til å gjøre lydbåndopptakene.

Til slutt vil jeg takke min far for pass av Sara under sluttarbeidet med avhandlingen, og Sara for tålmodig å leke på gulvet på kontoret.

Oslo, juni 2005

INNHold

1. INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn og problemstillinger	1
1.1.1 <i>Rettsikkerhet i et flerspråklig perspektiv</i>	1
1.2 Kasusstudie	2
1.3 Tidligere internasjonal forskning	3
1.3.1 <i>Kommunikasjon i rettsalen</i>	4
1.3.2 <i>Dialogtolking</i>	5
1.3.3 <i>Forskning på det norske rettsvesen</i>	8
1.4 Avhandlingens målsetninger	10
1.4.1 <i>Avhandlingens praktiske målsetning</i>	11
1.4.2 <i>Avhandlingens metodologiske målsetning</i>	11
1.4.3 <i>Avhandlingens teoretiske målsetning</i>	12
1.5 Avhandlingens disposisjon	12
2. TEORETISKE UTGANGSPUNKT	14
2.1 Innledning	14
2.2 Hermeneutikk som vitenskapsteoretisk ramme	15
2.2.1 <i>Refleksiv forskning</i>	17
2.3 En kasusstudie som metodologisk ramme	18
2.3.1 <i>Kasusstudiens formål og fortrinn</i>	19
2.4 Kommunikasjonsteori	21
2.4.1 <i>Flerkulturell kommunikasjon</i>	21
2.4.2 <i>Konversasjonell slutning</i>	25
2.4.3 <i>Kommunikasjon som strategi</i>	26
2.5 Tolke- og oversettelsesteori	27
2.5.1 <i>Tale som tekst eller aktivitet</i>	27
2.5.2 <i>Oversettelse</i>	29
2.5.3 <i>Klassifisering av tolkede gjengivelser</i>	30
2.6 Ulike analytiske innfallsvinkler	32
2.6.1 <i>Kritisk diskursanalyse</i>	32
2.6.2 <i>Samtaleanalyse</i>	35
2.6.3 <i>Retorikk</i>	37
2.7 Resultater og etikk	39
3. METODE OG DATAMATERIALE	41
3.1 Innledning	41
3.2 Rettssaken	41
3.2.1 <i>Sakens representativitet</i>	43
3.3 Båndopptaket og dets pålitelighet	43
3.4 Innsamling av datamateriale	45
3.4.1 <i>Etiske aspekter ved innsamlingen av datamaterialet</i>	45
3.5 Opptaksutstyr	46
3.6 Bakgrunn for valg av data	46
3.7 Transkripsjonen og dens pålitelighet	47

3.8 Refleksiv forskning	49
3.9 En kasusstudie med ulike analyser og ulike metoder	50
4. FLERSPRÅKLIGE RETTSFORHANDLINGER	52
4.1 Innledning	52
4.2 Rett til tolk	53
4.2.1 <i>Dialogtolking</i>	54
4.3 Tolk i retten i dag	55
4.3.1 <i>Tolken som sakkyndig</i>	56
4.4 Generelt om rettsforhandlinger	57
4.4.1 <i>Saksgangen i straffesaker</i>	59
4.5 Etnisitet og troverdighet	60
4.5.1 <i>Dømmes av likemenn</i>	61
5. SPRÅKLIGE YTRINGER SOM BEVISMATERIALE	63
5.1 Innledning	63
5.1.1 <i>Grunnlaget for dommen</i>	64
5.2 Referater	66
5.2.1 <i>Primærtekster og referattekster</i>	66
5.2.2 <i>Fra referattekst til sitattekst</i>	68
5.3 Sitater	70
5.3.1 <i>Primærtekster og sitattekster</i>	71
5.4 Fortolkningsstyring	74
5.5 Kontekstualisering og dekontekstualisering	75
5.5.1 <i>Kontekstualisering under forhandlingene</i>	76
5.5.2 <i>Kontekstualisering under prosedyrene</i>	78
5.6 Sammenfatning	80
6. DEN PÅSTÅTTE SPRÅKHANDLINGEN	83
6.1 Innledning	83
6.1.1 <i>Intensjon og respons</i>	84
6.2 Den verbale språkhandlingen	86
6.2.1 <i>Hyponymi</i>	86
6.3 Modalitet	87
6.3.1 <i>Leksikalske valg</i>	88
6.3.2 <i>Garderinger og omformuleringer</i>	89
6.4 Ikke-verbale signaler	90
6.5 Sammenfatning	94
7. DEN FLERSPRÅKLIGE FORKLARINGEN	95
7.1 Innledning	95
7.2 Monologen til tiltalte	97
7.2.1 <i>Vokabular, morfologi og syntaks</i>	98
7.2.2 <i>Koherens</i>	102
7.2.3 <i>Pronomen som logiske forbindere</i>	103
7.2.4 <i>Manglende logiske forbindere</i>	107
7.3 Monologen i forfatters oversettelse	109

7.4 Dialogen med tiltalte	111
7.4.1 Tiltalte unnlater å besvare spørsmålet	112
7.4.2 Tiltaltes argumenter reduseres	113
7.4.3 Tiltalte tas ikke på alvor	115
7.5 Sammenfatning	118
8. PATHOS	120
8.1 Innledning	120
8.2 Pathos og kontekstualiseringssignaler	121
8.2.1 Direkte tale	122
8.2.2 Den opptredendes personlige fasade	126
8.2.3 Metaforer	128
8.3 Sammenfatning	131
9. ARGUMENTASJONSFORMER I PROSEDYRENE	132
9.1 Innledning	132
9.2 Inventio	132
9.2.1 Premisset	133
9.3 Ulike forsvarsstrategier og kulturelle verdier	136
9.4 Genus judiciale	137
9.4.1 Holdningsuttrykk	140
9.5 Sammenfatning	142
10. TOLKEENHETER	144
10.1 Innledning	144
10.2 Tolkeenhetene under monologene	145
10.2.1 Episoder	145
10.2.2 Argumentasjonsrekker	146
10.2.3 Enkeltytringer	147
10.3 Tolkeenhetene under dialogene	148
10.3.1 Enkeltytringer	149
10.3.2 Spørsmål-svarpar	150
10.3.3 Episoder	151
10.4 Sammenfatning	153
11. SPRÅKLIG TILSTEDEVÆRELSE	155
11.1 Innledning	155
11.2 Gjengivelser og pragmatiske konsekvenser	156
11.2.1 Nære gjengivelser	158
11.2.2 Reduserte gjengivelser	159
11.2.3 Erstattede gjengivelser	163
11.2.4 Oppsummerte gjengivelser	165
11.2.5 Sammenslåtte gjengivelser	166
11.2.6 Ikke-gjengivelser	169
11.2.7 Nullgjengivelse	170
11.3 Tolking under tidspress	172
11.4 Hvordan gjenspeiles den språklige tilstedeværelsen i dommen?	173

11.5 Sammenfatning	174
12. TOLKENS ARBEID	176
12.1 Innledning	176
12.1.1 <i>Tolking og tolkebehov</i>	177
12.1.2 <i>Tolkeproblematikk spesielt knyttet til arabisk</i>	178
12.1.3 <i>Lingvistisk og kulturell avstand</i>	180
12.2 Tolkens arbeidsoppgaver	182
12.2.1 <i>Tolken som reporter</i>	183
12.2.2 <i>Tolken som responder</i>	184
12.3 Turtaking	187
12.3.1 <i>Tolken som koordinator</i>	188
12.4 Sammenfatning	192
13. KONKLUSJON	194
13.1 Innledning	194
13.1.1 <i>Mulige forklaringsfaktorer for dommen</i>	194
13.2 Kasusstudiens muligheter og begrensninger	195
13.3 Muntlig språklig bevismateriale som faktagrunnlag	196
13.3.1 <i>Fortolkningsstyring</i>	197
13.3.2 <i>Språklig bevismateriale i et flerspråklig perspektiv</i>	197
13.4 Tiltaltes kommunikative muligheter i en flerspråklig rettssal	198
13.4.1 <i>Holdningsuttrykk</i>	199
13.4.2 <i>Tolkekvaliteten</i>	199
13.4.3 <i>Retoriske muligheter</i>	201
13.5 Tiltaltes språklige tilstedeværelse	202
13.6 Videre forskning	202
13.6.1 <i>Retoriske konvensjoner</i>	203
13.6.2 <i>Tolkens læringsprosess</i>	203
13.6.3 <i>Tospråklig, trespråklig, firespråklig rettsforhandling?</i>	204
13.7 Fremtidige perspektiver på flerspråklige rettsforhandlinger	204
REFERANSER	207
APPENDIKS	217
Transkripsjoner	

1. INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og problemstillinger

Med innvandringen til Norge møter alle norske institusjoner stadig flere personer som ikke behersker norsk. Dette må nødvendigvis påvirke institusjonenes kommunikasjonspraksis på ulike måter. I denne avhandlingen skal det handle om en flerspråklig rettsforhandling, og ifølge Oslo tingrett sine nettsider (<http://www.domstol.no/oslotingrett/>) benyttes tolk i ca. 1000 straffesaker hvert år.

I Norge er utgangspunktet at rettspråket ved domstolen er norsk. Det er ikke uttrykkelig sagt i prosesslovgivningen, men fremgår implisitt av domstoloven §§ 135 og 136 (Mostad 1999). Denne avhandlingen skal handle om hvordan en rettsforhandling fungerer når ikke alle behersker norsk, for i retten kan gode ferdigheter i norsk være avgjørende for den rettslige behandlingen slik vi skal se fremover i denne avhandlingen der tiltalte ikke blir hørt, snarere bokstavelig talt overhørt i retten. Hovedårsaken til dette er rettens bruk av tolker uten tilstrekkelig kompetanse til å tolke i retten.

Avhandlingen har et anvendt perspektiv, og jeg har bevisst gitt avkall på fordypning av ulike teoretiske perspektiver for å få belyst bredden av problemstillinger som kan oppstå under flerspråklige rettsforhandlinger. Jeg benytter derfor et spekter av teorier og ulike analytiske innfallsvinkler for i bredest mulig grad å få belyst lingvistiske problemstillinger under en rettsforhandling der tiltalte ikke behersker rettens språk.

Funnene i avhandlingen håper jeg vil stimulere til videre forskning på flerspråklige rettsforhandlinger, og at de vil være nyttige bidrag til tolkeutdanningen, samt interessere dommere, advokater og rettstolker.

1.1.1 Rettsikkerhet i et flerspråklig perspektiv

Det overordnede temaet er rettsikkerhet i et flerspråklig perspektiv. Spørsmål som skal undersøkes er rettens behandling av et språklig bevismateriale og hvordan kommunikasjonen i retten fungerer når tolken ikke har tilstrekkelig kompetanse for oppdraget. Det handler om dialogtolking som Mason (1999) definerer på følgende måte:

dialogue interpreting includes what is variously referred to in English as Community, Public Service, Liaison, Ad Hoc or Bilateral Interpreting – the defining characteristic being interpreted-mediated communication in spontaneous face-to-face interaction. Included under this heading are all kinds of professional encounters: police, immigration and welfare services interviews, doctor-patient interviews, business negotiations, lawyer-client and courtroom interpreting, and so on. Dialogue interpreting is thus to be distinguished from Conference Interpreting (both simultaneous and consecutive), which is typically monologic and does not involve face-to-face interaction. (1999:147-148)

Jeg skal undersøke hvilke mulige konsekvenser den flerspråklige kommunikasjonen kan ha for en persons troverdighet og rettssikkerhet. Det handler for det første om en person som ikke behersker rettens språk sine muligheter til å bli forstått og fremstå som troverdig, rettskaffen, moralsk, fornuftig osv., og hans muligheter til å påvirke tilhørerne gjennom sine måter å uttrykke seg på. For det andre handler det om hvilke problemer den flerspråklige kommunikasjonen kan skape for rettens aktører med henblikk på klarlegging av fakta under rettsforhandlingen. For det tredje skal jeg se på hvilke usikkerhetsmomenter som knytter seg til den flerspråklige kommunikasjonen som faktagrunnlag i rettssalen.

I min analyse av saken har jeg tilgang til det som blir sagt på begge språk i rettssalen, norsk og arabisk. Dette er trolig et annet perspektiv enn det retten hadde under forhandlingene, som sannsynligvis kun hadde tilgang til det som ble sagt på norsk. Et viktig teoretisk utgangspunkt er at tiltalte ikke forstår det som foregår på norsk i rettssalen, at han kun har muligheter for å forstå det som blir formidlet gjennom tolken på arabisk.

1.2 Kasusstudie

Avhandlingen er en kasusstudie av en flerspråklig rettsforhandling med fokus på lingvistiske problemstillinger, og jeg skal belyse språk som en viktig dimensjon under rettsforhandlinger.

Kasusstudien består av en analyse av et lydbåndopptak av en flerspråklig rettsforhandling der jeg har benyttet ulike sosiolingvistiske metodiske tilnæringer. Viktige stikkord her er observasjon, fortolking, tekstanalyse og samtaleanalyse. Det er en studie av kommunikasjon mellom mennesker av ulik sosial, kulturell og språklig bakgrunn innenfor en institusjonell ramme.

Under denne rettsforhandlingen, som fant sted i en herredsrett på Østlandet i 1999, står en kurder tiltalt for å ha fremsatt drapstrusler overfor en saksbehandler ved et sosialkontor. Han ble senere dømt til 18 dagers betinget fengsel med en prøvetid på to år. Under forhandlingene tolkes det mellom norsk og arabisk.

Shuy (1993) inspirerte meg til å undersøke hva lingvistikken kan bidra med for å oppnå en nærmere forståelse av en rettsforhandling. Det jeg imidlertid tror er nytt i forhold til Shuy sitt arbeid, er flerspråklighetsperspektivet jeg anlegger. Shuy sier blant annet følgende:

A linguist's hearing may be no better than a juror's hearing, but the linguist's *listening* skills are finely honed by training and experience. Listening goes beyond hearing. It involves finding the patterns that exist in language. It includes attending to the many things that average listeners overlook when they hear speech. It requires consciously attending to the "little" things that most people ignore as they try to understand the "big" things they hear. (1993:xviii)

Det jeg har kommet frem til under dette arbeidet, er i stor grad resultat av nitidig lytting etter de små tingene under rettsforhandlingen. Disse små tingene er så satt inn i et større perspektiv. Arbeidet hviler på tre viktige antagelser:

1. En tolk uten tilstrekkelig kompetanse representerer et betydelig rettssikkerhetsproblem i retten.
2. Lingvistiske faktorer spiller en rolle i vurderingen av en persons troverdighet.
3. Trusselsaker, der bevismaterialet utelukkende består av språklige ytringer, er spesielt egnet til å belyse spørsmålet om troverdighet i rettssalen.

1.3 Tidligere forskning

Kasusstudie som metodisk tilnærming med en kombinasjon av ulike observasjonsteknikker har ifølge Pöchhacker (2002) frem til nå ikke vært særlig vanlig innenfor forskning på tolking. Som det mest vellykkede eksempel på bruk av kasusstudie i forskning på tolking nevner han Wadensjö (1998). Hun tok opptak av og analyserte et stort korpus autentisk materiale, deltok som observatør og foretok intervjuer etter opptakene.

Den kasesstudien jeg skal foreta har så vidt jeg vet ikke vært foretatt tidligere. For det første skiller studien seg ut ved å ha både fokus på forhandlingene som en helhet og på ulike aspekter ved forhandlingene som språk, kommunikasjon, tolking og troverdighet. For det andre skiller den seg ut ved å knytte dette opp mot rettssikkerhet. For det tredje skiller den seg ut ved de språkene som benyttes under forhandlingene, arabisk og norsk.

Ettersom kasesstudien har flere fokus inngår den i to ulike forskningsfelt. Disse er "Kommunikasjon i rettssalen" (Courtroom communication) og "Dialogtolking" (Dialogue interpreting). Jeg skal kort si noe om disse to forskningsfeltene.

1.3.1 Kommunikasjon i rettssalen

Det har vært gjort mange andre relaterte undersøkelser innenfor feltet kommunikasjon i rettssalen, for dette er etter hvert blitt et stort forskningsfelt som skriver seg tilbake til sytti- og åttitallet. Mye av det arbeidet som har vært gjort av lingvister innenfor feltet dreier seg om den type tale en finner i rettssalen. Jeg skal bare kort nevne noen eksempler for å belyse det. Atkinson og Drew (1979) var blant de første forskerne som beskrev språkhandlinger i rettssalen. Philips (1987) mener å vise at spørsmålets form representerer graden av kontroll over respondenten. For eksempel begrenser ja-nei-spørsmål antall mulige svar sammenlignet med hv-spørsmål som gir respondenten flere valgmuligheter. Mange av disse lingvistiske og sosiolingvistiske studiene har påvist den store forskjellen med hensyn til makt mellom vitnene på den ene siden og dommere og advokater på den andre (se for eksempel Drew 1992, Luchjenbroers 1997 og Eades 2000 for nyere studier). Jeg kan også nevne at det i 1994 kom et eget tidsskrift som utelukkende befatter seg med språk og jus: "Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law", University of Birmingham Press.

Den som ga meg ideen til en undersøkelse av språk som bevismateriale, og ga meg ideen til å diskutere dette er, som også nevnt ovenfor, Shuy (1993). Denne boken (Shuy 1993) bygger både på hans studier av rettsforhandlinger i USA, samt hans oppdrag som ekspertvitne og lingvist. I boken viser han for eksempel ulike former for misoppfatninger av språk i den amerikanske rettssalen. Tittelen på boken er illustrerende for problematikken han diskuterer: "Language Crimes, The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom". Gjennom boken gir han eksempler på ulike typer språkhandlinger, deriblant trusler, og hvordan disse behandles i retten. Han peker på et viktig problem med trusselsaker:

If the case should come to court, the evidence is secondary, or reported evidence of what was said and, of course, subject to vigorous rebuttal or denial by the alleged offending party. (Shuy 1993:98)

Denne avhandlingen har også eksempler på problematikk rundt et slikt sekundært bevismateriale, og det som er særlig interessant er et eksempel der jeg viser hvordan bevismaterialet endrer karakter underveis i rettsforhandlingen og frem til den endelige dommen (kap. 8).

Så vidt meg bekjent har det ikke vært gjort lingvistisk forskning på troverdighet i rettssalen i Norge, men i den offentlige debatt trekkes det av og til frem at de som kjenner rettens språk, har større sjanser for å bli frikjent. Forskning fra andre arenaer viser at dette langt på vei antakeligvis er korrekt. Uffe Ladegaard (2001) har for eksempel dokumentert at visse grupper av utlendinger i Danmark blir diskriminert med hensyn til vurdering av f.eks. deres formuleringsevne og argumenter. Visse språklige former vekker ulike typer assosiasjoner og følelser, og disse kan påvirke en persons troverdighet slik også Berk-Seligsons (1990) studier av tolkede rettsforhandlinger viser. Det som er særlig interessant for denne studien er for det første det arbeidet der Berk-Seligson (1990) viser hvordan tolkens ulike gjengivelser kan føre til at vitnenes troverdighet påvirkes. Det andre som er spesielt interessant, er at hun viser hvordan rettssalen endrer seg med en tolk tilstede og hvordan disse endringene påvirker de juridiske prosedyrene.

1.3.2 Dialogtolking

Denne studien hører også hjemme innenfor feltet dialogtolking (det som i litteraturen ofte refereres til som community interpreting, liaison interpreting eller public service interpreting), som også etter hvert er blitt et ganske stort forskningsfelt. Ifølge Pöchhacker's analyse av bibliografiske data (1995a) er antall forskningsarbeider gjort på tolking i løpet av en seksårsperiode fra 1989-1994 mer enn doblet i forhold til forutgående 36 år. Frøili (2001) sier at den første doktoravhandlingen på feltet kom i 1989, og dette var en sosiologisk analyse av tolkens rolle. Den tar for seg turvekslingene under en samtale mellom en døv student og en hørende, amerikansk professor. Studien er senere utgitt i en oppdatert versjon (Roy 2000).

I stor grad har tidligere forskning på dette feltet vært basert på normative tilnærminger, som for eksempel Berk-Seligsons (1990) undersøkelse av tolkens rolle der hun hevder at mange av

problemene i rettssalen er relatert til en misforståelse av tolkens rolle. Brennan (1999:224) sier for eksempel at retten forventer at tolken skal være en mellommann både gjennom sitt tolkeoppdrag i rettssalen og utenfor rettssalen. Retten oppfatter tolken som den som kjenner til de døve, og de døve oppfatter tolken som den som kjenner til retten. Denne kasusstudien bygger på Wadensjö (1992 Ph. D) i den forstand at den er et forsøk på en deskriptiv tilnærming uten normative føringer. Studien bygger også videre på Wadensjö (1992, 1998 og 2000) fordi den har fokus på kommunikasjonssituasjonen som en helhet, og ikke for eksempel kun på tolkens opptreden.

Vi forestiller oss gjerne tolking som en aktivitet der budskap overføres muntlig fra et språk til et annet, og mange har en oppfatning av tolken som en maskin som automatisk utfører dette arbeidet mellom to språk, dvs. som en person som ikke innvirker på kommunikasjonen og som nærmest skal være/er usynlig for primærdeltakerne. Senere undersøkelser viser imidlertid at virkeligheten er mye mer kompleks. Mange har påpekt svakhetene ved en slik overføringsmodell og teori om hvordan tolking foregår, og har også rettet skarpe kritikker mot den. Ifølge Roy (2000) tok forskning og teori om oversettelse og tolking en kursendring på nittitallet som en følge av forskningen til Hatim og Mason (1990) og Berk-Seligson (1990), og disse kom til lignende konklusjoner:

- Tolken gjør mer enn å overføre det lingvistiske innholdet i budskapene.
- Det er nødvendig å studere samhandling mellom alle deltakerne.
- Å studere tolking effektivt krever opptak og transkribert tale.
- Betydninger kan bare forstås når de sees i lys av deltakernes forhold seg imellom, deres intensjoner, mål, diskurssekvenser og andre elementer i diskursen.
- Tolker forhandler om måten budskap skal forstås av andre på, og ikke bare om betydningen av enkeltord. (Roy 2000:27, min oversettelse)

Berk-Seligson (1990) utførte den første større publiserte studien som observerte, beskrev og vurderte tolkenes aktive deltakende rolle. Hun beskrev hvordan tolken gjengir tale i rollen som en individuell deltaker i en talesituasjon, og hun fant at tolken gjør mer enn å overføre det lingvistiske innholdet i budskapene. Om rettstolker sier hun følgende:

”She is an intrusive element, far from being the unobtrusive figure whom attorneys and judges would like her to be”. (1990:96)

Berk-Seligson (1990) sier at tolkens forstyrrelser manifesterer seg på ulike måter, fra dommerens introduksjon av tolken til at dommerne og advokatene henvender seg til tolken istedenfor til tiltalte. Videre forstyrrer tolken når hun stiller oppklarende spørsmål i tillegg til annen parallell småpratning og andre avbrytelser.

En bok som også har hatt stor betydning for utviklingen av forskning innenfor tolkefeltet er Wadensjö (1998) der hun ser på tolking i et samhandlingsperspektiv: "Interpreting as interaction". Dette er en bearbeidet utgave av hennes doktoravhandling fra 1992. Et sentralt teoretisk utgangspunkt hos Wadensjö er at tolker både overfører (relay) og koordinerer (coordinate) talen. Med overføring mener hun oversetting/tolking og med koordinering mener hun koordinering av taleflommen mellom to eller flere individer som enten ikke kan eller ikke vil snakke hverandres språk. Når tolken overfører produserer hun gjengivelser av hva som har blitt sagt på originalspråket. Når tolken koordinerer talen utfører hun ulike handlinger av ulike slag, som for eksempel å ta tur i samtalen. Wadensjö (1998) skiller seg fra Berk-Seligson idet hun heller forsøker å forstå hvordan tolkene gjør jobben sin fremfor å vurdere dem opp mot antagelser om en slags ideell praksis. Wadensjö (1998) analyserer autentiske samtaler med tolk i offentlig sektor i lys av Goffmans sosiologiske teorier og Bakhtins språkfilosofi. Hun beskriver hva tolkene gjør og hvordan de gjør det under sine tolkeoppdrag hos lege og politi, og hun utvikler et sett av analytiske redskaper for den type analysearbeid. Wadensjö sitt arbeid har vært en viktig inspirasjonskilde for meg.

Sentralt i forskningen på tolking i offentlig sektor står også to omfattende artikkelsamlinger fra konferansene "Critical Link" 1 og 2 (Carr et al 1997, Roberts et al 2000). Her er det flere studier både fra helsevesen (Englund Dimitrova 1997) og avhør hos politiet (Wadensjö 1997), samt studier som beskriver ulike aspekter ved profesjonsutviklingen yrket gjennomgår (for eksempel Roberts 1997 og Gentile 1997).

I etterkant av den første konferansen i Forlì, Interpreting in the 21st century, kom en samling av artikler fra denne (red. Garzone og Viezzi 2000). Disse artiklene viser også hvilket stort forskningsfelt tolking er blitt. Artiklene her spenner fra metodologiske og teoretiske spørsmål til empiriske studier på ulike tolkede arenaer, samt spørsmål rundt tolkeutdanning.

Tolking er en kommunikativ prosess som finner sted innenfor en sosial kontekst, og

i min hovedoppgave (1995) om tolkede asylavhør så jeg også at en av tolkene i mitt materiale gjorde mer enn å tolke fra det ene språket til det andre. Han så ut til å styre sine gjengivelser ut fra et prinsipp om å bevare en god stemning under asylavhøret og trakk derfor litt fra og la litt til for å unngå at en av partene skulle bli støtt og at det skulle oppstå en misstemning. Wadensjö (2002) har foretatt en studie av et tolket intervju med Jeltsin. I denne studien sammenlignet hun originalreplikkene med gjengivelsene og fant blant annet at Jeltsin virket mye snillere på svensk gjennom tolken enn han gjorde på russisk. På russisk uttrykte han seg skråsikkert og virket innimellom litt bardus, mens i den svenske språkdrakten virket han mindre kategorisk.

Det ovennevnte asylavhøret var imidlertid en relativt uformell situasjon der saksbehandleren og tolken kjente hverandre ganske godt og hadde jobbet mye sammen tidligere. Avhøret var preget av stor grad av samarbeid mellom tolken og polititjenestemannen, noe en mindre formell situasjon antakeligvis muliggjør i mye større grad enn for eksempel en hovedforhandling i en rettsal. Knapp-Pothoff og Knapp (1986) sier at graden av formalitet i tolkesituasjonen er avgjørende for hvordan tolken utfører jobben. Dess mer formell situasjonen er, dess mer forventes tolken å kun være et overførelsesmedium og dess mindre en ordentlig deltakende tredjepart i samtalen.

Et viktig siktemål for denne avhandlingen er å belyse bruk av en tolk uten tilstrekkelig kompetanse, og se på hvilke konsekvenser det har for retten. Vi kan derfor forvente at tolken i dette materialet vil jobbe på en annen måte enn tolkene til både Berk-Seligson (1990) og Wadensjö (1998), fordi denne tolken verken har like gode språkferdigheter eller tolkeferdigheter som tolkene i materialet deres.

1.3.3 Forskning på det norske rettsvesen

I Norge har det hovedsakelig vært gjort antropologiske, rettsosjologiske og kriminologiske studier innenfor rettsvesenet. Grønhaug har for eksempel undersøkt kulturens rolle under rettsforhandlinger, og i en artikkel fra 1984 beskriver han hvordan tyrkiske kulturelle faktorer virker inn på norske rettsforhandlinger. Han konkluderer med at disse påvirker kommunikasjonen i den forstand at de reduserer tiltaltes mulighet for å forklare seg og bli forstått. Siden den gang er det gått en fagdiskusjon blant antropologer om rettsantropologens rolle, og diskusjonen har vært oppe i for eksempel Norsk Antropologisk Tidsskrift der blant annet Grønhaug (1997) og Borchgrevink (1997) har deltatt. I denne debatten tolker

Borchgrevink Grønhaug som et eksempel på kulturel relativistisk "generøst forræderi" av norske verdier. Grønhaug på sin side avviser denne tolkningen og argumenterer for rettsantropologiens innsats for å tydeliggjøre innvandrertiltaltes handlingspremisser for norske domstoler. Diskusjonen er også relevant for lingvistiske studier av kommunikasjon i rettssalen, fordi ulike lingvistiske valg kan sees på som en form for handlingspremisser i rettssalen. Disse handlingspremissene og lingvistiske valgene er igjen forbundet med normer, verdier og oppfatninger.

Kommunikasjonsproblemer i den norske rettssalen er også dokumentert av Falk (1987) der han fremhever tolken som en mulig garantist for tiltaltes rettssikkerhet i de sakene der tiltalte ikke har tilstrekkelige norskerferdigheter. I 1989 foretok Mathiesen en kvalitativ vurdering av kommunikasjon i ti utlendingssaker i forhørsretten. Han kom til at i syv av de ti sakene forekom det kommunikasjonssammenbrudd og i et par saker meningssammenbrudd. Andre interessante funn fra undersøkelsen hans viser at tiden brukt på saker med utenlandske siktede var litt kortere enn gjennomsnittet, og at saker med tolk ikke medfører stort lenger tidsbruk. I 2000 kom det en rapport på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet som også dokumenterte kommunikasjonsproblemer (Andenæs et al 2000a). Denne viste at det alltid skaffes tolk i straffesaker dersom en av partene ønsker det (Gotaas 2000a:93). Rettssikkerhetsproblemer er således ikke knyttet til at ønsker om bruk av tolk avslås. Det som imidlertid er et problem ifølge ovennevnte rapport, er kvaliteten på tolkingen som kan skyldes tolkens kompetanse, brukernes kunnskap om bruk av tolk eller eventuelt begge deler (Nilsen:2000a). Denne avhandlingen bygger videre på dette arbeidet, som mine kollegaer og jeg gjorde i 2000.

I 2000 kom det også en rapport fra Senter mot Etnisk Diskriminering (SMED) der de slår fast at etniske minoriteter i mindre grad enn nordmenn oppnår troverdighet og blir hørt i det norske rettsvesenet. Rapporten gjør imidlertid ingen forsøk på å forklare hvorfor det er slik. Men, ettersom rapporten er utgitt av Senter mot Etnisk Diskriminering, kan den gi inntrykk av at det er den etniske bakgrunnen som er problemet i forhold til troverdighet og det å bli hørt. Jeg antar imidlertid at bildet er mer komplisert, og skal forsøke å belyse dette. Det betyr ikke at jeg ser bort fra at etnisitet også kan være noe av forklaringen. Holgerson (1990) har blant mange andre gjort en kassustudie innenfor vitnepsykologien. I denne studien belyses betydningen av en systematisk tolkningsmetodikk i rettssaker der bevismaterialet hovedsakelig består av muntlige utsagn ettersom partene og vitnene sine utsagn i en rettssak

ofte kan ha betydning for rettssakens utfall. Tolkingsmetodikken hevder hun er viktig fordi hun ofte har sett at det benyttes generelle psykologiske antagelser som støtte for domsavgjørelsen uten at det finnes belegg for at antagelsen er gyldig i det bestemte tilfellet. Som et eksempel på dette viser hun til at dersom man for eksempel vil sette tillit til et barns forklaring, kan man for eksempel si at "barn ville ikke finne på slike ting". Om man derimot stiller spørsmålsteget ved sannheten i det barnet har fortalt, kan man si at "barn er jo så fantasifulle". Lignende typer psykologiske antagelser som går i siktetes disfavør, kan ha gjort seg gjeldende i det materialet som undersøkelsen til SMED bygger på.

Tolk er ikke en beskyttet tittel i Norge. Dette representerer et betydelig rettssikkerhetsproblem fordi tittelen ikke er knyttet opp mot en bestemt kompetanse eller utdanningsbakgrunn. En rapport fra 2000, som bygger på en spørreundersøkelse besvart av 248 av i alt 1300 spurte advokater, viser at 58% hadde opplevd kvaliteten på tolkingen som et rettssikkerhetsproblem (SMED og Organisasjon mot offentlig diskriminering 2000:23-25). Mange av dem som jobber i tolkefeltet kan således bedre karakteriseres som tospråklige hjelpere av varierende kvalitet (se for eksempel Gentile, Ozolins og Vasilakakos 1996 og Nilsen 2000b). Bruken av tolker uten tilstrekkelig kompetanse utgjør et betydelig rettssikkerhetsproblem for brukerne av disse tospråklige hjelperne. Avhandlingen skal ytterligere belyse dette rettssikkerhetsproblemet gjennom en beskrivelse av hvilke alvorlige konsekvenser denne bruken av en tolk uten tilstrekkelig kompetanse fikk for en tiltalt som ikke snakker rettens språk.

Studien skiller seg fra andre ved at det er en kasusstudie der jeg skal undersøke ulike lingvistiske fenomener og hvordan disse påvirker rettsforhandlingen. Jeg starter ikke dette prosjektet med å undersøke spesielle fenomener, men stiller meg åpen for hva jeg finner. Arbeidet med kasusstudien består således i å finne interessante lingvistiske problemstillinger i materialet, og sist men ikke minst i hvordan jeg skal beskrive det jeg finner. Dette leder meg over til avhandlingens målsetninger.

1.4 Avhandlingens målsetninger

Avhandlingen har både praktiske, metodologiske og teoretiske målsetninger. Disse målsetningene er nært knyttet til hverandre. Den praktiske delen av avhandlingen vil fungere som et bidrag til den overordnede teoretiske diskusjonen, og den teoretiske diskusjonen vil kunne kaste lys over forståelsen av hva som kan foregå i en flerspråklig rettssal.

1.4.1 Avhandlingens praktiske målsetning

Den overordnede praktiske målsetningen er å gi kunnskap slik at det kan settes inn tiltak for å bedre rettssikkerheten til personer som er avhengige av tolkebistand, og at kunnskapen fører til en bevisstgjøring av jurister og tolker som arbeider med flerspråklige rettsforhandlinger. Jeg skal derfor gi noen svar på hva som kan true mennesker som ikke behersker norsk sin rettssikkerhet, og jeg skal vise til hvilke begrensninger den flerspråklige kommunikasjonen representerer. For å gi disse svarene skal jeg undersøke lingvistiske problemstillinger i en rettsal der det benyttes en tolk uten tilstrekkelig kompetanse og der språklige ytringer utgjør bevismaterialet. Dersom vi ser bort fra tolken, har jeg et mye bredere perspektiv under forhandlingene enn deltakerne, som trolig bare forstår et av språkene. Den valgte rettsforhandlingen skal således belyses ut fra et perspektiv der forskeren forstår begge språk i retten.

Den valgte rettsforhandlingen er spesielt interessant av tre årsaker. Den ene er at det er en flerspråklig rettsforhandling der det benyttes en tolk uten tilstrekkelig kompetanse som tolker mellom norsk og arabisk. Jeg skal se på hvordan dette påvirker tiltaltes troverdighet under rettsforhandlingen. Jeg skal også diskutere troverdighet i et pragmatisk perspektiv, og denne diskusjonen vil være knyttet opp mot retoriske konvensjoner og ulike måter å uttrykke seg på. Den andre årsaken til at dette er en spesielt interessant sak er at den omhandler en trussel der språklige ytringer utgjør bevismaterialet. Dette bevismaterialet er interessant for lingvister, og jeg skal drøfte rettens behandling av dette bevismaterialet i et lingvistisk perspektiv. For det tredje fenget denne saken min interesse fordi jeg etter å ha vært tilstede under forhandlingene ikke var i stand til å forstå hvorfor tiltalte ble dømt. En viktig drivkraft i arbeidet har derfor også vært å forsøke å forstå hvorfor denne saken endte som den gjorde.

1.4.2 Avhandlingens metodologiske målsetning

Ettersom det er ulike fenomener som skal undersøkes, forutsetter dette ulike metodiske tilnærminger og beskrivelsesapparater. Den metodologiske målsetningen er derfor å sette sammen et nettverk av lingvistiske teorier og metoder som kan analysere, beskrive og synliggjøre et antall lingvistiske problemstillinger under en flerspråklig rettsforhandling som en helhet. Som tidligere nevnt har jeg valgt å fokusere på bredden av problemstillinger fremfor fordypning av teoretiske perspektiver. I arbeidet med denne avhandlingen står følgende metodologiske spørsmål sentralt:

- a. Hvordan kan vi belyse lingvistiske problemstillinger under en flerspråklig rettsforhandling?
- b. Hvilke teoretiske og metodiske spørsmål reiser flerspråklige rettsforhandlinger?
- c. Kan en kasusstudie tilføre ny kunnskap om tolking og kommunikasjon, og i tilfelle hvilken?

1.4.3. Avhandlingens teoretiske målsetning

Den teoretiske målsetningen dreier seg om hvilke språklige og tolketekniske faktorer som kan virke inn på rettssikkerheten, og er oppsummert under følgende punkter:

- a. Hvordan det muntlige språklige bevis materialet som faktagrunnlag kan påvirke rettssikkerheten under enspråklige og flerspråklige rettsforhandlinger.
- b. Tolke kvalitets betydning for rettssikkerheten.
- c. En person som ikke behersker norsk sine kommunikative og retoriske muligheter i rettssalen.

1.5 Avhandlingens disposisjon

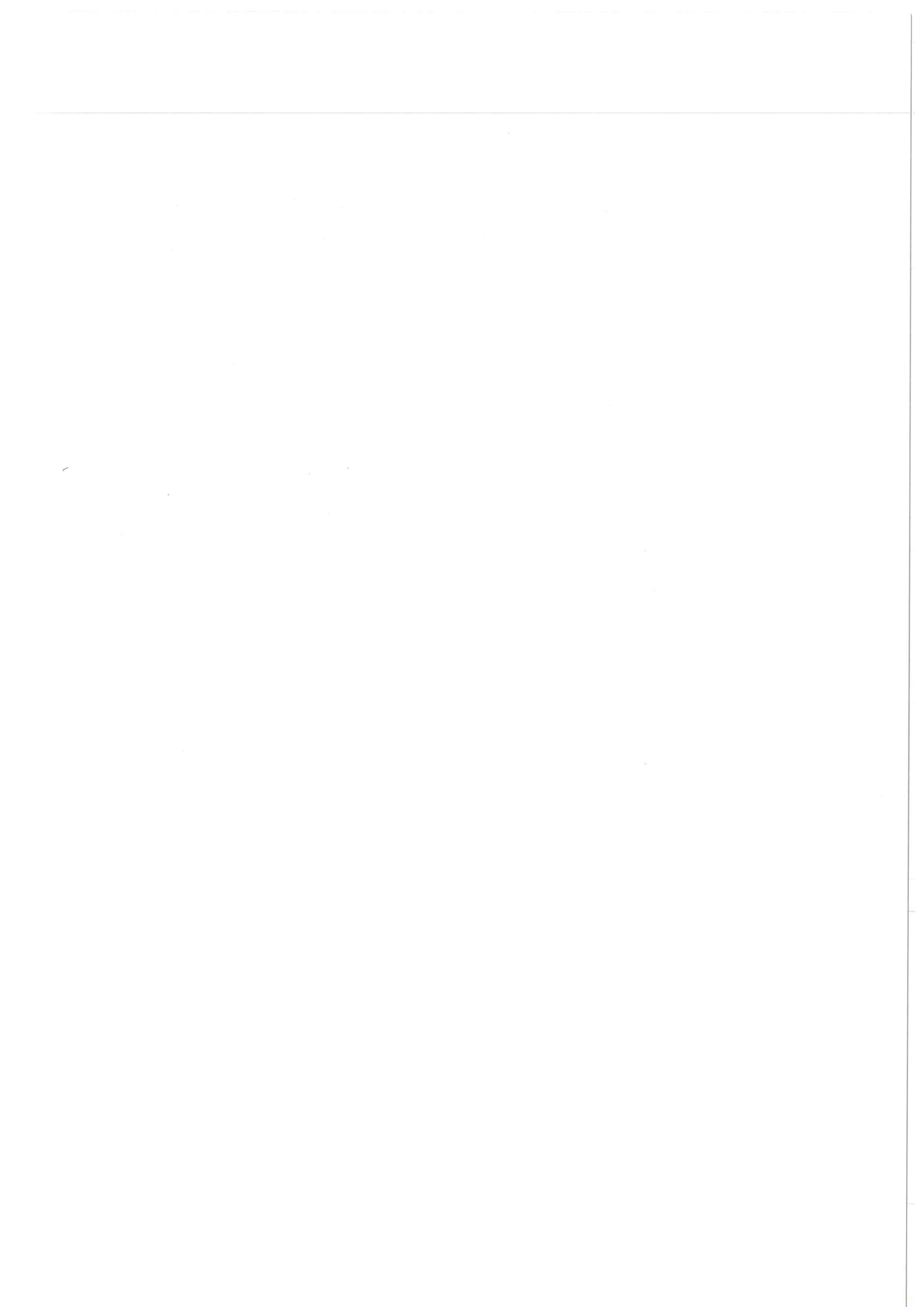
I kapittel 2 gjør jeg rede for den teoretiske bakgrunnen for arbeidet med avhandlingen, samt etiske aspekter ved forskningen.

I kapittel 3 gjør jeg rede for en del generelle metodiske valg.

For å besvare spørsmålet om hvordan vi kan analysere flerspråklige rettsforhandlinger, vil jeg ta utgangspunkt i det som er spesielt for flerspråklige rettsforhandlinger, samt si noe generelt om rettsforhandlinger. Kapittel 4 fungerer på den måten som en innledning til analysene. Der gir jeg en beskrivelse av flerspråklige rettsforhandlinger, begrunnet mitt valg av begrepet flerspråklige rettsforhandlinger og gir et innblikk i saksgangen i straffesaker. I dette kapittelet sier jeg også noe om retten til tolk og tolkens posisjon i retten.

Videre utover i analysene gjør jeg nærmere rede for hva som er spesielt med denne flerspråklige rettsforhandlingen og belyser dette ut fra ulike teoretiske perspektiver og analytiske innfallsvinkler. Kapittel 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 og 12 utgjør disse analysene der jeg tar for meg ulike temaer og problemstillinger.

Kapittel 13 utgjør konklusjonen.

2. TEORETISKE UTGANGSPUNKT

2.1 Innledning

Avhandlingen er en analyse av en flerspråklig rettsforhandling der den tiltalte snakker arabisk og der det benyttes en tolk uten tilstrekkelig kompetanse for oppdraget. Jeg skal studere forskjellige aspekter ved kommunikasjonen under denne rettsforhandlingen, og disse ulike aspektene ved kommunikasjonen tas opp i de ulike analysekapitlene.

For det første skal jeg se på de språklige ytringene som bevismateriale under forhandlingene, og hvordan dette bevismaterialet behandles i retten. For det andre skal jeg se på den flerspråklige forklaringen og forsvarers forsøk på å oppnå pathos i rettssalen, samt ulike argumentasjonsformer i prosedyrene. De tre siste analysekapitlene omhandler tolkingen under forhandlingene.

Det som særlig preger avhandlingen er at det er en kasusstudie med en multidisiplinær tilnærming, og rettsforhandlingen skal analyseres i et kritisk diskursanalytisk, samtaleanalytisk, tekstanalytisk og tolkeanalytisk perspektiv. Behovet for en slik tilnærming, har bakgrunn i at jeg ville belyse en flerspråklig rettsforhandling som en helhet for i bredest mulig grad å kunne gi noen svar på hva som kan true rettssikkerheten under en flerspråklig rettsforhandling. Som tidligere nevnt har studien et anvendt lingvistisk perspektiv der det er bredden av problemstillinger som er i fokus, og jeg har derfor bevisst gitt avkall på fordypning av en del teoretiske perspektiver.

Avhandlingen skrives innenfor en kritisk diskursanalytisk tradisjon der jeg stiller meg kritisk til den flerspråklige kommunikasjonen i rettssalen og hvordan denne håndteres. Den samtaleanalytiske tilnærmingen er sentral i de delene av avhandlingen der jeg ser på språkbruk under rettsforhandlingene i et samhandlingsperspektiv. Det tolkeanalytiske perspektivet var viktig for å belyse hvordan tolkingen i retten fungerer. I analysen av tiltaltes monolog der jeg ser på talen som en tekst har jeg benyttet tekstanalyse. Jeg følger den kritiske diskursanalytiske tradisjon idet jeg forsøker å sette de ulike analysene på mikronivå inn i et større perspektiv, som omhandler rettssikkerheten til mennesker som ikke snakker norsk.

Innenfor dette avhandlingsarbeidet er ikke målet å finne sannheten, men heller å belyse rettssaken som en helhet i lys av lingvistiske teorier som beskrevet over. Man kan således si at teorier ikke lenger er sanne eller usanne, men heller utgjør posisjoner og tilbyr perspektiver som gjør det mulig å redusere og selektere informasjonsmengden (Gran 2000:16). Teori ser jeg på som en forståelsesmodell, og Gran (2000) sier følgende om dette:

Teorien iscenesetter sine begreper i et muntlig eller skriftlig språk – den produserer en virkelighet å se med. Teorien tilbyr opplysning. (2000:1)

Ovenstående syn på teori er svært viktig i denne avhandlingen der målet er å belyse flest mulig aspekter ved en flerspråklig rettsforhandling, for de utvalgte teoretiske begrepene kaster lys over den flerspråklige rettsforhandlingen på ulike måter.

Den vitenskapsteoretiske rammen for avhandlingen har sin forankring i hermeneutikken.

2.2 Hermeneutikk som vitenskapsteoretisk ramme

Kommunikasjon handler i stor grad om fortolkning og forståelse, og hermeneutikken er den vitenskapsteoretiske retningen som først og fremst har vært benyttet i forskning på kommunikasjon. Dette arbeidet føyer seg også inn i en hermeneutisk tradisjon, som en studie av forståelse og fortolkning. På den annen side har arbeidet også trekk fra den dekonstruksjonistiske tradisjon. Dekonstruksjon er den postmodernistiske metoden og har ikke som hermeneutiske metoder til hensikt å rekonstruere, men tvert imot å dekonstruere – i betydningen å bryte ned en mening og sammenheng for å få frem motsetninger og spenninger.

I studien benytter jeg kvalitativ metode, og i henhold til Alvesson og Sköldberg kan man i kvalitativ metode operere med tre typer forhold til sannhet:

”(...) – ett representativt vars kriterium är korrespondens med verkligheten, ett pragmatisk vars kriterium är praktisk använding och ett signifikativt som går ut på uppdagande av dold mening”. (Alvesson och Sköldberg, 1994:36)

Jeg bruker kvalitativ metode som vil forholde seg til det ”signifikative” sannhetsbegrepet. Resultatet blir en forståelse av noe som kan kalles en ”skjult mening” i materialet og som belyses ved hjelp av det valgte teoretiske begrepsapparatet.

En rettsforhandling er en type samhandling der samhandlingsformen er muntlig kommunikasjon. Teoretisk sett vil jeg derfor hovedsaklig innta et interaksjonsperspektiv. Jeg skal i stor grad søke forklaringer i interaktive prosesser og ikke for eksempel så mye i sosiale strukturer og i enkeltindivider. I den grad jeg ser på sosiale strukturer og enkeltindivider, så tjener det som bakgrunnsstoff for å tydeliggjøre hvordan samhandlingen skal forstås. Det teoretiske fundamentet ligger således i en dialogisk oppfatning av kommunikasjon, dvs. at mening skapes i samhandling og at mening kommer frem gjennom forhandlinger (jfr. for eksempel Gumperz 1982). Mye av arbeidet vil derfor være basert på hermeneutiske tilnærminger som nettopp handler om å tolke, oversette, tydeliggjøre, forklare og si.

Hermeneutikk baserer seg på visse grunnleggende antagelser eller forutsetninger som utgjør ryggraden i analysemetoden:

- Mening skapes, framtrer og kan bare forstås i en sammenheng eller kontekst.
 - I all tolkning og forståelse er deler avhengig av helhet, og vice versa.
 - All forståelse forutsetter eller bygger på en eller annen form for forforståelse (det vil si de brillene eller den referanserammen, den teorien osv. som vi betrakter et fenomen gjennom.)
 - Enhver tolkning forutgår av visse forventninger eller forutfattede meninger.
- (Widerberg 2001:24)

Med kvalitative metoder produseres kontekstavhengig kunnskap, og det leder meg over til noen korte bemerkninger omkring kontekst. Kontekst er et svært vidt begrep, og man kan skille mellom lokal kontekst og en kontekst i større forstand. I dette tilfellet er den lokale konteksten omkringliggende ytringer en ytring for eksempel forekommer i - den såkalte intertekstuelle konteksten. Den lokale konteksten er viktig der jeg benytter samtaleanalyse, for her tolkes intensjonene til talerne ut fra de responsene ytringene gir hos samtalepartnerne. Den større konteksten, den situasjonelle, er en rettsforhandling i en herredsrett¹ i Norge. Det er således svært mange faktorer som påvirker kommunikasjonen, som deltakerne på individnivå, selve situasjonen rettsforhandlingen og andre strukturelle og samfunnsmessige faktorer (jfr. for eksempel Hymes speaking-modell 1972). Dersom jeg skulle klarlegge hele situasjonens faktiske natur, måtte jeg ha kjennskap til langt flere relevante sosiale data enn

kun tekstene jeg baserer meg på. Opplysninger av dette slag er vanskelig tilgjengelige, og et spørsmål er hvorvidt det er praktisk mulig å få tak i alle. Goffman (1992) drøfter dette og sier:

Siden den virkelighet man er interessert i, ikke lar seg iakttas for øyeblikket, må man isteden stole på ytre kjennetegn. Og paradoksalt nok forholder det seg slik at jo mer man er opptatt av den virkelighet som ikke er tilgjengelig for sansene, desto mer må man samle oppmerksomheten om det ytre skinn. (1992:206, i norsk oversettelse av 1959)

Under dette arbeidet har jeg samlet oppmerksomheten rundt tekstene jeg benytter i min analyse. Det er de som er det ytre skinn som jeg antar at kan fortelle oss noe om den virkeligheten som ikke er tilgjengelig for sansene.

2.2.1 Refleksiv forskning

En forutsetning for å kunne vurdere kvaliteten på kvalitativ forskning er kjennskap til forholdene kunnskapen er produsert under der rollen som forsker blir synliggjort. Det er derfor viktig å klargjøre hvilke forventninger og hvilken forforståelse man hadde idet man startet forskningsprosjektet, dvs. at man inntar en refleksiv holdning. Jo mer arbeid man legger i dette, jo mer pålitelig blir undersøkelsen. Viktig i denne forbindelse er også det Polany (2000 norsk oversettelse) kaller taus kunnskap og som handler om hvordan teoretisk og formell kunnskap også hviler på en erfaringsdimensjon. Polany argumenterer for hvordan vitenskapelige modeller og teorier er delkunnskap som kun får mening i forhold til en større helhet som aldri selv fullt ut kan gjøres eksplisitt. Polany kan plasseres i en hermeneutisk tradisjon hvor taus kunnskap, forstått som livsverden og tradisjon, ikke oppfattes som hinder, men som mulighetsbetingelser for vitenskapelig kunnskap. Denne erfaringsdimensjonen bør slik jeg ser det i størst mulig grad bevisstgjøres, og det har jeg gjort et forsøk på.

Det er en trend at en forsker ikke skal mene noe om materialet, men ta avstand til dette og forholde seg i alle fall tilsynelatende nøytral. Dette er ikke uproblematisk. Positivismen som vitenskapsteoretisk ståsted i humaniora og samfunnsvitenskap representerer lav grad av refleksivitet. Teoriene og metodene presenteres med stor selvfølgelighet og transparens, men den refleksjonen som kastes tilbake på vitenskapen/forskeren selv, er bortimot fraværende. I tråd

¹ Fra 01.01.02 benyttes begrepet tingrett om byrett og herredsrett, men ettersom saken er fra et tidligere tidspunkt benytter jeg begrepet herredsrett som gjaldt på den tiden da denne saken kom opp for retten.

med den diskursanalytiske tradisjon skal jeg forsøke å fange opp noen av disse refleksene, men jeg er også klar over at den refleksive prosessen ikke har noen ende. Det finnes neppe et slutt punkt der min egen posisjon i forhold til forskningsarbeidet er fullstendig belyst ettersom enhver refleksiv posisjon kan bli gjenstand for ny refleksjon som leder til nye metarefleksive posisjoner. Under et slikt refleksivt forskningsarbeid er det imidlertid viktig å ikke kun tematisere sin egen refleksivitet ettersom forskningen da vil ende som narsissistisk og innholdstom (diskutert av Gellner 1992). Jeg skal bestrebe meg på å finne veier ut av ovennevnte problem ved å forsøke ikke å havne i den narsissistiske fellen samtidig som jeg inntar en refleksiv posisjon (jfr. kapittel 3.8).

2.3 En kasusstudie som metodologisk ramme

Den flerspråklige rettsforhandlingen skal belyses som en lingvistisk kasusstudie, og her vil jeg sitere Yin (2003) sin definisjon:

”A case study is an empirical inquiry that

- investigates a contemporary phenomenon within its real-life context, especially when
- the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident.” (2003:13)

Slik jeg leser denne definisjonen, er kasusstudien egnet til å avdekke kontekstuelle betingelser. Denne avhandlingen er et slikt prosjekt, der jeg skal undersøke de kontekstuelle betingelsene for en flerspråklig rettsforhandling.

Flyvbjerg (1991) diskuterer ulike måter å velge ut et kasus på. Jeg forholder meg til det han kaller informasjonsorientert utvelgelse, og her er formålet å maksimere nytten av den informasjonen et enkeltstående kasus kan gi. Kasus velges således på grunnlag av forventninger om informasjonsinnhold, basert på allerede eksisterende data samt forskerens vurdering. Videre går den typen kasus jeg har valgt inn i kategorien et paradigmatisk kasus (jfr. Flyvbjerg 1991:150), som er et kasus som har som formål å fungere som metafor for eller danne skole for det området kasuset vedrører. Saken jeg har valgt ut er et paradigmatisk kasus i den forstand at det under forhandlingene benyttes en tolk uten tilstrekkelig kompetanse. Fra tidligere studier er det kjent at bruk av slike tolker ikke er uvanlig i rettssalen (jfr. Nilsen 2000), og vi vet også at det fører til kommunikasjonsproblemer. Kommunikasjonsproblemene

vil sannsynligvis i ulike saker variere noe med hensyn til typer, men det er ikke så viktig her. Det som er viktig her, er å få belyst konsekvensene av en flerspråklig rettsforhandling med en tolk uten tilstrekkelig kompetanse for å utføre oppdraget. Karakteristikken paradigmatisk kasus er således fundamentert i konsekvensene, for disse vil trolig være de samme for mange flerspråklige rettsforhandlinger.

I forhold til utvelgelsen av et paradigmatisk kasus sier Flyvbjerg at det ikke finnes noen standard. Dette blant annet fordi det paradigmatiske kasuset i stor grad selv setter standarden, fordi det har som formål å fungere som metafor for eller danne skole for det området kasuset vedrører. I den forbindelse siterer Flyvbjerg (1991) Hubert Dreyfus fra et intervju han gjorde med ham. I intervjuet spør Flyvbjerg hva et paradigmatisk kasus er og hvordan man identifiserer det. Dreyfus svarer på følgende måte:

Hubert Dreyfus: "You just have to be intuitive. We all can tell what is a typical case and what is a better or worse case – of a Cézanne painting, for instance. I can't think there could be any rules for deciding what is a typical Cézanne. If you saw enough Cézannes you would know ... it is a big problem in a democratic society where people are supposed to justify what their intuitions are. In fact, nobody really can justify what their intuition is. So you have to make up reasons, but it won't be the real reasons".
(Flyvbjerg 1991:152)

Jeg vil slutte meg til Flyvbjerg der han videre sier at han ikke anser det som et vesentlig problem at man må finne på grunner for å rettferdiggjøre intuitive valg:

Tværtimod: Denne rettfærdiggjørelse behøver ikke at være illegitim rationalisering, sådan som Dreyfus synes at antyde, men kan være det demokratiske samfunds (f.eks. forskersamfunds eller storsamfunds) *ex-post* test af, om individuelle intuitive grunde også holder og er acceptable kollektivt. (Flyvbjerg 1991:152-153)

2.3.1 Kasusstudiens formål og fortrinn

Det som er spesielt interessant med en kasusstudie er at den kan belyse mange ulike typer problemstillinger, og at det er en studie som gir en helhetsforståelse av en flerspråklig rettsforhandling. Den kan således få frem både dybden og bredden, dybden er representert i

helhetsforståelsen og bredden i ulike typer problemstillinger. ”Slike helhetsframstillinger åpner for økt forståelse for sosiale prosesser og sammenhenger” (Holme og Solvang 1986:76).

Et viktig siktemål er å få en grundigere forståelse av hvilke kommunikasjonsproblemer som kan dukke opp under flerspråklige rettsforhandlinger. Jeg har valgt et kasus som er spesielt egnet til å belyse ulike problemstillinger knyttet til språk og kommunikasjon. En kasusstudie åpner dessuten for muligheten til å diskutere ulike årsaksforklaringer på samme fenomen som krever nærmere undersøkelser, og det er noe av hensikten med avhandlingen. Et viktig formål med denne kasusstudien er å peke ut områder for videre forskning, og det egner en kasusstudie seg godt til.

Jeg ville også gjerne bygge videre på rapporten til Senter mot Etnisk Diskriminering (1999) og se nærmere på hvorfor etniske minoriteter i mindre grad enn etnisk norske oppnår troverdighet i rettsvesenet. En rimelig forklaring må, slik jeg ser det, kunne søkes i bruken av tolker uten tilstrekkelig kompetanse, og det er en av årsakene til at jeg gjør denne grundige beskrivelsen av en rettsforhandling assistert av en ikke-kompetent tolk. Ved begynnelsen av arbeidet valgte jeg noen saker for å belyse bruken av slike tolker. En av sakene skilte seg imidlertid raskt ut fordi den viste seg også å inneholde forhold som skulle gjøre det mulig å belyse et antall andre interessante lingvistiske problemstillinger, som språk som bevismateriale, og spørsmålet om troverdighet i retten. Det ble da klart for meg at en analyse av denne ene saken ville kunne gi mange svar på hvilke begrensninger den flerspråklige kommunikasjonen kan representere under en rettsforhandling, og hvilke konsekvenser det kan få for rettssikkerheten til en person som ikke snakker norsk.

Etter å ha observert et antall flerspråklige rettsforhandlinger i Oslo (Nilsen:2000a), mener jeg rettssaken jeg har valgt for å belyse avhandlingens problemstillinger er relativt typisk for hvordan mange flerspråklige rettsforhandlinger foregår. Den er typisk i den forstand at det benyttes en tolk uten tilstrekkelig tolkeerfaring, for dette er ikke uvanlig. Mange av tolkene lærer seg faget underveis fordi det ikke finnes noen egen utdanning for rettstolker, og ellers svært begrensede utdanningsmuligheter for denne yrkesgruppen.

Et annet spesielt interessant aspekt ved akkurat denne saken var at jeg etter å ha sett dommen ble svært overrasket over at tiltalte ikke ble frikjent, og en kasusstudie vil egne seg godt til å belyse en domsavgjørelse. Dessuten er denne saken en sak der språkbruk spiller en viktig rolle på mange områder, og den gjorde meg også mer oppmerksom på hva lingvister har å bidra med i forbindelse med de språklige problemstillingene i rettssalen. Dette var således en sak som ville være interessant å undersøke som en anvendt lingvistisk kasusstudie.

2.4 Kommunikasjonsteori

En avgjørende faktor ved en rettsforhandling er at kommunikasjonen fungerer på en slik måte at partene har muligheter for å forstå hverandre. I denne avhandlingen skal jeg undersøke ulike aspekter ved kommunikasjonen under en rettsforhandling, og de ulike analysene bygger på ulike teorier om kommunikasjon på makro- og mikronivå. På makronivå er det kommunikasjonsteoretiske grunnlaget flerkulturell kommunikasjon. På mikronivå er det kommunikasjonsteoretiske grunnlaget en teori om konversasjonell slutning (Gumperz 1982) og teori om kommunikasjon som strategi.

I det følgende skal jeg gjøre nærmere rede for de tre ulike kommunikasjonsteoretiske tilnærmingene som ligger til grunn for studien av denne flerspråklige rettsforhandlingen. Jeg begynner med flerkulturell kommunikasjon, fortsetter med konversasjonell slutning og sier til slutt noe om min oppfatning av kommunikasjon som strategi.

2.4.1 Flerkulturell kommunikasjon

Det finnes flere ulike tilnærminger til studier av kultur og kommunikasjon. Blant disse er flerkulturell kommunikasjon, interkulturell kommunikasjon og tverrkulturell eller krysskulturell kommunikasjon. Det disse ulike fagfeltene har til felles ser ut til å være tverrfagligheten.

Flerkulturell kommunikasjon ser imidlertid ut til å være en mer overordnet og generell term som beskriver studier av kommunikasjon der folk med ulik kulturell bakgrunn er involvert. I slike studier kan det fokuseres på høyst ulike aspekter, og termen ser ikke nødvendigvis ut til å være koblet til en forventning om kulturell variasjon i kommunikasjonen (jfr. for eksempel Svennevig 2003 sin studie av institusjonelle samtaler). Fife (2002:17) sier at termen flerkulturell kjennetegner situasjoner mellom kulturelt ulike personer og beskriver både samhandlinger og strukturer. Interkulturelle studier fokuserer på samhandlinger mellom

kulturelt ulike personer i en flerkulturell kontekst. Fife (2002) sier videre at det er et definisjonsproblem knyttet til interkulturell og tverrkulturell kommunikasjon. På engelsk er disse (intercultural og cross-cultural) vanligvis synonyme. Fife reserverer termen tverrkulturell kommunikasjon for:

det studiet som identifiserer forskjeller i kommunikasjon mellom kulturelt ulike personer, med utgangspunkt i sammenligninger om hvordan ulike former for kommunikasjon foregår” (Fife 2002:18),

Dette er et syn som støttes av Lundberg (1991). Sentrale aktører innenfor dette feltet er for eksempel pionerene Hall (1959) og Hofstede (1984). Blant dem som har brukt termen interkulturell kommunikasjon er Condon og Fathi (1975), Duranti (1988) og Scollon og Wong Scollon (1995).

Det er vanlig å anta at disiplinen oppsto i USA i sekstiårene, og at den ble skapt ut fra praktiske behov hos amerikanske diplomater. Ifølge Dahl (1994:2) var Hall i femti- og sekstiårene ansatt ved The Foreign Service Institute, et treningssenter for kommende amerikanske diplomater der studentene blant annet ønsket å lære hvordan de skulle samhandle med folk i ulike land de ble sendt til. Dette er noe av bakgrunnen for Hall (1959), *The Silent Language*, der han beskriver det ubevisste aspektet av kommunikasjon.

Westerberg (1987) diskuterer faget interkulturell kommunikasjon og stiller seg svært kritisk til det, fordi hun mener at det tjener til å skjule de virkelige og viktige problemene som ligger i maktforskjeller og klasse motsetninger. På en annen side sier Lundberg (1991) at mange av kritikerne til faget har liten innsikt i faget og således uttaler seg på tynt grunnlag. Selv forstår jeg kritikken til Westerberg og mener den er viktig, ikke minst fordi lingvistisk forskning også kan knyttes opp mot maktforskjeller og klasse motsetninger så vel som mot kultur.

Denne studien har sin plass innenfor faget flerkulturell kommunikasjon i den forstand at det er en studie av et møte mellom folk av ulik kulturell, språklig og annen bakgrunn. Det er imidlertid ikke en studie av kultur eller kontrastive kulturelle trekk, og den hviler følgelig heller ikke på forventninger om at bestemte kulturelle trekk kan skape problemer i samhandlingen. Det er en studie av dette spesielle møtet og hva en analyse av et slikt møte kan si oss om en person som ikke snakker rettens språk sin rettssikkerhet. Det handler om

problemer knyttet til likebehandling og rettssikkerhet i et flerspråklig og flerkulturelt samfunn. En bedre overordnet betegnelse for denne studien er *flerspråklig kommunikasjon*, for her er det problemstillinger knyttet til språk som er sentralt. Men det er også andre grunner til å velge vekk termer som har med kultur å gjøre, og jeg skal kort nevne disse.

Et område der det stadig dukker opp ny forskning er på kulturmøter på ulike arenaer. Denne kasusstudien er, som nevnt over, ikke et forsøk på en beskrivelse av et kulturmøte, og det er fordi jeg mener at slike møter ikke finnes. Kulturer kan ikke møtes. De som kan møtes er mennesker med ulik språklig, kulturell og annen bakgrunn. Ved å beskrive kulturmøter tror jeg dessuten en stiller seg i fare for å tillegge kultur større betydning enn det som strengt tatt er rimelig. Denne kasusstudien er en beskrivelse av et møte mellom noen få mennesker av ulik språklig, kulturell og ikke minst sosial bakgrunn. Den er skrevet innenfor en lingvistisk tradisjon der det er språket som står i fokus for interessen. Utgangspunktet for studien er språk og kommunikasjon og hvordan dette brukes i retten og behandles som bevismateriale i retten. Sentralt er også kommunikasjonsproblemer. Disse kan være av mange forskjellige typer, og jeg har forsøkt å stille meg åpen til hva forklaringen på disse problemene kan være. Jeg mener dette er et vitenskapelig fortrinn og således et mer fruktbart utgangspunkt sammenlignet med å starte med en antagelse om at det bare er én faktor som er årsaken til kommunikasjonsproblemene. Dette har to relaterte forklaringer. For det første står en i sistnevnte tilfelle i fare for å tillegge én faktor mer mening enn det som er rimelig. For det andre går jeg ikke inn med en ensidig forforståelse av hva årsaken til kommunikasjonsproblemene er, noe som vil kunne legge sterke føringer på fortolkningene. Jeg stiller meg åpen til ulike forklaringer på hvordan og hvorfor det kan oppstå kommunikasjonsproblemer. Årsaken til denne tilnærmingen bygger også på tidligere erfaring fra arbeidet med min hovedoppgave (Nilsen 1995) som tok utgangspunkt i en forhåndsantagelse om at kulturelle faktorer i stor grad er opphav til misforståelser under asylavhør. Det viste seg imidlertid at tolkens strategier var mer interessante i denne sammenheng. Sett i ettertid fant jeg i grunnen ikke spesielt mye interessant som var relatert til de ulike deltakernes kulturelle bakgrunn. Når en studerer slike såkalte kulturmøter, vil det sannsynligvis derfor kunne være andre faktorer som er vel så interessante som de kulturelle, i alle fall for en lingvist. Dette gjelder for eksempel for møter i alle offentlige instanser der de ulike partene ikke møtes som likeverdige (se for eksempel Westerberg 1987 for diskusjon av svenske klasserom). Under slike møter er det store forskjeller med hensyn til makt, og ofte er det også andre sosiale forskjeller.

Med den økende globaliseringen dukker det stadig opp nye populærvitenskaplige bøker som omhandler kulturforskjeller og inneholder beskrivelser av ulike folkeslag. Noen av disse har sin plass innenfor faget flerkulturell kommunikasjon, og de er ment å skulle være en hjelp til å forstå ulike folkeslags kultur for så å kunne kommunisere og samhandle bedre med mennesker med en annen kulturell bakgrunn. Jeg er imidlertid ikke helt overbevist om at den type beskrivelser av ulike folkeslag er til noen særlig nytte i mellommenneskelige samhandlinger. Når en ser på en del av den type litteratur som har vært skrevet, er det mye som tyder på at den er med på å bekrefte våre fordommer og dessuten danne stereotyper – forenklete beskrivelser av antatte kulturtrekk hos bestemte folkeslag. I beskrivelser av andre mennesker ligger det alltid en fare for å gjøre dem mer annerledes og mer eksotiske enn de faktisk er. Videre sier det seg selv at generelle beskrivelser av en gruppe mennesker med mange ulike medlemmer og store individuelle forskjeller ikke er lett å få til. Dette er derfor noe jeg skal forsøke å unngå. Jeg skal ikke gå inn på ulike kulturelle trekk ved den ene eller den andre sin kulturelle bakgrunn, men heller forsøke å nyansere dette ved å se på ulike former for språkbruk på ulike arenaer. Jeg stiller meg åpen for at slike forskjeller vel så gjerne kan forklares med bakgrunn i sosiale forskjeller.

Sist og ikke minst stiller meg skeptisk til faget flerkulturell kommunikasjon fordi det er uklart hvor grensen går mellom det som er flerkulturell og annen kommunikasjon. At det finnes en enkulturell kommunikasjon som skulle stå i motsetning til flerkulturell eller interkulturell kommunikasjon, stiller jeg meg svært tvilende til. I rettssalen er det i stor grad alltid snakk om en type interkulturell eller flerkulturell kommunikasjon ettersom partene ofte har ulik sosial og kulturell bakgrunn. Det blir et spørsmål om hvordan en vil definere kultur, og det er en lang diskusjon jeg ikke skal gå inn på her, men som er godt belyst i for eksempel Moore (1999).

I tråd med tidligere forskning har jeg valgt å problematisere kommunikasjon i rettssalen. Jeg ser imidlertid problemet med at jeg ved å lete etter kommunikasjonsproblemer kan ha kommet i skade for å finne ”for mange” av disse, og det har jeg derfor forsøkt å ha i bakhodet underveis.

2.4.2 Konversasjonell slutning

Det teoretiske grunnlaget for en del av tolkingsarbeidet er preget av John Gumperz teori om konversasjonell slutning (1982), og denne sosiolingvistiske teorien er en teori med en metode som primært har vært benyttet for interkulturell kommunikasjon. Utgangspunktet for teorien er at ytringer kan forstås på mange forskjellige måter. Folk avgjør hvordan en ytring skal forstås på grunnlag av deres oppfatning av hva som foregår på det gitte tidspunktet i samhandlingen, og på hvordan ytringen er relatert til det foregående og det som følger. En ytring kan oppfattes som uttrykk for ulike talehandlinger, og ord, uttrykk og paralingvistiske signaler kan gis ulike fortolkninger. Konstellasjoner av overflatetrekk i ytringen er det taleren signaliserer med og det tilhøreren fortolker ut fra når det gjelder hvordan innholdet i ytringen skal forstås og hvordan ytringene er relatert til det foregående og det som følger. Disse overflatetrekkene kaller han kontekstualiseringssignaler. De er en del av vår språkvane, vi tenker sjelden på dem og omtaler dem nesten aldri, og de må derfor studeres i bruk. Kontekstualiseringssignalene har lingvistisk form og bidrar til de kontekstuelle presupposisjonene, og deres verdi avhenger følgelig av samtaledeltakernes kjennskap til dem.

I sin teori benytter også Gumperz termen kontekstualisering, og denne termen refererer til talernes og tilhørernes bruk av verbale og ikke-verbale signaler som hjelper dem til å få tak i presupposisjonene. Disse signalene er nødvendige for å kunne delta i samtaler og for å kunne fortolke hva som er ment. Kontekstualiseringssignalenes oppgave er å utheve eller trekke frem spesielle fonologiske eller leksikalske enheter blant andre omkringliggende lignende enheter. De er konstellasjoner av overflatetrekk på budskapets form, og de hjelper tilhøreren til å trekke slutninger om hva som foregår i løpet av en samtale. På den andre siden hjelper de taleren ved å gi tilhøreren hint om hvordan ytringene skal forstås.

Kontekstualiseringssignalene påvirker med andre ord fortolkningen av tale. Funksjonen deres er dessuten ofte avhengig av omkringliggende enheter og kan derfor ikke gis noen kontekstuaavhengig betydning.

Gumperz' teori om konversasjonell slutning kan gjøre rede for hvordan mennesker kommer fram til en ramme for fortolkning for en gitt ytring, og hva som oppfattes som relevant. Med Gumperz' teori kan man beskrive hva det er i ytringens overflate, dvs. i det språklige uttrykket, som gjør at den spesifikke tolkningen skiller seg ut som mest relevant for en tilhører. I mitt arbeid med analyse av tolkede asylavhør i hovedfagsoppgaven, erfarte jeg at denne tilnærmingen var fruktbar. Jeg skal nevne et eksempel fra denne som illustrerer dette.

Under et asylavhør gjenga tolken "sannferdig" med et arabisk begrep som betyr "riktig" på norsk da saksbehandleren innledet med å si at asylsøkeren må forklare seg sannferdig (Nilsen 1995:71). Tolken tolket det som at avhøret måtte bli riktig i den forstand at det skal inneholde de rette opplysningene. Hvordan vi fortolker avhenger av hvordan vi oppfatter en ytring og henger sammen med hva vi oppfatter som relevant.

2.4.3 Kommunikasjon som strategi

En oppfatning om kommunikasjon som strategi har lagt føringen gjennom alle analysene. I det følgende skal jeg gjøre klarere rede for denne oppfatningen, som for øvrig ikke er uvanlig og blant annet er diskutert av Kellermann (1992). Kommunikasjon er målorientert i den forstand at vi benytter kommunikasjon for å tilfredsstille ulike behov eller oppnå ulike mål. Slik jeg ser det må all kommunikasjon være strategisk, fordi man alltid har et mål med kommunikasjonen.

Når vi kommuniserer gjør vi det ikke på en tilfeldig måte. Vi har et bredt spekter av for eksempel syntaktiske og leksikalske alternativer som vi velger fra. Det er derfor ikke tilfeldig hvilken syntaktiske konstruksjon vi velger eller hvilke leksikalske valg vi lander på. Disse valgene vil avhenge av målet og således være forsøkt best mulig tilpasset målet. Svennevig (1999) har gjort en studie og gitt en beskrivelse av hvordan folk blir kjent i innledende samtaler. Denne studien, blant mange andre, viser at en kan finne mønstre for hvordan ulike type kommunikasjon foregår.

Samtidig som kommunikasjon er strategisk, er det også klart at mye av kommunikasjonen vi bedriver i stor grad er automatisk og kanskje til og med primært er automatisk (Kellerman 1992). Det som gjør kommunikasjon strategisk er at vi alltid har et mål med kommunikasjonen, og den må være strategisk fordi ulike mål krever ulike strategier. Hvorvidt en lykkes i å tilpasse den til situasjonen og målet, er et annet spørsmål og avhenger av den enkeltes kommunikative kompetanse.

Slik jeg ser det, handler mennesker på en måte som vi oppfatter som relevant i forhold til målet, og målet er det man håper å oppnå med sine handlinger. I rettssalen handler det om å overbevise og overtale. Et viktig teoretisk utgangspunkt for analysearbeidet i denne avhandlingen er at dess viktigere målet er, dess mer bevisst og skjerpet er kommunikasjonen med hensyn til ulike lingvistiske valg og dess mindre automatisk. Dess mer som står på spill,

dess mer vil vi med andre ord søke bevisste strategier. Det betyr også at de som har de best tilpassede kommunikative ferdighetene, vil ha større sjanse for å vinne frem med sine kommunikasjonsstrategier. De beste kommunikasjonsstrategiene for en tiltalt i en rettssal vil være dem som er best tilpasset situasjonen og beslutningsfatterne.

En overbevisning om at kommunikasjon er strategisk har også en heldig side i forhold til det metodiske, fordi det muliggjør beskrivelser av hvilke lingvistiske valg som foreligger og foretas. Dette gjør det igjen mulig å vurdere effekten eller resultatet av de foretatte lingvistiske valgene.

2.5 Tolke- og oversettelsesteori

Store deler av analysene handler om tolking, og her vil jeg basere meg på mye av Wadensjö (1998) sitt teoretiske arbeid. Hennes metode går hovedsakelig ut på å benytte transkripsjoner av autentisk materiale for å studere muligheter og begrensninger i tolkemedierte samtaler, og hun foretar et viktig teoretisk skille med hensyn til hvordan forskeren anvender transkripsjonene gjennom ulike analytiske innfallsvinkler. Studieobjektet er hele tiden tolkemedierte samtaler, men hun viser hvordan man kan hente ut kunnskap om hvordan kommunikasjonen oppstår og fungerer gjennom å anlegge to helt ulike, men komplementerende innfallsvinkler – ”talk as text & talk as activity”. Det handler om hvorvidt man studerer tale som en tekst eller som en aktivitet, noe som også er et viktig teoretisk utgangspunkt i mine analyser.

2.5.1 Tale som tekst eller aktivitet

Som Wadensjö (1998) benytter jeg meg av begge typer tilnærminger fordi jeg, som Wadensjö, er interessert i å belyse ulike typer spørsmål. Jeg er på den ene siden interessert i tekstenheter når jeg sammenligner de tolkede sekvensene med originalyttringen. På den andre siden er jeg også interessert i samhandlingen under den flerspråklige rettsforhandlingen. I de kapitlene der jeg diskuterer språklige ytringer som bevismateriale, troverdighet og tolkens arbeid er utgangspunktet i stor grad at talen studeres som en aktivitet. Det er med andre ord samhandlingen som er i fokus, idet jeg blant annet skal forsøke å beskrive samspillet mellom tolken og de andre aktørene. Det handler om hvordan primærtalerne forholder seg til tolken og hvordan tolken ser på sitt eget arbeid, hvordan de ulike deltakerne påvirker tolkens rolle og hvordan denne dannes under rettsforhandlingene, og ikke minst hvilke konsekvenser dette har for kommunikasjonen. I de analysene der jeg diskuterer tolkingen og sammenligner

originalytringene med tolkens gjengivelser er utgangspunktet ikke lenger at jeg ser på talen som en aktivitet, men som en tekst, ettersom det her ikke lenger er samhandlingen som er i fokus, men de enkelte tekstbitene.

Wadensjö (1998) beskriver de to ulike teoretiske utgangspunktene på følgende måte:

Talk as text – text production and text processing

- Language use is explored as speakers' productions of different types of text(s).
- The functions of verbal actions are understood as being tied to meanings inherent in the respective languages in which the texts are produced (vocabulary, syntax, prosodic patterns, etc.).
- Utterances are viewed as units of meaning that consist of smaller units of meaning such as words and morphemes; each of them is equally meaningful.

Talk as activity – interaction and situated sense making

- Language use is explored as an (inter) activity occurring simultaneously with other kinds of human activity.
- The functions of verbal actions are understood as being tied to the actors' understanding of these actions in the situation at hand. The actors' view in turn, depends on their expectations and communicative projects.
- Utterances are viewed as activities that are part of situated interactions, and make sense to those involved, depending on the type of situation at hand, on the number of people present, and their mutual alliances and mutual involvement. (Wadensjö 1998:22-23)

Ifølge Wadensjö (1998) innebærer altså en tilnærming til tale som aktivitet en deskriptiv, ikke-normativ tilnærming der samhandlingen er i fokus (den ikke-normative holdningen er for øvrig gjennomgående for hele hennes studie). De ulike samtalepartnernes bidrag sees på som deler av en samtale som finner sted til en bestemt tid på et bestemt sted. En ytrings funksjoner er således bundet til konteksten. En ytring kan være uttrykt for å fungere på en bestemt måte, men kan oppfattes på en måte som gjør at den ikke får de tilsiktede effektene i en gitt samtale. Wadensjö (2000) diskuterer hva slags type kunnskap en kan generere når en benytter en interaksjonistisk tilnærming til forskning på tolking i spontan samhandling ansikt til ansikt.

En tilnærming til tale som tekst innebærer derimot et utgangspunkt der oversettelsen er i fokus. Denne tilnærmingen er bygget på oversettelsesteori der en grunnleggende forutsetning er korrespondanser mellom lingvistiske enheter i ulike språk. Analyseenhetene her vil være forskjellige tekstenheter i to ulike språk, norsk og arabisk. I det følgende skal jeg si noe om de teoretiske aspektene ved dette oversettelsesarbeidet.

2.5.2 Oversettelse

En del av arbeidet med analysene har bestått i å oversette originalytringene. Oversettelse som metode har jeg benyttet for å vise at tiltalte ikke har fått frem sin forklaring i retten, og at mye av årsaken til dette er at tolkens gjengivelser er mangelfulle. Oversettelse som metode er som Baker påpeker:

a necessary compromise; it is theoretically unsound and far from ideal, but then we do not live in an ideal world – very few of us speak eight or nine languages. (Baker 1992:8)

Mye av dette oversettelsesarbeidet består av en form for oversettelse kalt ”back-translation”, og Baker (1992) definerer denne type oversettelse på følgende måte:

Back-translation, as used in this book, involves taking a text (original or translated) which is written in a language with which the reader is assumed to be unfamiliar and translating it as literally as possible into English [...] I use the term back-translation because, since the source language is often English, this involves translating the target text back into the source language from which it was originally translated. (Baker 1992:8)

Gjenoversettelse (back-translation) som metode viste seg særlig å være nyttig i analysearbeidet i kapittel 7 der jeg diskuterer den flerspråklige forklaringen til tiltalte. Resultatet avhenger av oversetterens ferdigheter i faget, men ettersom originalytringen foreligger i transkripsjon kan disse også vurderes av andre.

Metoden har, som nevnt over, noen svakheter fordi det er en oversettelse av en transkribert tekst og ikke en gjengivelse av teksten i den konteksten der den oppsto. Dette kan føre til at

det oppstår feil og mangler i min oversettelse, for det første fordi noe av konteksten mangler, for det andre fordi det kan være feil i transkripsjonen, og for det tredje fordi omstendighetene rundt produksjonen av en skriftlig tekst er helt annerledes enn en muntlig gjengivelse (jmf. Kapittel 3, underkapittel 3.7 om transkripsjonens pålitelighet). Jeg har sittet i ro og fred med all verdens tid, og det påvirker selvfølgelig resultatet og kan føre til urimelig kritikk av tolken. Ved bruk av en slik metode er det derfor viktig å ha disse mulige feilkildene i bakhodet.

Når jeg gjengir den arabiske talen på norsk må det derfor kalles en oversettelse og ikke tolking. Dette fordi det er en omsetting av transkripsjonen som er en skriftlig tekst, og ved denne termbruken mener jeg å synliggjøre noen av svakhetene ved metoden.

2.5.3 Klassifisering av tolkede gjengivelser

I kapittel 11 som omhandler tiltaltes språklige tilstedeværelse (Jahr 2003:27) skal jeg se på ulike typer tolkede gjengivelser. En gjengivelse er per definisjon en ny versjon av originalen, og forskjeller dem imellom kan relateres til tekstuelle eller interaksjonelle aspekter. Ved å sammenligne gjengivelser med originaler som isolerte tekster kan en finne forskjeller som best kan beskrives ut fra leksikon, grammatikk og andre lingvistiske trekk. Sammenligningen kan på en annen side fokusere på tekstens plass i en sekvensiell kontekst. Forskjeller og likheter mellom gjengivelser og de forutgående originalene kan således også beskrives i pragmatiske og funksjonelle termer.

Her skal jeg benytte den taksonomien som er utviklet av Wadensjö (1998) i egen oversettelse til norsk. Hun har nemlig utarbeidet et system for å klassifisere tolkede gjengivelser i forhold til originalen på ytringsnivå. Wadensjö (1998:108) benyttet taksonomien for å belyse den normale variasjonen av gjengivelser i tolkede samtaler og de ulike funksjoner som er knyttet til disse. Det er ikke poenget i denne analysen. Jeg skal benytte taksonomien for å vise til ulike typer gjengivelser og hvilke negative konsekvenser disse har for tiltaltes språklige tilstedeværelse. Taksonomien består av følgende typer gjengivelser:

En nær gjengivelse (Close rendition) er en gjengivelse der det proposisjonelle innholdet i gjengivelsen er å finne eksplisitt i originalen og der stilen i de to ytringene er omtrent lik.

En utvidet gjengivelse (Expanded rendition) inkluderer mer eksplisitt uttrykt informasjon enn den forutgående originalen.

En redusert gjengivelse (Reduced rendition) inkluderer mindre eksplisitt uttrykt informasjon enn den forutgående originalen.

En substitutt-gjengivelse (Substituted rendition) inneholder en kombinasjon av en utvidet og en redusert gjengivelse.

En oppsummert gjengivelse (Summarized rendition) er tekster som korresponderer med to eller flere tidligere originaler. I noen tilfeller kan de bestå av konstituenten relatert til to eller flere originaler gitt av en og samme deltaker. I andre tilfeller kan den oppsummerte gjengivelsen korrespondere med to eller flere ytringer uttrykt av forskjellige individer. Noen ganger kan en tolks ytring og en original sammen gi den informasjonen som så oppsummeres i neste gjengivelse.

Sammenslått gjengivelse (Two-part or multi-part rendition): Teksten i en sammenslått gjengivelse består av to tolkede ytringer som korresponderer med en original som er delt inn i deler av en annen innskutt originalytring hvis proposisjonelle innhold ikke er reflektert i gjengivelsen.

Ikkegjengivelser (Non-rendition) er tekster som er analyserbare som en tolks initiativ eller respons som ikke korresponderer (som oversettelse) med en tidligere originalytring.

En nullgjengivelse (Zero rendition) er et tilfelle der originaler ikke blir oversatt.

Andre nyttige begreper under beskrivelsene av tolken sitt arbeid (kap.12) har jeg også funnet hos Wadensjö (1998) der hun beskriver tolken som både en overfører og en koordinator. Et sentralt teoretisk utgangspunkt hos Wadensjö (1998) er nemlig at tolker både overfører (relay) og koordinerer (coordinate) talen. Med overføring mener hun oversette/tolke, og med koordinering mener hun koordinering av taleflommen mellom to eller flere individer som enten ikke kan eller ikke vil snakke hverandres språk. Når tolken overfører produserer hun gjengivelser av hva som har blitt sagt på originalspråket. Når tolken koordinerer talen utfører hun ulike handlinger av ulike slag, som for eksempel å ta tur i samtalen.

2.6 Ulike analytiske innfallsvinkler

Som tidligere nevnt er denne avhandlingen et tverrfaglig prosjekt med ulike analytiske innfallsvinkler, fordi jeg er interessert i å belyse en flerspråklig rettsforhandling som en helhet. Jeg skal se på ulike deler av forhandlingene for å belyse hva som kan true en person som ikke behersker norsk sin rettssikkerhet. Til dette arbeidet har jeg funnet kritisk diskursanalyse, samtaleanalyse og retorikk som særlige nyttige analytiske innfallsvinkler i tillegg til gjenoversettelse. Disse innfallsvinklene skal jeg gjøre nærmere rede for under egne overskrifter, og jeg begynner med kritisk diskursanalyse.

2.6.1 Kritisk diskursanalyse

Begrepene kritisk diskursanalyse (KDA) og kritisk lingvistikk (KL) brukes ofte om hverandre. Ifølge Wodak (2001) ser det imidlertid ut til at mange i senere tid synes å foretrekke KDA, og at dette begrepet nå i stor grad erstatter KL. Jeg skal derfor benytte KDA. For denne avhandlingen er følgende definisjon av KDA nyttig der jeg skal se kritisk på språk i bruk under en flerspråklig rettsforhandling:

Critical Discourse Analysis (CDA) is a programme of social analysis that critically analyses discourse – that is to say language in use – as a means of addressing problems of social change (Scollon 2001:140).

KDA er ifølge van Dijk et tverrfaglig prosjekt (2001:96), og KDA er således ikke en spesiell retning innenfor for eksempel lingvistikk eller psykologi. Det er derfor heller ikke en bestemt metode eller teori som enkelt kan anvendes på et sosialt problem.

Jeg følger Fairclough (1992) der jeg skal gjøre detaljerte lingvistiske tekstanalyser og samtaleanalyser, og disse skal kobles til en makroanalyse av flerspråklige rettsforhandlinger. Tekstanalysen og samtaleanalysen tjener til å belyse diskursive prosesser, og makroanalysen setter disse inn i et større perspektiv som er personer som ikke behersker norsk sin rettssikkerhet under flerspråklige rettsforhandlinger. Fairclough (1992) representerer et syn på diskurs som både i seg selv er konstituerende og som konstituert. Diskurs er således en viktig form for sosial praksis, som både reproduserer og forandrer kunnskap, identiteter og sosiale relasjoner, og som samtidig formes av andre sosiale praksiser og strukturer.

Fordelen med et slikt tverrfaglig prosjekt er at jeg kan belyse ulike sider ved rettssikkerheten til folk som ikke behersker norsk gjennom ulike analytiske metoder og innfallsvinkler. Disse omhandler ulike aspekter ved flerspråklig kommunikasjon i rettssalen, som troverdighet, bruk av tolk og språklig bevismateriale. Ulempen ved et slikt prosjekt er at de ulike teoretiske aspektene nødvendigvis blir mer overfladisk behandlet ettersom jeg forholder meg til flere forskningsfelt. Jeg mener imidlertid at fordelene i dette tilfellet overgår ulempene. En slik tverrfaglig tilnærming til flerspråklige rettsforhandlinger er svært fruktbar for mitt formål der jeg i bredest mulig grad skal vise til ulike rettssikkerhetsproblemer knyttet til ukvalifiserte tolker i retten, og på den måten gi en helhetsforståelse av problematikken.

Van Dijk sier videre om KDA:

Rather, CDA is a – critical – perspective on doing scholarship: it is, so to speak, discourse analysis “with an attitude”. It focuses on social problems, and especially on the role of discourse in the production and reproduction of power abuse or domination. (2001:96)

Jeg skal innta et slikt kritisk perspektiv i forskningen, der jeg ikke legger skjul på min holdning til bruk av ukvalifiserte tolker i retten.

KDA ser på språk som en sosial praksis der konteksten til språkbruken er viktig. Videre er KDA spesielt rettet mot forholdet mellom språk, makt og ideologi. Wodak (2001) sier følgende om dette:

The term CDA is used nowadays to refer more specifically to the critical linguistic approach of scholars who find the larger discursive unit of text to be the basic unit of communication. This research specifically considers institutional, political, gender and media discourses (in broadest sense) which testify to more or less overt relations of struggle and conflict (2001:2).

Videre sier Wodak:

CDA aims to investigate critically social inequality as it is expressed, signalled, constituted, legitimized and so on by language use (or in discourse) (2001:2).

Jeg skal undersøke en flerspråklig rettsforhandling nærmere og se kritisk på språket i bruk og bruk av språk som bevismateriale i denne rettssalen. Ved bruk av KDA er det vanlig å ta perspektivet til den som lider under den sosiale forskjellsbehandlingen (se for eksempel van Dijk sin studie av rasisme i pressen, 1986). Fairclough (2001) sier også noe om dette:

Like critical social science generally, CDA has emancipatory objectives, and is focused upon the problems confronting what we can loosely refer to as the "losers" within particular forms of social life – the poor, the socially excluded, those subject to oppressive gender or race relations, and so forth (Fairclough 2001:125).

I denne avhandlingen skal jeg i stor grad ta perspektivet til tiltalte. Utgangspunktet for avhandlingen er et sosialt problem, som består i at folk som er avhengige av tolk ikke har samme muligheter som andre for å forstå og gjøre seg forstått i det norske rettsvesen. Bruken av tolk er ment å kompensere for manglende fellesspråk i rettssalen og således skape likhet for loven. I en del tilfeller synes det ikke å gjøre det, men tvert imot skape nye rettssikkerhetsproblemer slik som i denne saken. Som vi skal se i denne saken, kan det føre til at noen mennesker dømmes uten å ha blitt hørt. Jeg skal synliggjøre lingvistiske problemstillinger som påvirker rettssikkerheten til disse menneskene. Dette skal jeg gjøre ved analyser der jeg ser kritisk på dem som er ansvarlige, fordi disse sitter i maktposisjoner og har muligheten til å bidra til å løse problemet med bruk av tolker uten tilstrekkelig kompetanse. Fokus for KDA er således ikke bare på den muntlige eller skriftlige teksten. Analysen tar også hensyn til ekstralingvistiske faktorer som makt og ideologi.

Det er tre konsepter som er viktige i KDA. Disse er makt, ideologi og kritisk (Wodak 2001:9). At analysen handler om makt betyr at språk er involvert i sosial makt på ulike måter. Språk indikerer makt, språk uttrykker makt og språk er involvert når makten utfordres. At analysen handler om ideologi betyr at ideologi er et viktig aspekt ved det å etablere og opprettholde skjeve maktstrukturer. At analysen er kritisk, innebærer at man har en distanse til dataene, at dataene settes inn i et sosialt perspektiv, at man inntar et eksplisitt politisk ståsted og at man fokuserer på selvrefleksjon som utøver av forskning.

2.6.2 *Samtaleanalyse*

Samtaleanalysen er et metodisk verktøy som egner seg svært godt for mitt materiale fordi den er spesielt utviklet for samtaler. Den har også tidligere med stort hell vært benyttet av blant annet Auer (1992) i flerspråklige samtaler og som teoretisk ramme i Wadensjö (1998). Under arbeidet med analysen av språklige ytringer som bevismateriale i kapittel 5 har jeg i stor grad benyttet meg av samtaleanalyse som verktøy. Samtaleanalysen har også vært et nyttig redskap i store deler av de andre analysene der det handler om forhandling om mening gjennom interaksjon og responser. Dette er imidlertid ikke samtaleanalyser i tradisjonell forstand, fordi jeg ikke utelukkende skal lete etter og påvise spesielle mønstre i sosial samhandling eller språkbruk. Jeg bruker samtaleanalysens metoder til å beskrive kommunikasjonen under en rettsforhandling, og hva som foregår i denne spesielle samhandlingen. Men det forekommer også beskrivelser av mønstre, hovedsakelig i min beskrivelse av ulike typer tolkeenheter, som for eksempel avpassede par av typen spørsmål-svar-sekvenser.

Samtaleanalysen har en forankring i induktiv metode. Denne tilknytningen består i at forskeren ikke på forhånd danner seg teorier og hypoteser om kommunikasjon, språk eller sosiale strukturer. En skal på forhånd ha gjort seg opp så få meninger som mulig om samtalen en skal studere. Målet er således å beskrive samtalen slik den er og ikke å få den til å passe inn i en forutbestemt teori. Dette er et viktig trekk ved analysene i denne avhandlingen.

Det som videre preger en samtaleanalyse som metode er det strenge kravet til bruk av empirisk materiale, og i en slik analyse er alle de påstandene en forsker fremsetter i sine analyser forankret i dette materialet. På den måten hevder samtaleanalysen validitet ut fra leserens tilgang til eksemplene i materialet, analysen skal kunne valideres av de presenterte dataene. Studieobjektet skal derfor være opptak av naturlig tale og ikke konstruerte samtaler eller samtaler basert på forskerens minne. For det første fordi det ikke er mulig å huske alle detaljer fra en samtale. For det andre fordi det skal være mulig for andre å kontrollere og se om det faktisk var slik det ble sagt. For det tredje fordi opptak har den fordelen at det gjør det mulig for andre å kritisere og diskutere en analyse. I samtaleanalysens metodologi er det derfor et prinsipp om at man kun skal forholde seg til de faktiske ytringene og reaksjonene på dem. Forskeren skal ikke spekulere i deltakernes motiver eller tolkninger, annet enn det som kommer frem i deres reaksjoner, fordi vi strengt tatt ikke har tilgang til disse individuelle psykologiske prosessene. Konteksten genereres derfor i selve samtalen slik at i en samtaleanalyse tolkes intensjonene til talerne ut fra de responsene ytringene gir hos

samtalepartnerne. Hvilken betydning som skal tillegges en ytring, avgjøres altså ikke av forskerens eget subjektive skjønn, men av samtalepartnernes responser. I dette arbeidet er mye av poenget å belyse det språklige bevismaterialet i den konteksten der det oppsto. Samtaleanalysen viste seg derfor å være spesielt egnet for dette arbeidet fordi den gjør det mulig å beskrive sosial samhandling på en måte som kan testes empirisk, og det anser jeg for samtaleanalysens viktigste fortrinn.

Samtaleanalysen er bygget på en teori om hvordan deltakerne forholder seg til samhandlingen, og dette er et viktig fundament i avhandlingen. Denne teorien omfatter tre punkter ifølge Heritage (1997):

- 1 In constructing their talk, participants normally address themselves to preceding talk and, most commonly, the immediately preceding talk (Sacks, 1987, 1992; Schlegloff, 1984; Schlegloff and Sacks, 1973). In this simple and direct sense, their talk is *context-shaped*.
- 2 In doing some current action, participants normally project (empirically) and require (normatively) that some “next action” (or one of a range of possible “next actions”) should be done by a subsequent participant (Schlegloff, 1972). They thus *create* (or *maintain* or *renew*) a context for the next person’s talk.
- 3 By producing their next actions, participants show an understanding of a prior action and do so at a multiplicity of levels – for example, by an “acceptance”, someone can show an understanding that the prior turn was complete, that it was addressed to them, that it was an action of a particular type (e.g. an invitation), and so on. These understandings are (tacitly) confirmed or can become the objects of repair at any third turn in an ongoing sequence (Schegloff, 1992). Through this process they become “mutual understandings” created through a sequential “*architecture of intersubjectivity*” (Heritage, 1984). (Heritage 1997:163)

Samtaleanalysen er sentrert rundt mikrostrukturer i samtalen, og den har tradisjonelt ikke koblet mikrostrukturer med makrostruktur. Det gjør, ifølge Fairclough (1989:12), at den er egnet til å besvare hva-spørsmål, men at den ikke kan besvare spørsmål om hvorfor eller hvordan. I arbeidet med denne avhandlingen der spørsmål om konsekvenser for rettssikkerheten er viktig, kommer jeg imidlertid til å sette funnene fra samtaleanalysen inn i

et større perspektiv. Jeg skal med andre ord ikke bare beskrive, men også fortolke og forklare. Jeg skal beskrive deler av talen (transkripsjonen) fra rettsforhandlingen, fortolke forholdet mellom talen og samhandlingen og forklare forholdet mellom samhandlingen og den sosiale konteksten i tråd med diskursanalytiske tradisjoner.

I straffesaker består rettsforhandlingene av både dialoger og monologer. Vi finner dialoger under for eksempel utspørringen av vitnene. Monologer finner vi under forklaringer og prosedyrer. Det er klare rammer for hvem som skal snakke når, og den som administrerer disse rammene er dommeren. Målet for forhandlingene i straffesaker er å komme frem til et svar på skyldspørsmålet, dvs. hvorvidt tiltalte er skyldig eller uskyldig. Metoden er muntlige forhandlinger med pro- og contra-innlegg der troverdighet og tillit er viktig. Troverdighet har en sentral plass i denne avhandlingen. Alle mulige lingvistiske faktorer som leksikalske, syntaktiske, morfologiske, fonologiske og paralingvistiske valg vil teoretisk sett kunne påvirke en persons troverdighet og tillit. Av dette følger blant annet at dess større lingvistisk repertoar en har, dess større sjanse har en også for å oppnå troverdighet.

Som tidligere nevnt, har jeg både sett på deler av materialet i et tekstperspektiv og i et interaksjonsperspektiv (jfr. underkapittelet om tolke- og oversettelsesteori). De samtaleanalytiske analysene ivaretar interaksjonsperspektivet under analyser av dialoger, mens tekstlingvistikken viste seg nyttig i de tilfellene der jeg ser på materialet som en skriftlig tekst (jfr. Wadensjö 1998 sin diskusjon av tale som tekst). Dette gjelder hovedsakelig kapittel 8 der jeg ser på den flerspråklige forklaringen til tiltalte, som blant annet består av en monolog. Denne analysen er i stor grad basert på begreper fra de delene av tekstanalysen som tar for seg koherens og kohesjonsmekanismer. Jeg har også hatt nytte av et begrepsapparat rundt ulike typer tekster, som referater, sitater og monologer og dialoger.

Til slutt viste noe av begrepsapparatet fra retorikken seg å være nyttig, for i rettssalen handler det om å overtale og overbevise.

2.6.3 Retorikk

Retorikken er mottagerorientert. Den vil gjøre noe med publikum, ha det til å godta et budskap, overtale eller overbevise (Andersen 1995:24). Dette gjør retorikkens begreper spesielt egnet til å analysere rettsforhandlinger, for i retten handler det om å overbevise og overtale. I retorisk kommunikasjon er det å tilpasse seg tilhørerne viktig, og dette kan være

vanskelig for en som ikke kjenner norske retoriske konvensjoner og hvis tale dessuten blir presentert av en tolk.

Ifølge Johannesen (2001:7) er retorikkens område ikke bare talen, men også samtalen. Dette er et syn som også støttes av Andersen (1995) som sier at retorikken bare tilsynelatende er en teori om enveiskommunikasjon, for signalene går begge veier. Ikke bare må taleren beregne sitt publikum, men mottakerne gir også tilbakemelding underveis.

Fagtermene var opprinnelig greske, men brukes i latinske oversettelser fra Ciceros tid, og er dessuten gått inn i kulturspråkene både som fremmedord og som vanlige lånnord (Johannesen 2001). Lindhardt definerer den klassiske retorikken slik:

Retorikk er videnskapen om eller kunsten at tale smukt (*scientia/ars benedicendi*).

Således lyder den antikke definition, og det er viktig at understrege, at ordet "smukt" har en lang række betydninger, som man ikke uden videre tilskriver det på dansk. Det dækker således det æstetisk behagelige, sandfærdige, moralsk rigtige og virkningsfulde. (Lindhardt 2001:7)

I henhold til mer moderne definisjoner av hva retorikk er, legges det større vekt på hensikten eller det manipulative aspektet ved talen – formålet med talen. Jeg skal slutte meg til en slik definisjon der hensikten er i fokus:

Retorikk er de trekkene ved en fremstilling som en taler eller en forfatter mener vil bidra til at han oppnår sine hensikter (Kennedy 1984:4). (Andersen 1995:19)

Johannesson (2002) sier følgende om midler en kan benytte for å overtale og overbevise:

Sammanfatningsvis finns det altså tre medel inom den klassiska retoriken för att övertyga en ointresserad, avog, misstänksam eller direkt fientlig publik: genom väl valda argument (*logos*); genom den karaktär eller personlighet talaren framvisar (*ethos*); samt genom de känslor som han lyckas väcka hos åhörarna (*pathos*). Dessa tre medel motsvaras av tre typer av språkhandling: att undervisa, upplysa, argumentera (*docere*); att väcka sympati, roa, behaga (*delectare*); samt att röra, beveka, väcka, entusiasmera osv. (*movere*). (Johannesson: 2002:19)

Overbevisning og overtalelse er viktig i rettssalen og ifølge Lindhardt (1987:72) sier Aristoteles at overbevisning skapes av tre ting: talerens moralske karakter, tilhørernes sinnstilstand og selve talen. Selve talen kan sees og analyseres ut fra ulike synsvinkler (Lindhardt 1987). En kan se på den ut fra *inventio* (innholdet), *elocutio* (stilen), *disposition* (komposisjonen), *memoria* (at fremstillingene er lært utenat) og *actio* (fremførelsen). Dette er med andre ord de fem disiplinene som er viktige i praktisk talekunst. I denne rettssaken er det særlig *actio* eller selve fremførelsen som skaper problemer for tiltalte ettersom det er en tolk uten tilstrekkelig kompetanse som fremfører hans tale for retten.

Tilhørerens sinnstilstand, *pathos*, og talerens moralske karakter, *ethos*, er også gjenstand for analyse i denne avhandlingen. Igjen er dette spesielt interessant i et pragmatisk og flerspråklig perspektiv, der jeg skal se på hvilke muligheter en person som ikke snakker domstolens språk har for å oppnå tillit og troverdighet gjennom sin opptreden i rettssalen.

Andersen (1995) formulerer det som gjør retorikken nyttig for dette prosjektet:

Retorikken setter ofte navn på det folk gjør helt av seg selv når de skal ha sagt noe. Derfor kan deler av den virke banal. I alle hager, til og med i botaniske hager, ser mange vekster ut akkurat som de gjør når de vokser vilt. De er funnet, ikke oppfunnet. Men de har fått navn og er blitt utforsket og systematisert. Vi ser dem tydeligere og får vite hva de kan brukes til. Retorikken hjelper oss til å se hva vi kan gjøre med språket – og hva språket kan gjøre med oss. (Andersen 1995:5)

Jeg kommer tilbake til de teoretiske sidene ved retorikken i de kapitlene der jeg benytter et begrepsapparat fra denne disiplinen (kapittel 7,8 og 9).

Til slutt skal jeg kort si noen ord om etiske aspekter ved resultatene fra analysene i avhandlingen.

2.7 Resultater og etikk

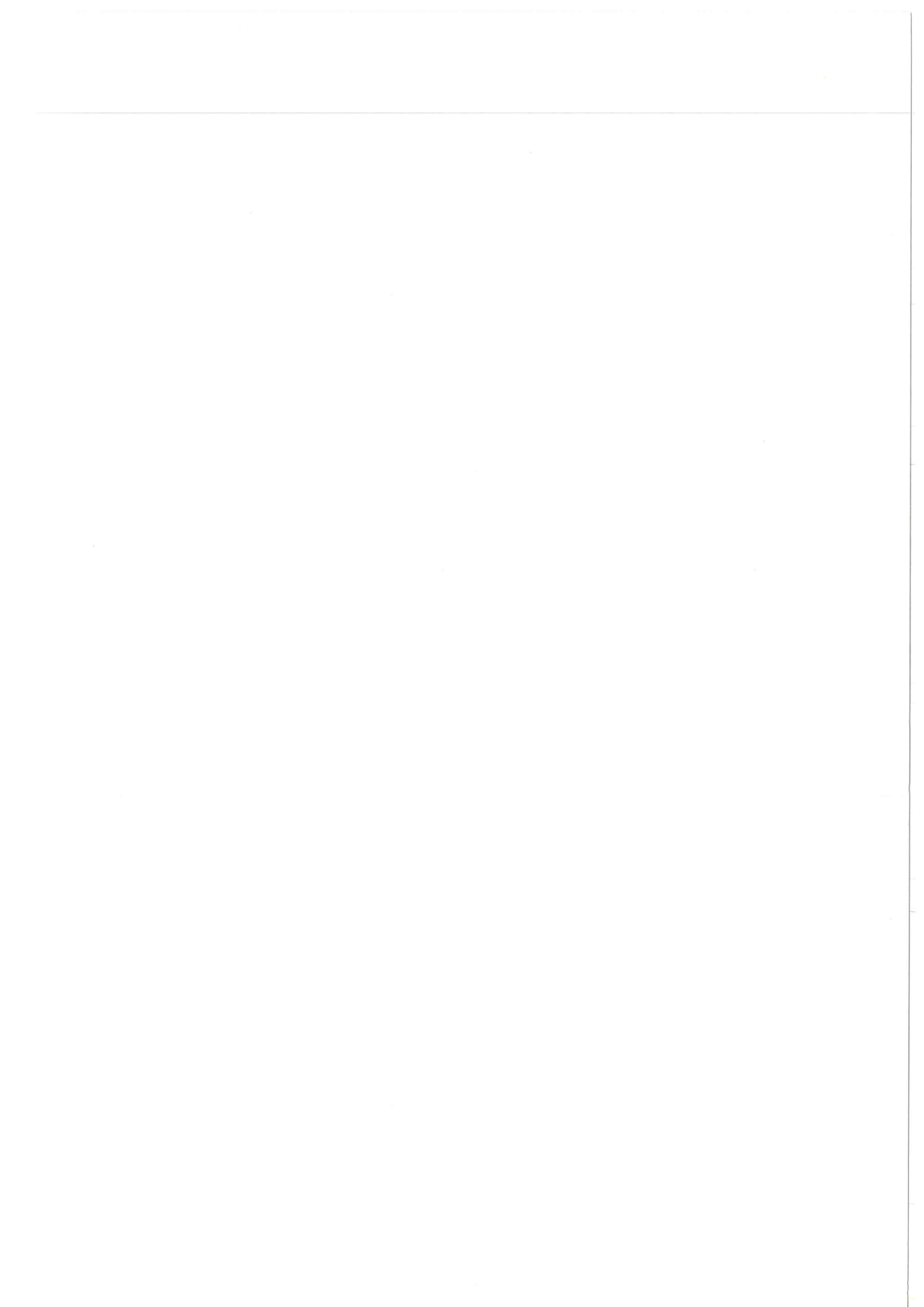
Språk er som kjent makt, for gjennom det perspektivet vi skaper med språket kan vi for eksempel vekke ulike assosiasjoner og følelser. Dette kan styre tankene våre i bestemte retninger og stimulere til visse holdninger. Mathiassen (1992) viser i sin analyse av

Dagbladets dekning av Golfkrigen at mediets valg av ord, fokus og perspektiv er med på å prege lesernes oppfatning. Mye av dette er kunnskap som skriver seg tilbake til Sapir-Whorf-hypotesen (Sapir 1929) som handler om hvilke sosiale realiteter vi kan gripe, forstå og formidle ved hjelp av språket.

Som forsker løper en alltid en risiko for at resultatene fra forskningen skal misbrukes. I dette tilfellet risikerer man at kunnskapen blir benyttet til manipulasjon istedenfor det som er min hensikt, nemlig kommunikasjon der målet er å oppnå gjensidig forståelse. Dette kan igjen forsterke maktforskjeller.

Dette etiske aspektet blir særlig viktig når det er knyttet opp mot en oppfatning av kommunikasjon som strategi. Studier som denne vil kunne føre til at de som allerede har god kommunikativ kompetanse blir enda bedre, fordi det kanskje i størst grad er de som vil være interessert i å lese dette. Når en ser på kommunikasjon som strategi, blir dessuten mulighetene for å manipulere situasjoner og medmennesker mer åpenbare. Det er likevel en risiko jeg velger å ta, fordi jeg mener at det man kan oppnå av positive effekter forhåpentligvis vil overgå de negative.

I neste kapittel skal jeg redegjøre nærmere for de mer konkrete metodiske valgene i arbeidet med avhandlingen.

3. METODE OG DATAMATERIALE

3.1 Innledning

Studien består først og fremst av samtale- og tekstanalyse basert på en transkripsjon av et båndopptak av en rettsforhandling, men den er også basert på observasjon som her innebærer studie, registrering og tolking av andres språklige uttrykk. Disse to metodene kan utfylle hverandre godt, og er vanlig å benytte blant en del sosiolingvister som ofte metodisk sett befinner seg i en slags mellomposisjon mellom humanistene og samfunnsviterne der humanistene ofte blir forbundet med bilde- og tekstanalyse, mens samfunnsviterne arbeider med intervjuer og observasjoner.

Under arbeidet med denne kasusstudien måtte jeg bevege meg utenfor mitt eget fagfelt, og spesielt for å orientere meg om annen relatert forskning. Jeg har særlig hatt nytte av tidligere utførte antropologiske, retts sosiologiske og kriminologiske studier. Disse studiene har lagt noen føringer for arbeidet med denne avhandlingen, samt gitt avhandlingen en plass innenfor et forskningsfelt lokalt her i Norge. Jeg skal imidlertid ikke gå inn på de juridiske aspektene ved saken, men kun belyse rettssaken fra et lingvistisk perspektiv.

Som tidligere nevnt er dette en kasusstudie av én flerspråklig rettsforhandling. Under følger en beskrivelse av saken.

3.2 Rettssaken

Denne saken kom opp i en herredsrett utenfor Oslo i 1999, og en mann i trettiårene med opprinnelse fra Midtøsten står tiltalt for å ha kommet med drapstrusler overfor en saksbehandler ved et sosialkontor. Tilstede under forhandlingene er en dommer, to meddommere, forsvarer, aktor, fornærmede, tiltalte, en tolk, samt to observatører. Trusselen skal ifølge tiltalen ha blitt fremsatt på norsk under et møte med saksbehandleren på hennes kontor.

Etter møtet skrev saksbehandleren et referat fra det, og på grunnlag av dette referatet anmeldte sosialsjefen forholdet til politiet. Saken kom opp for retten cirka to år senere. Tiltalte på sin side hevder å ikke ha kommet med trusler, og ettersom det ikke var noen vitner tilstede, er dette en sak der tiltaltes ord står mot fornærmedes ord. Saksbehandleren hevder tiltalte har

utsatt henne for en drapstrussel, og tiltalte hevder han verken har truet med drap eller annet. Spørsmålet som skal avgjøres i retten er altså hvorvidt denne talehandlingen har funnet sted eller ikke. Siden det ikke finnes andre bevis, blir de muntlige redegjørelsene til de ulike partene svært viktige, fordi det er det eneste materialet retten har å vurdere skyldsspørsmålet ut fra.

I saken er det innkalt fem vitner. Aktoratets vitner er fornærmede - saksbehandleren ved det aktuelle sosialkontoret, hennes overordnede som har foretatt anmeldelsen, dvs. sjefen ved sosialkontoret, og flyktningekonsulenten ved samme kontor. Forsvarets vitner er tiltaltes norsklærer og en mannlig bekjent av tiltalte med opprinnelse fra samme land. Tilstede under forhandlingene er i tillegg til en fagdommer, to meddommere og en tolk som tolker mellom begge språk, norsk og arabisk. Det tolkes konsekutivt, og tolken er plassert ved siden av tiltale-/vitneboksen under rettsforhandlingene.

Tolken er en dame i tjuårene med opprinnelse fra Libanon. Hun har arabisk som førstespråk, norsk som fremmedspråk og har bodd i Norge i cirka 7 år. Tolken har ingen formell utdanning i rettsstolking, men har deltatt på noen generelle korte tolkekurs. Dette er tilfellet for mange av tolkene som jobber i det norske rettsvesen. De lærer seg faget underveis ettersom det ikke finnes en egen utdanning for rettsstolker i Norge, og de er derfor i stor grad selvlærte. Saken vil således belyse hvordan en tolk i en læringsprosess fungerer i retten. Dette er interessant ettersom det sannsynligvis vil være slik at det benyttes tolker i en læringsprosess i rettssalen i nærmeste fremtid, fordi tolkeutdanningen er dårlig utbygget.

Rettsforhandlingen er tatt opp på lydbånd og er i sin helhet transkribert. Analysene er basert på disse transkripsjonene i tillegg til egne feltnotater og den skriftlige dommen. Alle deltakerne fra rettsforhandlingen og dommen er anonymiserte, dvs. at de ikke er gjengitt med rett navn og at alle datoer og stedsnavn er endret eller fjernet. Jeg har også forsøkt å anonymisere deltakerne, dvs. endre personlige data på en slik måte at det ikke påvirker validiteten til materialet og analysene. Av hensyn til behovet for å anonymisere har jeg også valgt å ikke legge ved dommen i sin en helhet fordi den kanskje ville gjøre det mulig å spore opp deltakerne. Det er derfor bare deler av den som her er gjengitt. Det er således ikke mulig for andre å gjenkjenne deltakerne med mindre en har spesiell inngående kjennskap til saken.

Deltakerne vil imidlertid kunne gjenkjenne seg selv, og for noen av dem vil ikke dette være hyggelig lesning. Av den grunn har jeg overveid hvorvidt og i hvilken grad jeg skulle bruke dette datamaterialet til tross for at det rent formelt ikke er noe i veien for å bruke det. Etter en totalvurdering har jeg imidlertid vurdert det dit hen at det viktige ved å foreta en slik analyse av en enkeltsak overgår det problematiske. Hensynet til å få belyst rettssikkerheten til folk som ikke snakker rettens språk, må med andre ord gå foran eventuelle hensyn til enkeltpersoner i denne saken. Jeg vil likevel understreke at hensikten ikke er å henge ut enkeltpersoner, men å vise til rettssikkerhetsproblemer i det norske rettsvesen i forhold til folk som er avhengige av tolkebistand. Det egner denne saken seg godt til, fordi dette ikke er et enkeltstående tilfelle, men en nokså vanlig situasjon. Det ble dessuten, som tidligere nevnt, gitt tillatelse til å ta opptak. Denne tillatelsen er basert på en tillatelse fra datatilsynet, og alle formelle retningslinjer fra datatilsynet er fulgt. Verdt å nevne er også det faktum at saken gikk for åpne dører, og det kunne derfor teoretisk sett også vært andre tilstede som kunne skrevet om saken.

3.2.1 Sakens representativitet

Etter å ha observert et antall flerspråklige rettsforhandlinger i Oslo (Nilsen:2000a), mener jeg rettssaken jeg har valgt for å belyse avhandlingens problemstillinger er relativt typisk for hvordan mange flerspråklige rettsforhandlinger foregår. Den er typisk i den forstand at det benyttes en tolk uten tilstrekkelig tolkeutdanning, for dette er ikke uvanlig. Mange av tolkene lærer seg faget underveis fordi det ikke finnes noen egen utdanning for rettstolker, og ellers svært begrensede andre utdanningsmuligheter for denne yrkesgruppen. Det som ikke er så typisk dukker opp når vi også ser på bevismaterialet, for det er utelukkende bygget på muntlige språklige ytringer ettersom det ikke finnes noen andre bevis i saken. Partene står ord mot ord fordi det ikke var noen vitner tilstede. Kombinasjonen av en tolk uten tilstrekkelig kompetanse og dette bevismaterialet gjør at vi får svært mange språklige problemstillinger i akkurat denne saken. På den ene siden er det problemstillinger i forhold til tolking i retten og på den andre siden problemstillinger knyttet til det språklige bevismaterialet og hvordan dette behandles i retten. Det gjør også at det oppstår problemstillinger av allmenn språklig karakter og problemstillinger som kan knyttes spesielt til den flerspråklige kommunikasjonen.

3.3 Båndopptaket og dets pålitelighet

Datamaterialet består av et fem timers transkribert lydbåndopptak av rettsforhandlingen, samt feltnotater og den skriftlige dommen i saken. Båndopptak har jeg valgt fordi det har den

fordelen at en kan høre på det om og om igjen og få med seg detaljer som ellers ikke ville være mulig med for eksempel kun feltnotater. Jeg har også valgt å ta med deler av dommen i saken, fordi den er nødvendig for å tegne et mest mulig fullstendig bilde av saken og dens utgang. Feltnotater er viktig i forhold til det som foregår ikke-verbalt.

Båndopptaket begynner cirka ti minutter etter at forhandlingene hadde begynt fordi jeg kjørte meg bort og kom litt for sent. Begynnelsen av saken, dvs. alle de formelle innledningsfrasene og opplesningen av tiltalen, mangler derfor i datamaterialet. Båndopptaket begynner derfor der dommeren sier at tiltalte skal få ordet til slutt, så følger aktor og forsvarer sine innledningsforedrag. Det som mangler i datamaterialet er ikke noe vesentlig som angår saken. Det jeg ikke har fått med på båndopptaket er kun navn, adresser og andre formaliteter som ikke er viktige her.

Hele båndopptaket er transkribert, men det er kun de utsnittene jeg benytter i avhandlingen som er fintranskribert, resten er grovtranskribert. Analysen er således basert på en transkripsjon som på mange måter er en egenkonstruert tekst. Den viktigste forskjellen på transkripsjonen og den originale forhandlingen er at den første er blitt gjort skriftlig, mens originalen var muntlig. Det betyr blant annet at mye av den ikke-verbale kommunikasjonen er gått tapt, bortsett fra det jeg har fått med meg i mine notater. Underveis i analysearbeidet forsøker jeg å unngå problemene dette skaper i form av åpenbare muligheter for skjevheter og feilkilder. Under følger et eksempel på dette:

Utsnitt 8

33. **D:** da gir jeg ordet til eh aktor for spørsmål.

34. **A:** takk,

35. **T:** huwa ra:h yi?ad:im as?ila wa anta ?ale-:k an tazaw:ub.

35a. T: han skal stille spørsmål og du må svare.

I transkripsjonen kan det se ut til å være uklart hvem "han" refererer til i replikk 35, men ettersom aktor svarer takk og reiser seg idet dommeren gir ham ordet er det ikke tvil i situasjonen. Det er således et eksempel på at ikke alt kan leses ut av en transkripsjon der kun ordene er med og ikke bildene av situasjonen. Det viser også hvor viktig det er med feltnotater og hvor viktig det er å selv være tilstede når en kun har lydopptak og ikke for eksempel video.

Det kan lett oppstå feiltolkninger, og forskeren kan ende opp med å finne flere kommunikasjonsproblemer enn det faktisk var.

3.4 Innsamling av datamateriale

Opptakene av rettssaken gjorde jeg i 1999 under arbeidet med prosjektet "Likebehandling i rettsvesenet" sammen med en av mine kollegaer fra prosjektet. Dommeren ble kontaktet på forhånd for å få tillatelse til å ta båndopptak av forhandlingen, og rett før forhandlingene innhentet hun de øvrige involvertes samtykke. Ingen av dem hadde noen innvendinger. Vi var de eneste utenforstående tilhørerne i rettssalen, og som observatører satt vi passive på tilhørerbenkene. I hvilken grad og på hvilken måte vi har påvirket de ulike aktørenes adferd i rettssalen er vanskelig å si, men å observere og ta opptak av mennesker i samhandling kan påvirke måten de samhandler på - det Labov (1972) kaller "the observer's paradox". Mange studier (for eksempel Schiffrin 1994; Tannen 1984) viser imidlertid at når folk er engasjert i samtaler, er kravet til oppmerksomhet så høyt at de glemmer at det foregår et opptak. Og i denne saken overskygger trolig betydningen av saken selv deltakernes opplevelse av betydningen av å bli tatt opp.

3.4.1 Etiske aspekter ved innsamlingen av datamaterialet

I den grad vi har påvirket adferden til aktørene i retten, vil det antakeligvis være på den måten at dommere, advokater og tolk har anstrengt seg mer enn ellers ettersom de hadde publikum, ikke minst fordi de visste at vi var interessert i utlendingers møte med det norske rettsvesen i forhold til kommunikasjon og rettssikkerhet. Det kan derfor være at disse for eksempel har lagt større vekt på språklig klarhet enn de ellers ville ha gjort. På den annen side virket det som om de ulike deltakerne i rettsforhandlingene ble såpass konsentrert om forhandlingene at de glemte eventuelle slike hensyn. Det som er et viktigere etisk spørsmål er hvorvidt forskerne har hatt en negativ innvirkning på rettsforhandlingene i den forstand at vi har påvirket utfallet av saken negativt. Det er slik jeg ser det lite sannsynlig, for dersom partene har anstrengt seg ekstra, kan ikke det bety annet enn at det er til rettssikkerhetens fordel. Wadensjö (1998) sier for eksempel at en tolk i et av hennes intervjuer uttalte følgende etter et tolkeoppdrag:

"The doctor was a much better interpreter-user today than he usually is, but, well, he was being researched." (Wadensjö 1998:95)

Slike observasjoner tyder på at observerte institusjonelle samtaler er mer skjerpet sammenlignet med lignende situasjoner uten tilhørere. For studier av institusjonelle samtaler kan det bety at det neppe er færre kommunikasjonsproblemer under samtaler uten forskere tilstede, snarere tvert imot. Jeg skal ikke gå nærmere inn på denne diskusjonen, men bare nevne at jeg her ser bort fra kommunikasjonssituasjoner der partene kan føle seg hemmet av tilhørerne.

3.5 Opptaksutstyr

Båndopptakeren var batteridrevet og svært liten, bare litt større enn en vanlig kassett. Jeg festet den ene mikrofonen (mygg) på meg selv og den andre på min kollega som satt et par meter unna. Selve opptaksutstyret var således svært lite og knapt synlig for retten. Vi derimot, som de eneste tilhørerne, var svært synlige. Underveis måtte jeg skifte kassett fem ganger og snu kassetten fire ganger. Jeg forsøkte å gjøre det så stille som mulig og benyttet dessuten en pause til å skifte den ene. Retten hørte imidlertid små klikk idet jeg åpnet og lukket luken til kassettrommet. Dette kan ha virket forstyrrende og dessuten underveis minnet retten på at det foregikk opptak. Jeg la imidlertid ikke merke til noe som skulle tyde på at det forstyrret noen, som for eksempel avbrudd i talen eller at oppmerksomheten og blick ble rettet mot båndopptakeren og meg, og dette var noe jeg bevisst så etter.

3.6 Bakgrunn for valg av data

Saken ble blant annet valgt fordi jeg etter å ha sett dommen ble svært overrasket over at tiltalte ikke ble frikjent, og en kassettstudie vil egne seg godt til å belyse en domsavgjørelse. Dessuten er denne saken en sak der språk spiller en viktig rolle på mange områder, og den gjorde meg også mer oppmerksom på hva lingvister har å bidra med i forbindelse med de språklige problemstillingene i rettssalen. Dette var således en sak som ville være interessant å undersøke som en anvendt lingvistisk kassettstudie.

Grunnen til at jeg valgte akkurat denne saken, er altså at den kan belyse flere ulike lingvistiske problemstillinger i rettssalen. Valget ligger derfor, som tidligere nevnt, i pragmatiske avgrensingslogikker. Disse pragmatiske avgrensingslogikkene er koblet opp mot mine interesser, kunnskaper, ferdigheter og tid til rådighet, og omhandler følgende punkter:

1. Det er en flerspråklig rettsforhandling som omhandler språk der bevismaterialet er språklige ytringer.
2. Det tolkes mellom norsk og arabisk, som er språk jeg har ferdigheter i og kunnskap om.
3. Rettsforhandlingen er av overkommelig varighet i forhold til analysearbeidet.

Valg av sak er til en viss grad basert på mine interesser fordi den kan belyse mange interessante lingvistiske problemstillinger og fordi jeg mener det er et representativt kasus i den forstand at det kan belyse mulige skjær i sjøen under en flerspråklig rettsforhandling, og noen av disse kan undersøkes nærmere i et større materiale senere. Jeg mener dessuten at et så lite materiale, begrenset til et kasus, kan si oss noe om språk slik også Potter og Wetherell påpeker:

Because one is interested in language use rather than the people generating the language and because a large number of linguistic patterns are likely to emerge from a few people, small samples or a few interviews are generally quite adequate for investigating an interesting and practically important range of phenomena. (Potter and Wetherell, 1987:161)

Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til i konklusjonen.

3.7 Transkripsjonen og dens pålitelighet

Den første transkripsjonen er foretatt av en person med norsk som førstespråk og med god forståelse av irakisk og libanesisk arabisk. Vedkommende har i tillegg lang trening i å høre på bånd og gjengi tale, og denne treningen er uvurderlig for et transkripsjonsarbeid. Jeg har selv gått igjennom transkripsjonen og rettet opp det jeg har funnet av mulige feil og unøyaktigheter. Jeg har også søkt hjelp av folk med morsmålskompetanse i irakisk og libanesisk. Ideelt sett burde jeg antakeligvis gjort som for eksempel Berk-Seligson og brukt folk med morsmålskompetanse til å foreta transkripsjonen. Det var imidlertid ikke mulig å få tak i en slik person med trening i å transkribere og ikke minst forstå lydbånd. Resultatet var at jeg fikk lite nytt ut av de partiene der jeg selv ikke fikk tak i hva som ble sagt og spurte informanten. I tvilstilfellene derimot, der jeg kunne legge frem alternativer, fikk jeg i større grad svar. En person med en bedre forståelse av libanesisk og irakisk og trening i å lytte til lydbånd, ville trolig kunne gjort jobben bedre. Blant annet derfor er det kanskje også en del

mangler i transkripsjonen, men det er vanskelig å vurdere hvor mye en bedre kvalifisert lytter ville fått ut av materialet. Det er noe flere mangler i den arabiske delen av transkripsjonen enn i den norske, og det kan tyde på at den delen av transkripsjonen kunne vært tjent med en bedre transkribør.

Transkripsjonen følger delvis Wadensjö (1998) slik hun har gjort det forenklet etter Sacks et al. 1978:731-3:

⌋	at en taler avbryter den foregående
┘	
,	pågående intonasjon (vanligvis med stigende eller jevnt tonefall)
.	avsluttende intonasjon (vanligvis med fallende tonefall)
?	spørsmålsintonasjon (vanligvis med stigende tonefall)
-	plutselig avbrudd
(.)	en kort stillhet
((ser opp))	ikke-verbalt trekk (eksempel)
uthevet	ord uttalt med trykk
(xxx)	uhørlig passasje
<i>kursiv</i>	forfatters oversettelse
[...]	utelatt tale
<u>understreket</u>	direkte tale

I transkripsjonene benytter jeg følgende forkortelser for de ulike aktørene:

D:	Dommer
MD:	Meddommer
A:	Aktor
F:	Forsvarer
FN:	Fornærmede
TT:	Tiltalt
V:	Vitne
T:	Tolk

Bokstaven, V, skiller seg fra de øvrige ved at den kan referere til ulike individer. Disse er sosialsjefen, flyktningekonsulenten, en bekjent av tiltalte og tiltaltes norsklærer. Det vil imidlertid fremgå av konteksten hvilket vitne det dreier seg om. Noen av personene er også omtalt med navn, og disse er navn jeg har funnet på. Navnene det dreier seg om er:

Fornærmede: Berit Hansen

Tiltalte: Khalid

Sosialsjefen: Mette Pedersen

Flyktningekonsulenten: Ali

Norsklæreren: Eva

Videre er replikkene nummererte for å vise hvor i forhandlingene de forekom. De starter med nummer en som er første replikk i transkripsjonen og avslutter med 1031 som er siste replikk:

Utsnitt 86

1031. **D:** ja da er forhandlingen avsluttet og saken tas opp på bånd. og med det så er retten hevet.

De transkriberte utsnittene fra forhandlingene er også nummererte, og de transkriberte bitene som er benyttet i avhandlingen er å finne i appendix.

Transkripsjonene er basert på tradisjonelle konvensjoner idet jeg holder meg så nært opp til det latinske alfabetet som mulig og dessuten følger norske rettskrivningskonvensjoner i transkripsjonen av norsk tale. Når det gjelder den arabiske transkripsjonen har jeg valgt å ikke markere initial hamza. Jeg har heller ikke markert enfatiske lyder til tross for at trekket har distinktiv funksjon, fordi jeg mener det ikke forvansker forståelsen og er i tråd med tradisjonelle konvensjoner for gjengivelse av arabisk tale.

3.8 Refleksiv forskning

Denne avhandlingen er skrevet av en forsker fra 2000 til 2004 (jfr. kapittel 2 om refleksiv forskning). Jeg har sammenlagt syv år bak meg i Midtøsten og Nord-Afrika og identifiserer meg til en viss grad med menneskene, språket og noe av kulturen der. Jeg har ingen juridisk faglig bakgrunn og liten kontakt med juridiske miljøer. Det kan således lett oppstå skjevheter fordi jeg muligens har holdninger og oppfatninger som ikke er i samsvar med juridisk praksis.

Jeg har sympati med de svake i samfunnet, og er generelt opptatt av sosiale forskjeller og maktforskjeller mellom ulike medlemmer av samfunnet.

Jeg skal ikke gå inn på de juridiske aspektene ved saken, men kun belyse rettssaken fra et lingvistisk perspektiv eller med andre ord de aspektene jeg med min bakgrunn har forutsetninger for å belyse. Ettersom jeg ikke har bakgrunn i det juridiske fagfeltet, er det i seg selv en mulig kilde til feil og unøyaktigheter.

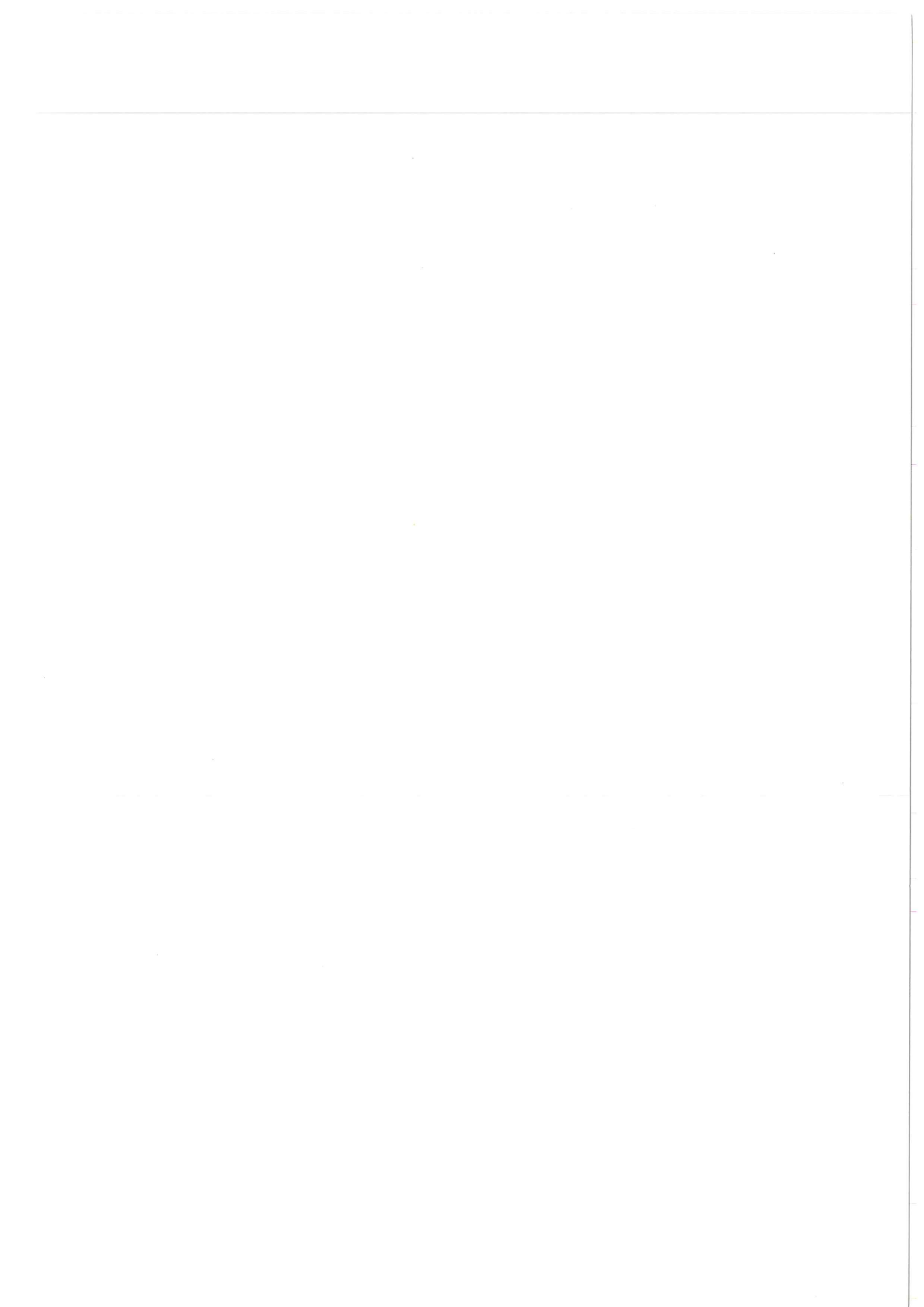
Min interesse for rettsforhandlinger har bakgrunn i et tidligere prosjekt (Nilsen 2000a) der jeg så at man som avhengig av tolk ikke har lik mulighet til å forstå og gjøre seg forstått i det norske rettsvesen. Jeg kommer således ikke helt nøytral inn for å gjøre denne kausstudien. Jeg forsøker likevel så langt det lar seg gjøre å forholde meg nøytral til saken og holde en objektiv avstand til materialet. Under arbeidet med avhandlingen har jeg således hele tiden hatt egne holdninger og oppfatninger i bakhodet og vært meg bevisst mulighetene for skjevheter og egne tilbøyeligheter til partiskhet. På den måten inntar jeg en refleksiv holdning til forskningen. Jeg skal forsøke å fange opp noen av de refleksene som viser tilbake på vitenskapen og forskeren under forskningsarbeidet. Med Cameron et al. (1993) sine termer kan jeg si at jeg benytter meg av det de kaller en "advocate approach", som innebærer forskning på og for informanten, med andre ord at man i sin forskning til en viss grad opptrer på vegne av informantene, i dette tilfellet tiltalte og andre som ikke behersker rettens språk.

3.9 En kausstudie med ulike analyser og ulike metoder

Avhandlingens overordnede mål er å gjøre en studie av en flerspråklig rettsforhandling. For å kunne gi et bilde av dette er det nødvendig med en generell beskrivelse av dagens situasjon i retten. Jeg har derfor skrevet et kapittel om flerspråklige rettsforhandlinger (kapittel 4) som tar opp generelle trekk ved en rettsforhandling. Dette kapittelet er ment å fungere som en innledning til analysene – gi leseren en innledende forståelse av hva dette handler om. Denne beskrivelsen inneholder en diskusjon av språkens betydning og rolle under en flerspråklig rettsforhandling. Den inneholder noen juridiske momenter knyttet til retten til tolk og hvordan dette fungerer i dag med hensyn til tolkens formelle rolle. Jeg så det også som nødvendig å gi en generell beskrivelse av rettsforhandlinger og selve saksgangen i straffesaker for å sette leseren inn i dette.

Ettersom analysefeltene er så vidt forskjellige krever de egne beskrivelsesapparater og dels egne teorier. Generelt sett er arbeidet særlig inspirert av følgende forskere: Gumperz, Berk-Seligson og Wadensjö. Dette er det gjort nærmere rede for i kapitlet om teori.

Jeg skal nå gå over til den generelle beskrivelsen av flerspråklige rettsforhandlinger før jeg tar fatt på analysene.

4. FLERSPRÅKLIGE RETTSFORHANDLINGER

4.1 Innledning

Avhandlingen handler om flerspråklige rettsforhandlinger. Jeg kaller dem flerspråklige rettsforhandlinger og ikke for eksempel tolkede rettsforhandlinger av to årsaker. Den ene er at det her ikke handler om profesjonell tolking, og det er ikke uvanlig ettersom det ikke finnes noen egen utdanning for rettstolker i Norge. Den andre årsaken til begrepsvalget er at det handler om flere språk som påvirker forhandlingene. Videre har jeg valgt begrepet flerspråklig og ikke tospråklig, fordi det ofte er flere enn to språk som er involvert under rettsforhandlinger og fordi dette ikke alltid fremgår helt klart (jfr. konklusjonen og Nilsen 2000).

Ifølge Nylehn (2002) representerer profesjonelle en fagkompetanse. Som yrkesutøvere kan de oppfattes som å stå som garantister for:

kompetanse, selvstendighet, engasjement, etisk refleksjon, hensyn til brukere, læring og fortsatt faglig utvikling. (2002:52)

Tolken i dette materialet har ikke tilstrekkelig kompetanse for å tolke i rettssalen, og oppviser ikke selvstendighet for eksempel når det gjelder å ta tur under forhandlingene. Den etiske refleksjon ser ut til å være basert på mangelfullt skjønn idet hun har tatt på seg et oppdrag hun ikke mestrer (jfr. Retningslinjer for god tolkeskikk Utlendingsdirektoratet 2003), og dette henger sammen med hensynet til brukerne. Når det gjelder læring og fortsatt faglig utvikling foregår dette trolig hovedsakelig under tolkeoppdrag fordi det ikke finnes særlig mange alternativer. Det handler altså her om en tolk uten tilstrekkelig kompetanse, som bedre kan beskrives som en tospråklig hjelper (jfr. Gentile, Ozolins og Vasilakakos 1996).

Den andre årsaken til begrepsvalget er som nevnt ovenfor at det er flere språk involvert. Disse språkene har en ikke helt ubetydelig rolle under forhandlingene, men er tvert imot med på å påvirke forhandlingene. Etter å ha studert saker der flere språk er involvert er jeg kommet til at termen flerspråklige rettsforhandlinger er mer presis når det gjelder hva som foregår i en slik rettssal fordi de ulike språkene setter sitt preg på forhandlingene. Å for eksempel tro at de tolkede gjengivelsene ville være nøyaktig like originaltekstene er lingvistisk naivt, men ingen

uvanlig oppfatning. Enhver tolking eller oversettelse vil alltid være en ny tekst og ikke samme tekst ikledd et annet språk. Likheten mellom originalteksten og den tolkede gjengivelsen vil variere med tolkens tolketekniske og språklige ferdigheter, språktypologisk avstand i språkene og graden av ulikhet mellom organiseringen av de to samfunnssystemene. Med stor ulikhet mellom språkene og mellom samfunnssystemene vil tolken for eksempel finne færre leksikalske ekvivalenser, og dette kan påvirke forhandlingene. I den saken jeg skal analysere er det dessuten i tillegg til tolken vitner som ikke har norsk som førstespråk, og i deres norske språkbruk finner vi inferens fra deres førstespråk som er arabisk. Følgende sitat fra Sapir om lingvistisk relativitet og determinisme belyser min oppfatning om at de ulike språkene er med på å prege rettsforhandlingene:

No two languages are ever sufficiently similar to be considered as representing the same social reality. The worlds in which different societies live are distinct worlds, not merely the same world with different labels attached... We see and hear and otherwise experience very largely as we do because the language habits of our community predispose certain choices of interpretation. (Sapir 1958 [1929]:69)

Ut fra et slikt perspektiv er oversettelse og tolking mellom to språk problematisk og noen ganger umulig.

4.2 Rett til tolk

Språk og kommunikasjon er selve hovedredskapet under en rettsforhandling, og en forutsetning for at rettssystemet skal fungere på en tilfredsstillende måte er at alle partene forstår hverandre. Dette ikke minst for at beslutningsfatterne skal få en balansert og utfyllende fremstilling av saksforholdet som grunnlag for sine beslutninger. I Norge er utgangspunktet at rettspråket ved domstolen er norsk. Det er ikke uttrykkelig sagt i prosesslovgivningen, men fremgår implisitt av domstolloven (dstl) §§135 og 136, jfr. RT 1986.573 (Mostad 1999). Retten til tolk blir derfor en viktig rettssikkerhetsgaranti for å sikre en rettferdig rettergang.

Ifølge Andenæs (2000b) kan retten til fri tolk sorteres under kontradiksjonsprinsippet, som går ut på at ingen skal dømmes uten etter å ha blitt hørt. Mostad (1999) viser at regelverket rundt retten til tolk i rettsvesenet i hovedsak er tilfredsstillende, men at det først er når en kommer til praktisering av reglene at det oppstår problemer (se Mostad 1999 kap. 8 for nærmere diskusjon av regelverket).

4.2.1 Dialogtolking

Over hele verden benyttes tolk innenfor offentlige institusjoner, men ifølge Frøili 2001 diskuteres det fremdeles hvilken betegnelse som er mest hensiktsmessig:

Hittil har man ikke samlet seg om én betegnelse som er definert likt fra land til land. I Sverige brukes ofte "kontakttolking". Gentile et al (1996) fra Australia bruker "liason interpreting". Ofte anvendes navnet på konteksten det tolkes i. I England har man brukt "public service interpreting" som i Norge omtales som "tolking ved offentlig tjenesteyting". I USA og Canada brukes ofte "community interpreting", evt "community based interpreting". (2001:152)

Skaaden (2001) diskuterer begrepsvalg innenfor en norsk kontekst ut fra et brukerperspektiv. Hun trekker frem begrepene tolking på konferanser, tolking i retten og tolking i offentlig sektor, og hun påpeker at statusen til de ulike kategoriene er ulik der konferansetolkene troner på toppen. Skaaden velger begrepet community interpreting. Dette begrepet kaller hun tolking ved offentlig tjenesteyting og definerer på følgende måte:

tolking som er nødvendig for at en tjenestemann eller fagperson skal kunne overholde sin plikt i henhold til forvaltningslovens og særlovenes bestemmelser om informasjons- og veiledningsplikt og om personers rett til å uttale seg. (2001:171)

Årsaken til at hun velger denne definisjonen, er at hun heller vil velge fagpersonens synsvinkel enn å innta perspektivet til den minoritetsspråklige. Dette til tross for at sistnevnte perspektiv muligens er mer vanlig (jfr. for eksempel Mikkelsen 1996:126). Skaaden sier videre at grunnen til dette perspektivvalget er at fagpersonen har lovpålagt plikt til å gi og innhente informasjon. Fagpersonen kan således sies å ha vel så stort behov for tolkens tjenester som den minoritetsspråklige. Her har Skaaden et godt poeng i forhold til folk som ikke snakker norsk sin rettssikkerhet og ikke minst allmenne menneskerettslige prinsipper. En fagperson skal ha samme plikter overfor alle innenfor et samfunn, og dette er relatert til det faktum at begrepene vi velger å beskrive en virkelighet med bidrar til å forme vår forståelse av virkeligheten. Bruken av et begrephierarki som nevnt ovenfor kan føre til en forståelse av at det for eksempel ikke alltid er like viktig å overholde de tolkeetiske prinsippene. Dette er

derfor en definisjon som er viktig ut fra et brukerperspektiv. Sett fra et forskerperspektiv blir det viktig å skille mellom konferansetolking og dialogtolking (se Mason 1999) fordi det handler om hva slags type samhandling som skal undersøkes. Her skal jeg undersøke tolking i spontan samhandling ansikt til ansikt (face-to-face interaction), og velger termen dialogtolking ved offentlig tjenesteyting (se for øvrig innledningen for Mason 1999 sin definisjon av dialogtolking).

4.3 Tolk i retten i dag

Personer som ikke behersker rettsspråket, som er norsk, kan bli ute av stand til å delta i sitt eget forsvar. Rettstolken er derfor ment å sikre at rettssikkerheten til den ikke-norsktalende blir ivarettatt. Det vil si at folk som ikke snakker rettens språk skal gis lik mulighet til å forstå og gjøre seg forstått gjennom rettstolken, og på den måten har rettstolker en viktig rettssikkerhetsmessig betydning for tiltalte når denne ikke behersker norsk.

Ifølge en rapport fra Utlendingsdirektoratet (2000) er det registrert behov for tolking på over 70 språk i Norge. En evalueringsrapport fra Utlendingsdirektoratet (2003) om testing av språkferdigheter blant tolker påviser at manglende språkferdigheter er et utbredt fenomen blant så vel operative som potensielle tolker.

Ifølge nettsiden til Oslo tingrett

(<http://www.domstol.no/oslotingrett/index.asp?menuid=0&topExpand=&subExpand=&strUrl=//internet/showObject.asp?i=1671385>) jobbes det med et tolkeregister som skal sikre at domstolen bruker de best kvalifiserte tolkene. På samme nettside står det også at i tingretten brukes tolk i cirka 1000 straffesaker årlig, og at man har manglet systemer som sikrer at rettstolkene er skikket for oppgaven. Tolkeregisteret blir derfor beskrevet som et viktig tiltak for å sikre likebehandling og rettssikkerhet for språklige minoriteter, og det er planlagt at registeret i løpet av noen år skal utvides til å bli landsdekkende. Dette betyr antakeligvis at situasjonen for språklige minoriteter er i ferd med å bedres i det norske rettsvesenet ettersom det nå ser ut til å være en interesse for problematikken. Et betimelig spørsmål er imidlertid hvor tingretten skal hente tolkene til registeret fra. Dette er et problem ettersom det ikke finnes noen egen utdanning for rettstolker i Norge, samt at vi har veldig få statsautoriserte tolker.

Statsautorisasjon for tolker ble etablert i 1997 og ifølge Utlendingsdirektoratet sin hjemmeside (<http://www.udi.no/templates/Page.aspx?id=3568>) finnes det per 16.12.04 i hele Norge 84 tilgjengelige statsautoriserte tolker fordelt på 15 språk. Blant disse er det 6 albanske, 6 arabiske, 19 bosnisk-kroatisk-serbiske, 6 engelske, 1 finsk, 2 franske, 1 kinesisk, 6 persiske, 4 polske, 11 russiske, 3 somali, 10 spanske, 7 tyrkiske, 1 urdu og 1 vietnamesisk. Det betyr at for de langt fleste minoritetsspråkene i Norge finnes det ingen statsautoriserte tolker. Mange av tolkene som jobber i rettsvesenet er selvlærte, og noen har semesteremne og grunnfag i tolking. Det betyr igjen at kvaliteten på tolkingen er svært varierende. Hensikten med ovennevnte tolkeregister må derfor være å luke ut de dårligste tolkene. Det betyr imidlertid ikke at man er garantert forsvarlig kommunikasjon gjennom disse tolkene eller at rettssikkerheten nødvendigvis er ivaretatt.

4.3.1 Tolken som sakkyndig

Domstollovens paragraf 138 definerer tolken som en sakkyndig som må følge de samme reglene som disse. Det er interessant at tolken defineres som en sakkyndig, spesielt fordi tolk ikke er en beskyttet tittel. I praksis betyr det at hvem som helst kan titulere seg med tolketittelen helt uavhengig av bakgrunn og utdanning, og rettstolkens klareste retningslinje er etter Straffeprosessloven av 1981 nr. 25 paragraf 145:

Før en sakkyndig gir forklaring i retten, skal han bekrefte med forsikring at han har utført og vil fullføre sitt verv samvittighetsfullt og etter beste overbevisning.

Papendorf (2000) sier følgende om tolkens retningslinjer og ansvar:

I forhold til tolkekvaliteten og -kvantiteten har forsvarerne et spesielt ansvar for å sørge for en situasjon i retten som ivaretar hensynet til rettssikkerheten. Stort sett er man enig i den ideelle målsetningen om at "alt" skal tolkes. Men man er også like enig om at virkeligheten i retten er annerledes, nemlig preget av tolker som stort sett ikke kan tolke simultant, eller at det under rettens strukturelle rammebetingelser er umulig å tolke "alt". For så vidt er det heller ikke overraskende at noen karakteriserer tolken som den personen som egentlig "styrer" i dette spørsmålet. (2000:230)

I samme rapport sier noen av aktorene i intervju med Papendorf (2000) at aktorenes egen rolle i prosedyren kan forstyrres ved for intensiv tolking, og dette angis som begrunnelse mot at alt

skal tolkes i prosedyren (2000:212). Av en av informantene til Papendorf (2000:211) beskrives også tolken som et nødvendig onde. Ettersom det ikke finnes klarere retningslinjer, er det ikke overraskende at det kan bli varierende praksis rundt tolkebruk i rettssalen.

Jeg skal nå gå over til å si noe generelt om rettsforhandlinger og saksgangen fordi dette er viktig bakgrunnsstoff for kasesstudien.

4.4 Generelt om rettsforhandlinger

Tilstede under en rettsforhandling i straffesaker er som regel en dommer, meddommere, aktor, forsvarer, tiltalte og vitner. Under flerspråklige rettsforhandlinger er det også en tolk tilstede.

En rettsforhandling er basert på muntlighet og består for det første av ulike former for kommunikasjon som monologer og dialoger. Innledningsforedragene og prosedyrene har oftest et monologisk preg, mens utspøringer er dialogpreget. Forklaringer er ofte en blanding av de to sjangrene. Det som også særpreger språket som benyttes i rettssalen er at det ofte kan være svært preget av skriftspråket, særlig under de innledende formelle formuleringene, opplesning av tiltale, innledningsforedrag og prosedyrer.

Kommunikasjonsformen under rettsforhandlingen er svært spesiell ettersom den har faste rammer for hvem som skal snakke når, og fordi de ulike aktørene ofte har ulike agendaer. Tiltalte er gjerne mest opptatt av temaer som sorterer under formildende omstendigheter, mens dommeren er mest opptatt av skyldspørsmålet. Våre referanserammer gjør at vi av og til sorterer ut informasjon som irrelevant (Shuy 1993:4). Det som er problematisk, er at mennesker ofte definerer relevans ulikt. Det er kulturelle forskjeller og individuelle forskjeller i vurderinger av relevans. Vi lytter i henhold til våre mentale skjemaer og overser det som ikke passer inn. Noe kan derfor gå tapt, noe kan misforstås.

I en hel-norsk rettssak med bare norske deltakere kan partene gjennom saksgangen komme frem til sterkt ulike og sprikende tolkninger av den handling saken gjelder og dens rettslige konsekvenser. Men en slik uenighet er preget av at partene har en fellesforståelse av hva tolkningsalternativene er, altså enighet om grunnlaget for uenighet, og også en høy grad av gjensidig forståelse av hvorfor motparten velger ulikt en selv. De deler grammatikk (...) Når så partene har ulik grammatikk (...) kan dette føre til forstyrrelser i kommunikasjonen. Denne forstyrrelsen vil én eller alle parter

oppleve som støy. Håndteringen av denne støyen kan gå ut over den enkelte parts sjanse til å gjøre rede for sine argumenter og dermed påvirke styrkeforholdet i saken som konfliktfelt. Spørsmålet er så om dette kan redusere den ikke-norske tiltaltes sjanse til fullt ut å bruke de muligheter den norske loven gir ham til å få frem tvil og formildende omstendigheter. (Grønhaug 1984:4)

En person som ikke snakker norsk i møte med det norske rettsvesenet kan i tillegg til ovenstående problem risikere å bli stående overfor en tolks utsiling av det denne oppfatter som støy, som vist hos Nilsen (1995 og 2000a). Dette kan således ytterligere redusere siktedes mulighet til å gjøre rede for sine argumenter og dermed bruke de muligheter den norske loven gir ham til å få frem tvil og formildende omstendigheter.

Grønhaug snakker om premisser som skiller hel-norske rettsforhandlinger fra flerspråklige. For ordens skyld: Grønhaug gjør senere i artikkelen rede for at det ikke er gitt at alle hel-norske aktører deler kulturell grammatikk. Ulikheter med hensyn til sosiale forskjeller vil ofte ha stor betydning. Gjennom feltarbeid i rettssalen har jeg observert at mens den siktede gjerne vil prøve å vinne forståelse for sin allmenne situasjon, later det til at mye av bakgrunnsinformasjonen som gis av forsvarer og tiltalte, kan fortone seg som mindre relevant for dommeren. Dommerens mål ser ofte ut til å være å skrelle bort mest mulig av den informasjonen som ikke kan knyttes helt presist til akkurat den handlingen som kan koples til formuleringene i lovparagrafen som tiltalen er knyttet til. Da blir alt annet mer eller mindre irrelevant for avgjørelsen av skyldspørsmålet. For den tiltalte, som gjerne er den som vet mest om hva som faktisk har foregått, kan de omstendighetene som kan påvirke straffeutmålingen, fortone seg som mest relevante også i sekvenser der dommeren er mest opptatt av skyldspørsmålet.

Ifølge Grønhaug (1984) dreier forhandlingene seg om å overtale og overbevise. Troverdighet blir i denne sammenheng viktig for vitner og tiltalte. Grønhaug sier at dersom tiltalte innrømmer en handling gjelder det i størst mulig grad å rimeliggjøre denne handlingen. Forholdet mellom handling og motiv blir således sentralt for skyldspørsmålet og straffeutmålingen. Dersom tiltalte ikke innrømmer en handling, slik som i denne saken, gjelder det for ham i størst mulig grad å urimeliggjøre at han skulle ha utført denne handlingen - å overbevise retten om at han ikke har gjort det han står tiltalt for og overtale den til ikke å straffe ham.

4.4.1 Saksgangen i straffesaker

En straffesak starter med en anmeldelse av noe en mener er en straffbar handling, eller politiet oppdager selv at det har skjedd noe de mener kan være en straffbar handling. Politiet starter så med å etterforske saken. Når påtalemyndighetene mener at saken er ferdig etterforsket og er klar til å bli behandlet i tingretten, utferdiger de en tiltale. Den som er siktet har nå stilling som tiltalt. I en tiltale beskrives den eller de straffeparagrafene som påtalemyndigheten mener er overtrådt og den handlingen eller de handlingene som tiltalte skal ha begått. En slik tiltale oversendes tingretten for pådømmelse i hovedforhandling. Tingretten trekker fra et utvalg av meddommere ut to meddommere som sammen med fagdommeren skal avgjøre saken, og det skal være helt tilfeldig hvem som blir trukket ut. Når tid og sted for hovedforhandlingen er fastsatt, dvs. når saken er berammet, gir påtalemyndigheten tiltalte beskjed om hva han er tiltalt for og når han skal møte til hovedforhandling. Han har krav på å få dette varslet minst 3 dager før hovedforhandlingen finner sted. Denne tiden skal han ha for å kunne forberede sitt forsvar. Påtalemyndigheten må også varsle de vitnene som skal forklare seg under hovedforhandlingen. Vitner har krav på å bli varslet minst 24 timer før hovedforhandlingen finner sted.

Hovedforhandlingen starter med at rettens formann, dvs. den juridiske fagdommeren, går gjennom en del formalia (presenterer dommerne og spør om disse er inhabile, presenterer aktor og forsvarer). Etter dette leser rettens formann opp tiltalen. Deretter blir tiltalte spurt om han erkjenner straffskyld etter tiltalen. Etter at tiltalte har svart på det, får aktor ordet for å redegjøre kort for tiltalen og de bevis som vil bli ført. Etter at aktor har redegjort for tiltalen tar tiltalte plass i vitneboksen. Tiltalte har ikke plikt til å forklare seg. Han kan også lyve uten at han kan straffes for det. Dersom tiltalte er villig til å forklare seg, blir han avhørt av rettens formann. Deretter får aktor og forsvarer anledning til å stille ham spørsmål. Eventuelle vitner blir så avhørt, og den som fører vitnet avhører vitnet først, deretter får den andre anledning til å stille spørsmål. Har noen av dommerne spørsmål til vitnet, stiller de sine spørsmål til slutt. Deretter får tiltalte anledning til å komme med bemerkninger til det vitnet forklarte. Etter at alle vitnene har forklart seg blir det ført dokumentbevis, dvs. relevante dokumenter leses opp. Når bevisførselen er ferdig kommer prosedyrene. Først oppsummerer aktor det han anser bevist i hovedforhandlingen, deretter legger han fram jussen i saken og til slutt kommer han med en påstand om straff. Så er det forsvareren sin tur. Han gjør nøyaktig det samme. Helt til slutt får tiltalte igjen anledning til å uttale seg. Etter at hovedforhandlingen er ferdig trekker de tre dommerne seg tilbake og finner ut om de anser det bevist over enhver rimelig tvil at

tiltalte har gjort det påtalemyndighetene har tiltalt ham for. Dersom det er rimelig tvil om hvorvidt han har gjort det, skal han frifinnes. Etter at dommerne har avgjort skyldspørsmålet, avgjør de eventuelt hvor streng straffen skal bli.

Ovenstående redegjørelse for saksgangen i en straffesak er en forkortet versjon av saksgangen slik den er forklart på denne nettsiden:

<http://www.domstol.no/oslotingrett/index.asp?menuid=0&topExpand=&subExpand=&strUrl=//internet/showObject.asp?i=1000380>

4.5 Etnisitet og troverdighet

Jeg har, som tidligere nevnt, gjort et mer begrenset arbeid av denne typen (i red. Andenæs 2000a) der jeg også så på lingvistiske problemstillinger under flerspråklige rettsforhandlinger. Under dette arbeidet oppdaget jeg at vi trenger mer kunnskap om aktuelle problemstillinger i forhold til kommunikasjon i slike rettsforhandlinger. Blant annet sa en av dem jeg intervjuet under dette arbeidet at han ville at retten skulle høre hans egne formuleringer og ikke tolkens. Dette mente han var viktig fordi han var redd for at tolken ville ha for stor påvirkning på hans forklaring gjennom sine gjengivelser og at retten således ikke fikk hans forklaring slik han ville at retten skulle høre den. Han var med andre ord redd for ikke å bli fremstilt slik han helst ville gjennom en tolk – for at tolken skulle tegne et skjevt bilde av ham. Dette er blant de områdene jeg forsto at vi trengte mer kunnskap om, og det fremsto som enda viktigere etter at rapporten til Senter mot Etnisk Diskriminering (2000) kom. I den rapporten slås det nemlig fast at etniske minoriteter i mindre grad enn nordmenn oppnår troverdighet og blir hørt i det norske rettsvesenet. Denne rapporten kan gi inntrykk av at det er etnisk bakgrunn som er avgjørende for en persons troverdighet. Jeg tror imidlertid ikke dette kan forklares med forskjellsbehandling ut fra etnisk bakgrunn alene. Det kan i alle fall ikke forklares med etnisitet i betydningen felles opphav eller felles historie. Det finnes ingen juridisk definisjon av etnisk diskriminering i norsk lov, men i 1999 utarbeidet Senter mot Etnisk Diskriminering en definisjon som tok utgangspunkt i definisjonen om forskjellsbehandling som finnes i Likestillingsloven.

“Med forskjellsbehandling menes handlinger som stiller mennesker ulikt fordi de er av ulik etnisk opprinnelse, religiøs overbevisning eller hudfarge. Som forskjellsbehandling regnes videre en handling som faktisk virker slik at en person

med en etnisk/nasjonal opprinnelse, hudfarge eller religiøs overbevisning på en urimelig måte stilles dårligere enn andre.” <http://www.smed.no/rapporter/Lov.rtf.html>

Etnisk diskriminering skal sannsynligvis forstås slik ovenstående sitat fra nettsidene til SMED viser.

Avhandlingen er ment å være et supplement til ovennevnte undersøkelse der jeg peker på ulike lingvistiske faktorer som kan påvirke en persons troverdighet. Jeg tror med andre ord at bildet er mer komplekst enn at det bare handler om opprinnelse, hudfarge og religiøs overbevisning. Samtidig er jeg overbevist om at ovenstående også er viktige faktorer. Dette er et forsøk på å bevege meg bak opprinnelse, farge og religiøs overbevisning og peke på de mer usynlige faktorene som kan opptre i samspill med de mer synlige i forbindelse med diskriminering. Jeg kan også nevne at det foreligger et utkast til lov om etnisk diskriminering. Dette ligger på nettsidene til KRD:

http://odin.dep.no/krd/norsk/dok/andre_dok/utredninger/NOU/016001-020009/dok-bn.html

4.5.1 Dømmes av likemenn

Som et bidrag til å sikre rettferdig behandling i rettsvesenet har vi blant annet en ordning med legmenn som meddommere. Tanken er at man skal dømmes av likemenn for å unngå ulik behandling av ulike grupper i samfunnet. Meddommere og lagrettemedlemmer skal derfor i så stor grad som mulig gjenspeile befolkningen, blant annet med hensyn til kjønn, alder og etnisk bakgrunn. Ellers stilles det følgende krav til meddommere og lagrettemedlemmer:

Grunnvilkårene er at man må ha fylt 18 år, være vederheftig og valgbar ved kommunale valg. Det siste betyr blant annet at man må ha stått innført i norsk folkeregister som bosatt i riket de tre siste årene før valgdagen, jf. valgloven § 3. Man trenger imidlertid ikke være norsk statsborger (i motsetning til hva som gjelder for andre dommere, herunder forliksrådsmedlemmer). Kravet til økonomisk vederheftighet tolkes neppe strengt i dag. Videre kreves det etter loven at de som velges som meddommere skal være godt skikket til vervet, jf. domstolloven § 76 første ledd som lyder slik:

«Til lagrettemedlemmer og meddommere bør bare vælges folk, som på grund av sin retsindighet, dygtighet og selvstændighed ansees for særlig skikket til hvervet, og som ikke paa grund av utilstrækkelig kjendskap til det norske sprog eller av andre aarsaker

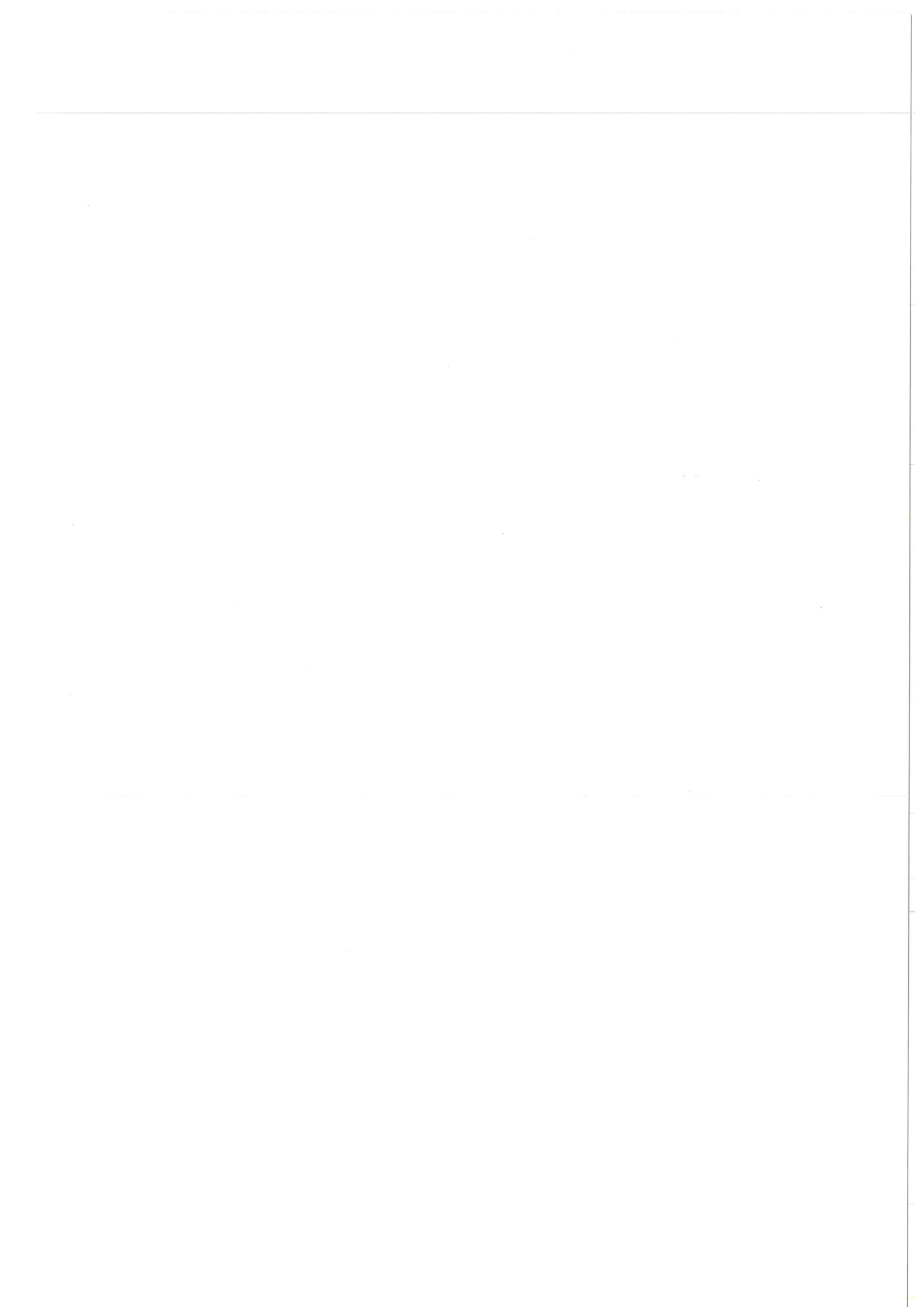
vil ha vanskelig for at opfylde de pligter, som hvervet fører med sig.»

(<http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/utredninger/NOU/012001-020019/index-hov004-b-n-a.html>)

Diskusjonen om hvorvidt det faktisk er slik at man blir dømt av sine likemenn er en diskusjon som stadig går blant jurister og andre, og en del stiller spørsmålstegn ved praksisen rundt utvelgelsen av meddommere og lagrettemedlemmer (se for eksempel Qvale og Hazeland Henriksen 2000). Enkelte har påpekt at meddommerne i stor grad rekrutteres innenfor et bestemt sosialt sjikt. I februar 2000 ble det foretatt en undersøkelse som blant annet viser sammensetningen av meddommer- og lagretteutvalgene og som belyser utvelgelsen til disse. Hovedfunnene i undersøkelsen er lagt ut på denne nettsiden:

<http://odin.dep.no/jd/norsk/publ/utredninger/NOU/012001-020019/index-hov004-b-n-a.html>

Undersøkelsen viser blant annet at andelen meddommere og lagrettemedlemmer med minoritetsbakgrunn er lav. Når det gjelder valg av meddommere viser rapporten at få kommuner gjør noe for å sikre at etniske minoriteter blir representert i utvalgene. Dette er uheldig fordi vi etter hvert har svært mange ulike etniske minoriteter i Norge.

5. SPRÅKLIGE YTRINGER SOM BEVISMATERIALE

5.1 Innledning

Under trusselsaker er ofte bevismaterialet språklig. Dersom trusselen har vært fremsatt muntlig, består bevismaterialet gjerne av forklaringer i retten. Om trusselen derimot har vært fremsatt skriftlig, har retten i tillegg en mulighet for å benytte den konkrete trusselen som bevismateriale dersom den fremdeles foreligger. I det siste tilfellet vil det språklige bevismaterialet trolig by på færre problemer enn i førstnevnte tilfelle, og det har å gjøre med en vesentlig forskjell mellom talespråk og skriftspråk. Denne forskjellen ligger i realiseringen, som er koblet til bruksbetingelsene for de to typene bevismaterialer. Muntlige bevismaterialer er ikke-permanente, med mindre man har dem på bånd, mens skriftlige bevismaterialer er permanente. Det betyr for det første at man ikke kan gå tilbake dersom noe er uklart i det muntlige bevismaterialet. For det andre betyr det at dette materialet i større grad enn et skriftlig kan bli gjenstand for fortolkninger underveis i rettsforhandlingene. Ellis & Reed Hunt (1993) viser for eksempel at minnet for fonetisk form er svært kort. Det betyr at ordene eller den eksakte formen fort forsvinner fra hukommelsen, og at det som blir igjen i minnet er innholdet som vil være farget av vår fortolkning. I dette kapitlet skal jeg vise noen eksempler på hvilke problemer et slikt muntlig bevismateriale kan by på.

Analysene i dette kapitlet er i stor grad en analyse av konteksten til det språklige bevismaterialet. Både fordi det er interessant i seg selv, og fordi det gir en nærmere forståelse av saken som helhet og fungerer som bakgrunn for de videre analysene i senere kapitler.

Et særlig interessant funn er en form for fortolkningsstyring (interpretation management, Fairclough 1995), der tilhørerne ledes mot en bestemt fortolkning av en ytring. Dette kan føre til at det oppstår diskursforskyvninger, og som et eksempel på det skal jeg vise til et referat fra rettsforhandlingene som ender som et sitat i dommen. Slike diskursforskyvninger kan oppstå når det ikke skilles klart mellom det Fairclough (1995:81) beskriver som den representerende diskursen og den representerte diskursen - mellom stemmene til reporteren og personen som rapporteres.

Det som er spesielt i denne saken er at tiltalte underveis i rettsforhandlingene tillegges ulike ytringer, og det gjøres ved å innføre direkte tale – en form for fortolkningsstyring der

dommeren ledes til å oppfatte denne direkte talen som en autoritativ tekst i den forstand at det er en nøyaktig gjengivelse av hva som ble sagt/kan ha blitt sagt. Dette fører igjen til at tiltaltes handlinger slik fornærmede har forklart dem, fremstår som klarere og mer alvorlige i dommen enn under fornærmedes forklaringer, som dommen er basert på.

Kasusstudien er basert på en trusselsak der en mann som ikke snakker rettens språk står tiltalt for å ha fremsatt en drapstrussel. Fornærmede og tiltalte står ord mot ord idet fornærmede påstår at tiltalte har truet med drap, mens tiltalte hevder å ikke ha truet med drap eller annet. Retten skal altså vurdere hvorvidt denne påståtte språkhandlingen har funnet sted. Etersom det ikke var noen vitner til stede, er rettens vurdering av skyldspørsmålet utelukkende basert på de muntlige forklaringene i tillegg til tiltalen. Saken kom opp for retten to år etter at forholdet ble anmeldt til politiet. Forklaringene i retten er derfor gitt to år etter at den påståtte trusselen skal ha blitt fremsatt.

5.1.1 Grunnlaget for dommen

En innsikt i grunnlaget for dommen er viktig for forståelsen av hva jeg senere skal diskutere, og det er derfor referert under:

Grunnlag er følgende forhold:

Tirsdag 23. oktober 1998 ca klokken 14.00 på rom 403 på Solbakken sosialkontor i Solbakken, uttalte han til saksbehandler Berit Hansen ”jeg skal ha penger nå, og lage problemer etterpå”. Problemene skulle gå utover Hansen, og en annen ansatt ved navn Ali Hussain samt ”alle andre her og hele kontoret” og på forespørsel om problemene skulle bestå i å drepe, uttalte han ”drepe, ja”. Hvilket var egnet til å fremkalle alvorlig frykt. (Utsnitt fra den skriftlige dommen)

Som vi ser i grunnlaget over, skal en person ha fremsatt en trussel overfor en saksbehandler ved et sosialkontor, og trusselen var egnet til å fremkalle alvorlig frykt. Videre står det i rettens bemerkninger som konklusjon:

På bakgrunn av Hansens forklaring finner retten det hevet over enhver rimelig tvil at tiltalte på forespørsel uttalte at han skulle lage problemer i form av å drepe. Dette er en trussel som objektivt sett er skikket til å fremkalle alvorlig frykt. Retten finner å bemerke at det ikke kreves at Hansen faktisk følte seg truet. Videre finner retten at

tiltalte var klar over at han fremsatte trusselen, og at han regnet det som overveiende sannsynlig at trusselen var egnet til å skape frykt hos Hansen. Selv om tiltalte snakket dårlig norsk på det aktuelle tidspunktet, har retten sett hen til Hansens forklaring om at hun oppfattet det slik at tiltalte forsto det han sa. Videre har retten sett hen til at tiltalte tidligere hadde hatt møter med Hansen foruten tolk.

På denne bakgrunn blir tiltalte å dømme i samsvar med tiltalen. (Utsnitt fra den skriftlige dommen)

Vi ser over i dommen at rettens konklusjon er utformet på bakgrunn av Hansens (den fornærmede saksbehandlerens) forklaring. I denne rettssaken var det fire vitneforklaringer i tillegg til fornærmedes, samt tiltaltes forklaring, men i rettens vurdering er det, som vi ser ifølge dommen, lagt vekt på fornærmedes forklaring. Dommen består av følgende påstander:

1. Retten finner det hevet over enhver rimelig tvil at tiltalte på forespørsel uttalte at han skulle lage problemer i form av å drepe.

2. Objektivt sett er trusselen skikket til å fremkalle alvorlig frykt.

anmerkning: Retten finner å bemerke at det ikke kreves at Hansen faktisk følte seg truet.

3. Tiltalte var klar over at han fremsatte trusselen.

4. Tiltalte regnet det som overveiende sannsynlig at trusselen var egnet til å skape frykt.

5. Tiltalte forsto hva han sa:

a. fordi Hansen oppfattet at han forsto det han sa.

b. fordi han tidligere har hatt møter med Hansen uten tolk.

For en domsavgjørelse ligger det mer til grunn enn det som står i et kort referat, og noe av dette kunne muligens vært fanget opp gjennom intervju med dommerne. Det er imidlertid allment kjent at dommere i straffesaker sjelden er villige til å diskutere en dom. Det skyldes trolig at en dom i en straffesak i prinsippet ikke er noe å diskutere ettersom forholdet skal være hevet over enhver rimelig tvil når noen dømmes. Jeg har valgt å kun forholde meg til båndopptak av rettsforhandlingene og den skriftlige dommen. Målet er å belyse en rettssak slik den forstås av en som kun forholder seg til forhandlingene og dommen. Analysene er basert på båndopptak, transkripsjon, feltnotater og den skriftlige dommen.

Nå skal jeg gå over til å se nærmere på bevismaterialet i denne saken som består av ulike språklige uttrykk, og jeg skal begynne med å vise eksempler fra bruk av referater i denne rettssalen.

5.2 Referater

Et referat skal for følgende analysers formål forstås som:

En tekst der det vesentlige innholdet fra en annen tekst er gjengitt i en forkortet form.

Fafner (1997:94) skiller mellom to typer tekster for å beskrive referater. Disse kaller han ”primær-tekster” og ”referat-tekster”. Den type referat jeg skal se på her er muntlige tekster som er referert skriftlig. Primærteksten er en muntlig tekst, mens referatteksten er skriftlig.

5.2.1 Primærtekster og referattekster

Bruk av referater kan skape problemer i rettssalen, og det skal jeg vise eksempler på her. Som tidligere nevnt henger dette sammen med hvordan hukommelsen vår fungerer – at det vi husker er våre egne fortolkninger. I det følgende skal jeg vise at tiltalte blir presentert på en annen måte i dommen sammenlignet med hva fornærmede forklarer i retten, og jeg minner om at dommen er basert på fornærmedes forklaring.

Jeg skal begynne med å se på en referattekst, som er et utsnitt fra dommen, som er skriftlig. Under følger den første påstanden i dommen i denne saken:

På bakgrunn av Hansens forklaring finner retten det hevet over enhver rimelig tvil at tiltalte på forespørsel uttalte at han skulle lage problemer i form av å drepe.

Ifølge dommen skal altså tiltalte på forespørsel ha uttalt at han skulle lage problemer i form av å drepe. I det følgende skal jeg relatere den aktuelle muntlige primærteksten til denne skriftlige referatteksten over. Jeg skal med andre ord vise hva Hansen forklarer i rettssalen, og forsøke å belyse hva det innebar at ”tiltalte på forespørsel uttalte at han skulle lage problemer i form av å drepe”. Jeg skal derfor trekke ut det Hansen, i sin vitneforklaring, sier om dette. Følgende primærtekster er hentet fra fornærmedes forklaring av hendelsesforløpet under møtet med tiltalte. Her har fornærmede forklart at tiltalte forsøkte å få hjelp til

familiegjenforening, og at hun forklarte ham at det ikke var hennes jobb å ta seg av den type saker. Fornærmede forklarer videre fra møtet med tiltalte, og jeg minner om at FN står for fornærmede, T for tolk og A for aktor:

Utsnitt 38

282. FN: eh han fortsatte med å si at han eh ønsket å lage problemer for Ali og meg.

283. T: [...]

284. FN: jeg forklarte at jeg oppfatta det som en trussel, og at på sosialkontoret blir trusler meldt til politiet.

285. T: [...]

286. FN: tiltalte svarte med å si at han brydde seg ikke noe om eh hva som ville skje, bare at han fikk lage problemer for eh oss.

287. T: [...] (pause)

288. A: ja bare fortsett,

289. FN: ja jeg kom litt inn på eh hva han la i de problemene, og da framkom det at eh han ønska å drepe.

De relevante primærtekstene for den første påstanden i dommen er altså fornærmedes gjengivelse av hva hun mener tiltalte sa på møtet, og som vi ser i ovenstående utsnitt forklarer fornærmede at tiltalte skal ha sagt at han ønsket å lage problemer for henne og Ali (replikk 282). Fornærmede sier at tiltalte gjentok at han skulle lage problemer for dem (replikk 286) og at det etter hvert framkom at han ønsket å drepe (replikk 289). Dette er en muntlig referattekst av hva fornærmede mener tiltalte skal ha sagt ettersom vi ser hun sier at ”det framkom at”, som er et kontekstualiseringssignal som kan antyde et referat. I et slikt referat vil det som tidligere nevnt, alltid ligge et fortolkningselement fra referentens side, og det er sjelden vi husker ordrett hva som ble sagt i en sammenheng.

Jeg skal se på hvordan dette fortolkes videre, og da skal jeg gå tilbake til noe av det som sto i grunnlaget i dommen. Der står det at tiltalte skal ha sagt ”jeg skal ha penger nå, og lage problemer etterpå” (linje 2-3 i grunnlaget for dommen 5.1.1). Når vi ser på primærteksten er det altså ikke, ifølge fornærmede, det tiltalte skal ha sagt. Hun forteller at det var i forbindelse med en familiegjenforeningssak at han skulle lage problemer. I referatteksten kan det se ut som om tiltalte forsøkte å true til seg penger, men ifølge fornærmede har han ikke gjort det. Hun forklarer at det var penger han hadde krav på, og fornærmede skrev også derfor ut en

sjekk til ham. Ifølge fornærmede (FN) har tiltalte heller ikke sagt ”jeg skal ha penger nå”. Det hun sier er:

Utsnitt 37

270. FN: eh han eh opptrådte svært eh opphisset og frustrert da han kom inn på kontoret og kastet et vedtak blant annet utover pulten.

271. T: [...]

272. FN: og jeg eh forklarte så godt jeg kunne atte eh hvis det var det vedtaket så kunne han klage på det, og så skulle jeg rette opp det omgående gi han gi han de penger som han hadde krav på.

273. T: [...]

274. FN: og grunnen til at det var noe tull med det vedtaket var atte så vidt jeg kan huske at det var noe forsinkelse med kursstønadsutbetaling.

275. T: [...]

276. FN: eh jeg hjalp ham å formulere en eh skriftlig klage på vedtaket, og forklarte at han skulle få få med seg de penga i dag.

Ifølge fornærmede var tiltalte opphisset og frustrert da han kom inn på kontoret hennes (replikk 270). Det er imidlertid ingenting her som tyder på at han skulle ha truet til seg pengene ettersom saksbehandleren sier at hun skulle rette opp vedtaket omgående (replikk 272), og at han skulle få med seg pengene i dag (replikk 276). I referatteksten der det antydes at tiltalte forsøkte å true til seg penger kan man få en oppfatning av at dette er penger han urettmessig forsøkte å få. Referatet av hendelsesforløpet i dommen gir således et mer alvorlig inntrykk av tiltaltes handlinger sammenlignet med hva fornærmede forklarer i retten. Hun sier at dette er penger tiltalte hadde krav på fordi det er blitt begått en feil.

I det følgende skal jeg se litt nærmere på hva det innebar at tiltalte på forespørsel uttalte at han skulle lage problemer i form av å drepe, slik det står i referatteksten i dommen. Det som er spesielt interessant er et referat under forhandlingene som ender som et sitat i dommen.

5.2.2 Fra referattekst til sitattekst

Her skal jeg se nærmere på hvordan den påståtte drapstrusselen skal ha oppstått. Det som er interessant her er et referat fra forhandlingen som ender som et sitat i dommen. En slik diskursforskyvning skal jeg vise at kan ha alvorlige konsekvenser for rettssikkerheten, blant

annet fordi et sitat gjerne oppfattes som en mer autoritativ tekst – en nøyaktig gjengivelse av hva som er blitt sagt, fordi direkte tale benyttes som virkemiddel. Et referat derimot har en helt annen karakter, blant annet fordi indirekte tale benyttes, og det oppfattes ikke som en nøyaktig gjengivelse av hva som er blitt sagt. Referater er sammenlignet med sitater en mer forsiktig og upresis måte å gjengi for eksempel en trussel på.

Jeg skal begynne med å vise de relevante primærtekstene fra fornærmedes forklaring som omhandler den påståtte drapstrusselen, og vi ser under at replikk 323 er formulert som et referat. Igjen så står A for aktor, FN for fornærmede:

Utsnitt 40

318. A: så var det springende punkt her på en måte, du forklarer deg om atte på disse problema hva de skulle gå ut på kan du forklare litt nærmere åssen du klarte å forvise deg om å de skulle gå ut på?

319. FN: eh eh hvilken forklaring,

320. A: eh du forklarte i stad da han sa at problemene skulle gå ut på å drepe?

321. FN: ja.

322. A: åssen var det du, kan du huske åssen det skjedde atte du spurte på det?

323. FN: ja da jeg spurte hva han la i de problemene som han sa skulle eh ramme oss, eh og da ja jeg spurte (kort pause) jeg spurte vel om eh han eh om han ville drepe, og da svarte han bekreftende på det.

Replikk 323 er sannsynligvis noe av grunnlaget for rettens oppfatning om at tiltalte har uttalt at han skulle lage problemer i form av å drepe. Ifølge fornærmede har hun spurt tiltalte om han mener med å lage problemer at han skal drepe (replikk 323). Det fornærmede forteller i retten er altså at hun selv har kommet med et forslag til hva slags problemer han skulle lage.

Det som er spesielt interessant her finner vi imidlertid når vi tar et blikk på grunnlaget for dommen hvor det står:

og på forespørsel om problemene skulle bestå i å drepe, uttalte han ”drepe ja”.

Fortolkningen av bekreftelsen i grunnlaget er altså ”drepe ja”, som er en sitattekst ettersom den er oppført i kursiv og i anførselstegn, som er vanlige kontekstualiseringssignaler for et

skriftlig sitat. Primærtekstene var i dette tilfellet referattekster, og det betyr at de er blitt til en sitattekst underveis til den skriftlige dommen. For ordens skyld skal jeg gjenta referattekstene (replikk 289 og 323), som er de to eneste gangene fornærmede sier noe om hvordan trusselen skal ha blitt foretatt:

289. FN: ja jeg kom litt inn på eh hva han la i de problemene, og da framkom det atte eh han ønska å drepe.

323. FN: ja da jeg spurte hva han la i de problemene som han sa skulle eh ramme oss, eh og da ja jeg spurte (kort pause) jeg spurte vel om eh han eh om han ville drepe, og da svarte han bekreftende på det.

Denne diskursforskyvningen av de muntlige referattekstene til en skriftlig sitattekst, leder meg over til neste kapittel der temaet er sitater.

5.3 Sitater

I teorien er sitater nøyaktige gjengivelser av noe som skal ha vært sagt. Når det gjelder formen til sitater, så gjenkjennes de ofte ved at de innledes med for eksempel kontekstualiseringssignalene ”han sa”, ”han uttalte” eller ”han svarte”, og at de etterfølges av direkte tale. I skriftlige tekster gjengis sitater gjerne i gåsetegn og eventuelt i kursiv, slik vi så over i sitatet fra dommen. Det blir således viktig å skille mellom et sitat, som på innholdssiden består av en ganske nøyaktig gjengivelse av noe som har vært sagt, og en sitatform som kun har de formelle, ytre trekkene der innholdet ikke er riktig eller unøyaktig.

Clark og Gerrig (1990) foretok en undersøkelse av sitater, og de viser at sitater nødvendigvis blir selektive:

Quotations do not exhibit all features of the originals, and they are always dependent on the person who does the quoting and the context in which the quoting takes place. (Clark and Gerrig 1990:766 slik det er gjengitt av Wadensjö 1998:243)

Sitater er avhengige av personen og konteksten der de fremføres. Her skal jeg vise at forsvarer og aktor sine sitater av trusselen er ulike og at denne ulikheten ser ut til å reflektere deres

oppgaver som forsvarer og aktor. Dette tyder på at sitater også kan være avhengige av personen som fremfører dem sin rolle, funksjon og intensjon.

I den følgende analysen har jeg funnet det nyttig å igjen benytte begrepet primærtekst for den opprinnelige teksten. Sitattekst benytter jeg om teksten som er sitert. Ettersom vi her også skal se eksempler på sitater av sitater, er det nyttig å nummerere dem med 1. sitattekst og 2. sitattekst.

5.3.1 Primærtekster og sitattekster

Som nevnt over kan man få flere lag med sitattekster av sitattekster, 1. sitattekst, 2. sitattekst osv. Dette skal jeg se nærmere på idet jeg skal fortsette å forfølge referattekstene som omhandler trusselen:

289. **FN**: ja jeg kom litt inn på eh hva han la i de problemene, og da framkom det atte eh han ønska å drepe.

323. **FN**: ja da jeg spurte hva han la i de problemene som han sa skulle eh ramme oss, eh og da ja jeg spurte (kort pause) jeg spurte vel om eh han eh om han ville drepe, og da svarte han bekreftende på det.

Den første gangen vi finner denne referatteksten gjengitt er hos forsvarer (F) under hans utspørring av tiltalte (TT) (replikk 401):

Utsnitt 45

401. **F**: eh hun forklarer at du har truet med å foreta deg noe, og så sier hun at hun spør om du mener at du skulle drepe dem og det svarer du ja til.

402. **T**: [...]

403. **F**: ja eh og eh da spør hun om han mener at han skal drepe,

404. **T**: [...]

405. **F**: og det svarer han ja til,

406. **T**: [...]

406. **TT**: gul-hu la:

406a. **TT**: si til ham nei

407. **F**: er dette riktig?

408. **T:** [...]

409. **TT:** la:

409a. **TT:** *nei*

410. **T:** nei

Over ser vi at forsvarer har fortolket bekreftelsen som at tiltalte skal ha svart ”ja” (replikk 401 og 405) når han blir spurt om han mente at han skulle drepe dem. Referatteksten er med andre ord gjengitt som en sitattekst. Dette er en type 1. sitattekst.

Den neste gangen vi finner drapstrusselen omtalt er hos aktor under hans utspørring av et av aktoratets vitner (flyktningekonsulenten), og da er den også gjengitt som en 1. sitattekst (replikk 525):

Utsnitt 51

525. **A:** og grunnen til at jeg spør det er det atte vi har fått det klart fra hansen at denne samtalen foregikk på norsk. og det jeg da vil ha eh ditt svar eh på det er din kunnskap om tiltaltes forståelse av norsk på den tida. og det springende punkt her vi har fått forklart fra hansen at eh tiltalte hadde uttalt at han skulle lage problemer for blant annet henne og deg. og videre så har vi fått forklart atte ho hadde spurt om problema skulle gå ut på å drepa og da skal tiltalte ha svart ”ja drepa”. og jeg ønsker da om du kan forklare deg litt om hans mulige forståelse for de orda.

526. **D:** da tar vi en liten oversettelse der tror jeg vel,

527. **T:** [...]

I utsnittet over ser vi at aktor gjengir referatet som en sitattekst og denne gangen er det formulert som ”ja drepa” (replikk 525).

Den siste gangen vi finner drapstrusselen omtalt under forhandlingene er det også som en sitattekst (replikk 528) der forsvarer (F) stiller spørsmålsteget ved hvordan drapstrusselen har kommet opp:

Utsnitt 52

528. **F:** bare en mulig korreksjon her jeg har ikke helt klart for meg og jeg tror ikke det er er helt korrekt, er det korrekt spørsmålet, at han sa ”ja”? men jeg vet ikke om han har sagt

”ja drepe”? du spør ligger det i det at du vil drepe? og da i følge henne sagt ”ja”, men han hadde ikke sagt ”ja drepe”?

529. T: huwa ʒa:wab

7

530a. T: *han svarte*

530. A: ja jeg mener å huske at hun sa det jeg men, ↓

531. D: ja vær så god gå videre.

Verdt å bemerke til ovenstående sitatformer er at disse kommer opp etter at fornærmede og tiltalte har forklart seg, som de eneste som var til stede under møtet og vet hva som faktisk ble sagt. Vi ser også i utsnittet over at dommeren ikke ser ut til å interessere seg for spørsmålet om hvordan drapstrusselen kom opp der hun avbryter et forsøk på oppklaring fra forsvarers side (replikk 531). Vitnet tar ordet igjen (replikk 532), og diskusjonen om hvordan trusselen kom opp blir heller ikke tatt opp igjen senere.

Vi har tidligere sett at forsvarer faktisk har rett når han uttrykker en usikkerhet i forhold til hva som skal ha vært sagt da trusselen oppsto. Det vi vet er at slik fornærmede har fremstilt det i sin forklaring så kommer det ikke frem hvordan tiltalte skal ha bekreftet at han mente drepe, og dette blir hun som tidligere nevnt aldri spurt om. Her er det flere muligheter i forhold til hvilke kontekstualiseringssignal som kan ha vært benyttet. Dette er viktig fordi hvordan man foretar en bekreftelse har implikasjoner for hvordan bekreftelsen skal forstås og dessuten for hvordan den som bekrefter oppfatter situasjonen. Det er også interessant å se hvordan dette ser ut til å ha blitt fortolket av forsvarer og aktor. Aktor ser ut til å mene at tiltalte ifølge fornærmede skal ha sagt ”ja drepe” (replikk 527), som er en sterk bekreftelse, mens forsvarer på sin side (replikk 401, 405) ser ut til å ha fortolket dette som ”ja”, som er en svakere bekreftelse. Verdt å nevne er også at disse fortolkningene kan være farget av andre dokumenter som for eksempel tiltalebeslutningen, men den har ikke jeg tilgang til. I alle fall må de to fortolkningene antakeligvis forstås i lys av disse personenes oppgaver i retten. Aktors oppgave er å overbevise retten om at tiltalte er skyldig mens forsvarers oppgave er å overbevise retten om at han er uskyldig. Man kunne imidlertid også tenke seg andre både sterkere og svakere bekreftelser som ”ja jeg skal drepe deg” eller at han for eksempel bare har nikkert som bekreftelse.

Under aktors prosedyre i replikk 924 ser vi for siste gang under rettsforhandlingene et alternativ til hva denne bekreftelsen ifølge fornærmede kan ha vært, og vi har igjen med en sitatform å gjøre:

Utsnitt 76

924. A: [...] og ho oppfatte da atte han eh uttale atte han eh ska få penger ifra ho, altså i denna situasjon og at han ska laga problemer etterpå. og dessa problema de skal da gå ut over hansen ut over en annen ansatt ved navn ali, og alle andre her på dette kontoret. og etter at han har uttala detta så spør da hansen om eh problema ska bestå i å drepa, og han uttaler da "drepa deg". [...]

Sitatteksten over "drepa deg" skiller seg fra aktors tidligere sitattekst, for nå er trolig primærtteksten en av aktors tidligere sitattekster: "ja drepa" (replikk 525). Sitatteksten over kan således beskrives som 2. sitattekst. Det er med andre ord en sitattekst hvis primærttekst også var en sitattekst. I denne 2. sitatteksten gjengir aktor fornærmedes referattekst som "drepa deg" (replikk 924), og dette er en enda sterkere bekreftelse enn den han har benyttet tidligere (replikk 525) fordi det i denne bekreftelsen er spesifisert hvem han skal drepe. Det er videre verdt å bemerke at aktor ser ut til å koble penger og trussel sammen her (replikk 924). Selv om dette er svært vagt og uklart formulert, kan det være at det er dette som er bakgrunnen for at det i dommen står "jeg skal ha penger nå, og lage problemer etterpå", som vi tidligere har sett at ikke stemmer overens med fornærmedes forklaring (replikk 270-276) som dommen sier at den bygger på.

5.4 Fortolkningsstyring

Det vi har vært vitne til over, kan beskrives som en form for fortolkningsstyring (interpretation management, Fairclough 1995), der tilhørerne ledes mot bestemte fortolkninger. Underveis i rettsforhandlingene tillegges tiltalte ulike ytringer, og det gjøres ved at det brukes direkte tale, dvs. ved at et referat endres til et sitat med direkte tale. Dette er en form for fortolkningsstyring der dommeren ledes til å oppfatte denne direkte talen som en autoritativ tekst i den forstand at det er en nøyaktig gjengivelse av hva som ble sagt/kan ha blitt sagt. Resultatet av fortolkningsstyringen ser vi i dommen der tiltaltes handlinger fremstår som klarere og mer alvorlige enn under fornærmedes forklaringer.

I denne saken er den opprinnelige referatteksten gjengitt som fire ulike sitattekster. Den første sitatteksten fant vi hos aktor: ”ja drepa”. Den andre hos forsvarer: ”ja”. Den tredje var aktors igjen: ”drepa deg”. I dommen landet man på følgende sitattekst: ”drepe, ja”. Dette sier oss noe om at det kan være relativt enkelt å manipulere et muntlig bevismateriale i retten. Slike manipulative manøvre er for øvrig også kjent fra andre studier. Fairclough (1995) har foretatt analyser av diskurs-representasjon i mediatekster, og han sier:

Analysis of ‘framing’ draws attention to how surrounding features of the reporting discourse can influence the way in which represented discourse is interpreted. Framing can be blatantly manipulative. (1995:83)

Fairclough (1995) beskriver noe av det samme som jeg beskriver, men ut i fra et metodologisk perspektiv med innramming ”framing”. Fairclough (1995:81) peker også på en interessant variabel i diskurs-representasjon, og det er i hvilken grad skillet opprettholdes mellom den representerende diskursen og den representerte diskursen – mellom stemmene til reporteren og personen som rapporteres. Det er nettopp det som er problemet i eksemplene ovenfor, at skillet mellom den representerende diskursen (fornærmedes) og den representerte diskursen (aktor, forsvarer og dommerens fortolkninger) ikke opprettholdes. Dette fører til at fortolkningen kan ledes i en bestemt retning, slik vi har sett et eksempel på i dommen fra denne saken, og muliggjør en diskursforskyvning.

I det følgende skal jeg se nærmere på bakgrunnen for dommen, og det som er spesielt interessant er den nærmest fraværende kontekstualiseringen av bevismaterialet.

5.5 Kontekstualisering og dekontekstualisering

Språk og kommunikasjon både foregår og får sin mening i en kontekst. Dette har betydning for rettens behandling av et språklig bevismateriale, og særlig for en sak som denne der det ikke finnes annet bevismateriale. For å komme frem til en domsavgjørelse er det imidlertid også nødvendig å skrelle bort konteksten slik Borchgrevink (hos Gotaas 2000) forklarer:

Man kan si at dommerne må foreta en to-veis prosess når de skal forsøke å skape likhet for loven: Først må de **kontekstualisere** og deretter **dekontekstualisere**. De må kontekstualisere for å forstå bakgrunnen for en hendelse, men de må skrelle vekk mest mulig kontekst for å gjøre handlinger sammenliknbare og ikke la faktorer som kjønn,

alder, klasse eller sosial oppslutning avgjøre om handlingen er straffbar eller ikke. Dette kan betegnes som et grunnleggende dilemma i dommergjerningen – og et grunnleggende premiss i en liberal stat. (Muntlig overlevert fra Borchgrevink som referert hos Gotaas 2000b:135)

En kontekstualiseringsprosess for å forstå bakgrunnen for påståtte språkhandlinger er spesielt viktig i saker der en ikke har andre bevismaterialer enn de muntlige påstandene. I denne saken er den nærmest fraværende kontekstualiseringen interessant, og jeg skal se nærmere på det. Det som er spesielt slående er dommerens tilsynelatende manglende interesse for konteksten rundt den påståtte trusselen. Dette har jeg allerede vist et eksempel på over, der dommeren avbryter forsvarers forsøk på å klargjøre hva som har blitt sagt i forbindelse med den påståtte trusselen.

Den eneste som bringer spørsmålet om kontekst opp under forhandlingene i forbindelse med den påståtte trusselen er forsvarer. I det følgende skal jeg ta frem de få utsnittene fra forhandlingene og fra prosedyrene som omhandler kontekstualisering av det språklige bevis materialet.

5.5.1 Kontekstualisering under forhandlingene

Vi har tidligere sett en gjengivelse av hva som er blitt sagt under forhandlingene om trusselen. Vi har også sett at fornærmede har fortalt at hun oppfattet det som ble sagt som en trussel, men vi har ikke sett noen begrunnelse for at hun oppfattet det slik. Forsvarer antyder noe om hvorvidt hendelsen kan oppfattes som en trussel (replikk 391), og jeg skal gjenta den under:

Utsnitt 43

391. **F:** og jeg vet jo ikke akkurat om det kan oppfattes som trussel fra hans side når du begynner å spørre om det er sånn og sånn, men men eh er du sikker på at han eh forstod dette?

392. **FN:** så eh min oppfatning var at han forsto det.

Over (replikk 392) er det et eksempel på en gardering i fornærmedes forklaring der hun sier at det var hennes oppfatning. Hva forsvarer spør om i replikk 391 er litt vagt, men dersom vi ser på neste replikk blir det litt klarere:

Utsnitt 44

393. F: ja, jeg har et vitne som kommer senere han får jo forklare seg selv han har hatt 450 timer norsk-undervisning etter det han var sammen med deg omtrent, og hun mener **bestemt** at han ikke var i stand til å kommunisere på norsk.

394. FN: hm hm

395. F: men eh jeg vet ikke,

I replikk 393 ser vi at det forsvarer stiller seg tvilende til er hvorvidt tiltalte er i stand til å kommunisere på norsk og således i stand til å foreta en slik trussel. Dersom vi tar en kikk til på fornærmedes svar (replikk 392), så virker det ikke som om hun er skråsikker på at tiltalte forsto ettersom svaret hennes er litt vagt formulert. Vi ser et eksempel på en gardering der fornærmede sier at det er hennes oppfatning, og ved å si det åpner hun samtidig for at det kan være ulike oppfatninger av tiltaltes forståelse og sår en tvil rundt hvorvidt han faktisk forsto. Det vi så langt vet er at fornærmede mener at tiltalte forsto såpass at han oppfattet at han hadde foretatt en trussel, men forsvarer går ikke nærmere inn på hva hun mener med sitt svar (replikk 392). Det blir for eksempel ikke spurt om hvorvidt det på et prinsipielt grunnlag kunne oppfattes som en trussel eller om fornærmede personlig oppfattet det som en trussel.

Litt senere under sin utspørring av fornærmede (FN) forsøker forsvareren (F) på nytt å finne ut av hvorvidt en trussel er en rimelig fortolkning fra fornærmedes side, og han antyder at det kan dreie seg om en misforståelse. Vi ser at han forsøker å gi alternative fortolkninger av hva tiltalte kunne ha ment (replikk 450, 453 og 455):

Utsnitt 48

450. F: han har ikke ment, det var ikke ment at du kunne du kunne gjerne ringe etter politiet hvis bare han fikk **løst** sine problemer?

451. T:[...]

452. FN: det vakke sånn jeg oppfatta det,

453. F: nei, men jeg synes men jeg synes ikke det henger på greip at han vil gjøre problemer for dere og så skal dere han kanskje skal hente politiet slik at han **ikke** får gjort problemer?

454. FN: nei han sa han kunne gjerne gå i fengsel for oss bare bare bare han fikk gjort dette problemet.

Utsnitt 49

455. F: ja, det var ikke det at han kunne gå i fengsel hvis han fikk løst problemet at han fikk snakket med denne Ali som han **ikke** hadde fått snakket med på lang tid?

456. D: ja nå har jo fornærmede forklart 7

457. F: ja, J

458. D: hvordan hun oppfatter det da.

459. F: ja.

460. T: [...]

461. F: jeg hakke fler spørsmål.

Det som er særlig interessant i ovenstående utsnitt er at dommeren avbryter forsvarer (replikk 456 og 458) under hans forsøk på å diskutere mulige andre fortolkninger (replikk 450, 453 og 455). Det må bety at dommeren her oppfatter denne diskusjonen som irrelevant, og dette er sannsynligvis noe av årsaken til at det i dommen tilsynelatende ikke er blitt tatt hensyn til hvordan den påståtte trusselen er kommet opp. Replikk 453 er for øvrig en ganske uklar påstand og dette påvirker kanskje også dommerens interesse for forsvarer sin argumentasjon. I replikk 455 antyder forsvarer at tiltalte kanskje kan ha sagt at han vil ha sine problemer løst og ikke lage problemer slik fornærmede har oppfattet det.

Spørsmålet om hva den tiltalte kan ha sagt og hvordan dette kan ha vært ment blir imidlertid tatt opp igjen i prosedyrene.

5.5.2 Kontekstualisering under prosedyrene

Spørsmålet om hva som kan ha vært sagt og hva som kan ha vært ment, er knyttet til påstand fire i dommen som sier:

Tiltalte regnet det som overveiende sannsynlig at trusselen var egnet til å skape frykt

Denne påstanden er ikke diskutert under forhandlingene. Den må derfor utelukkende være basert på dommernes generelle oppfatninger av tiltaltes troverdighet, evt. tiltalebeslutningen og/eller dokumenter fra politiavhør. Men som sagt under prosedyrene sier aktor og forsvarer noe om dette, og det skal jeg gjengi. Det første utsnittet er hentet fra aktors prosedyre:

Utsnitt 77

924. **A:** [...] så sier eh hansen atte eh han eh han hadde forholdsvis begrensede norskkunnskaper slik ho oppfatta det, men ho oppfatter at han da framsatte en trussel til henne da som han sjøl var klar over. så eh går vi til 7
925. **D:** vi må oversette litt. J

Aktor sier senere i sin prosedyre:

Utsnitt 79

935. **A:** hvis vi da oppsummere krava i eh straffeloven to sjuogtjue raskt, så ser vi atte de da er oppfylt her. eh her det er jo da krav om en trussel ord eller handling, her går det da på ein trussel framsatt verbalt, og det det trues med det er jo drap. og det er jo en handling som som klart rammes her under under beskrivelsen, og det er jo da spørsmål om den er grunn til å framkalle alvorlig frykt, for for så får vi se på det, det er ikke nødvendig at den som blir truet blir redd, men det som det er krav om det vil om slik en uttalelse være egnet til å fremkalle frykt. og det å (xxx) det det har ingenting med saka å gjøre, så det er ikke avhengig av åssen en reagerer på det med andre ord.

936. **T:** [...]

Over ser vi at aktor sier at "det er ikke nødvendig at den som blir truet blir redd, men det som det er krav om det vil om slik en uttalelse være egnet til å fremkalle frykt". Under ser vi at forsvarer i sin prosedyre mener at problemet ikke ligger på det planet, fordi det ikke foreligger bevis for at det er fremsatt en trussel (replikk 978):

Utsnitt 83

974. **F:** selve saken går ut på at (pause) khalid skal ha truet berit hansen. og som det står i straffeloven må trusselen være fremsatt under slike omstendigheter at den er egnet til å fremkalle alvorlig frykt.

975. **T:** [...]

976. **F:** hvis en eh kone ligger våken halve natten fordi mannen snorker og til slutt blir så frustrert og sint at hun vekker ham og sier, snorker du mer nå så dreper jeg deg. så er ikke det en trussel som er egnet til å fremkalle frykt forhåpentligvis, og er heller ikke straffbar. det samme kan man tenke seg med to gutter som ligger og sloss og den ene sier at hvis ikke du slipper meg så dreper jeg deg, så er det heller ikke egnet til å fremkalle frykt,

977. T: [...]

978. F: her ligger det ikke problem på dette plan, men det ligger faktisk på det plan at vi har ikke noe bevis for at det er fremsatt trussel.

979. T: [...]

Over (replik 976) bruker forsvarer i sin prosedyre eksempler på hva som er sagt og hva som kan ha vært ment, men dette er spørsmål som i svært liten grad er diskutert under forhandlingene.

For å oppsummere litt så har vi sett at det var fornærmede som kom med forslag til hva problemene som tiltalte skal lage skal gå ut på. Det kan nærmest se ut som om hun ber om en alvorlig trussel ved å komme med dette forslaget. Hun forsøker med andre ord ikke å dempe konflikten, men bidrar til å bygge opp konflikten idet hun utfordrer tiltaltes aggressivitet. Videre har vi sett at retten vet lite om hvordan trusselen har oppstått.

5.6 Sammenfatning

I dette kapittelet har jeg forsøkt å gi et innblikk i hva dommen er basert på ved å gjengi deler av forhandlingene, og særlig de delene som er relevante i forhold til enkelte påstander i dommen. Denne kontekstualiseringen er viktig for en forståelse av hva denne saken handler om i forhold til de videre analysene. Analysen har dessuten vist til noen av de problemene som ligger i bruk av muntlige språklige ytringer som bevismateriale i retten, og jeg skal oppsummere disse.

For det første består et slikt bevismateriale kun av vitners gjengivelser og fortolkninger av noe som kan ha vært sagt, og sannsynligvis ikke nøyaktig det som ble sagt. Dette gjelder ikke minst når en sak først kommer opp for retten to år etter at den påståtte trusselen skal ha blitt fremsatt. Her har jeg vist til ulike fortolkninger av enkelte ytringer, og hvordan disse fortolkningene endrer seg underveis i forhandlingene.

For det andre er det problemer knyttet til talespråkets natur, som er flyktig og ikke-permanent, for denne ikke-permanente karakteren muliggjør diskursive forskyvninger i et muntlig språklig bevismateriale. I dette kapittelet har jeg vist et eksempel på en diskursiv forskyvning i beskrivelsen av den påståtte drapstrusselen, som først oppsto som et referat under forhandlingene, men som endte som et sitat i dommen. I denne saken er tiltalte underveis blitt

tillagt ulike ytringer ved innføring av direkte tale i den representerte diskursen, og den er slik dommen viser, blitt oppfattet som en autoritativ tekst i den forstand at det er en nøyaktig gjengivelse av hva som ble sagt. Det handler med andre ord om to svært forskjellige måter å tillegge noen en ytring på, gjennom et referat og et sitat. En slik endring i måten en tillegger noen en ytring på kan påvirke utfallet av en rettssak. I denne saken har jeg vist at slik handlingsforløpet fra fornærmedes forklaring er referert i dommen ser episoden på sosialkontoret mer alvorlig ut enn det fornærmede faktisk forklarer i retten. Denne saken er således et eksempel på hvordan et muntlig bevismateriale kan endre karakter underveis i en rettssak.

For det tredje er problemet med et muntlig bevismateriale at det lett kan bli gjenstand for manipulasjon, for jeg har også vist at forsvarer og aktor sine fortolkninger av den påståtte drapstrusselen ser ut til å reflektere deres roller som forsvarer og aktor. Ved bruk av sitater kan det med andre ord åpnes for muligheter til å endre litt på disse slik at tiltalte ser mer eller mindre skyldig ut – en form for fortolkningsstyring, som i denne saken førte frem i domsavgjørelsen. Analysene viser at en slik fortolkningsstyring kan lykkes når skillet mellom den representerende diskursen og den representerte diskursen ikke holdes klart adskilt. Å holde disse to diskursene fra hverandre er derfor en viktig utfordring for dommerne. Dette gjelder særlig i saker der en kun har et muntlig bevismateriale når en skal komme til en domsavgjørelse, og det er trolig også her mulighetene for fortolkningsstyring er størst.

Som nevnt i innledningen var noe av grunnen til at jeg fattet spesiell interesse for denne saken at jeg ikke forsto hvorfor tiltalte ble dømt. I dette kapittelet har jeg vist hvordan det er oppstått en diskursforskyvning, og noe av grunnen til at tiltalte ble dømt kan være at han har blitt tillagt direkte tale under forhandlingen. Jeg har også vist at dommeren ser ut til å vise liten interesse for spørsmålet om hva som kan ha vært sagt og hva som eventuelt kan ha vært ment. Dersom dommeren hadde vist større interesse for dette, hadde også kanskje dommen sett annerledes ut.

Dette kapittelet kan ha gitt noen mulige delsvar på hvorfor fornærmede får medhold og troverdighet, men spørsmålet om hvorfor tiltalte ble dømt henger fremdeles i luften. Analysen av rettsforhandlingen så langt tyder på at grunnlaget for å dømme en person til 18 dagers betinget fengsel er tuftet på noe mer enn det som fremgår av dommen. Hva dette kan være er

umulig å si, men det har trolig sammenheng med hvordan tiltalte fremsto for retten. Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til i kapittel 7 om den flerspråklige forklaringen.

I mellomtiden skal jeg se nærmere på den påståtte språkhandlingen, for å gi en nærmere beskrivelse av hvordan den, i følge fornærmedes forklaring, er oppstått.

6. DEN PÅSTÅTTE SPRÅKHANDLINGEN

6.1 Innledning

Begrepet språkhandling (Austin 1962 og Searle 1969) har sin bakgrunn i pragmatikken som har sine røtter i språkfilosofien, og det har vært mange definisjoner knyttet til dette feltet. En nyttig definisjon for mitt formål finner jeg hos Thomas (1995). Hun sier at pragmatikk er studiet av mening i interaksjon, og det er nettopp det dette kapittelet skal handle om, språkhandlingens mening i interaksjon. Thomas bemerker at pragmatikk gjerne har blitt beskrevet som studiet av enten talerens mening (det taleren mener med en ytring) eller en ytrings fortolkning (det tilhøreren forstår med en ytring). Ifølge Thomas sitt syn er det mer fruktbart å fokusere på de interaktive aspektene ved mening:

Meaning is not something which is inherent in the words alone, nor is it produced by the speaker alone, nor by the hearer alone. Making meaning is a dynamic process, involving the negotiation of meaning between speaker and hearer, the context of utterance (physical, social and linguistic) and the meaning potential of an utterance. (Thomas 1995:22)

I pragmatikken er språkhandling et viktig begrep, og den grunnleggende tanken bak dette begrepet er at når vi sier noe, så gjør vi også noe (Austin 1962). En trussel er et typisk eksempel på en språkhandling. I denne saken har en mulig språkhandling en helt sentral plass, og utgjør selve kjernen i forhandlingene, for her er det tatt ut tiltale på grunnlag av en påstått språkhandling for overtredelse av:

Straffeloven § 227, 1. straffealternativ,
for i ord eller handling å ha truet med en straffbar handling som kan medføre høyere straff en 6 måneders fengsel, under slike omstendigheter at trusselen var skikket til å fremkalle alvorlig frykt, eller medvirket til dette. (Utdrag fra dommen)

Fornærmede mener at tiltalte har fremsatt en drapstrussel, og hennes overordnede har derfor anmeldt forholdet, mens tiltalte på sin side benekter påstanden. Retten skal avgjøre hvorvidt den påståtte språkhandlingen har funnet sted. Problemet i retten, som hos språkforskeren, er forholdet mellom form og funksjon. Hvordan kan man avgjøre hvorvidt den formen kan

fungere som en trussel? Hvordan kan ytringens mening relateres til den illokusjonære styrken? Kontekstuelle faktorer er viktige i en slik vurdering, og i dette kapitlet skal jeg se på konteksten rundt fornærmedes forklaring.

Den påståtte språkhandlingen skal ha funnet sted under et møte på saksbehandlerens kontor ved sosialkontoret. Dette møtet blir så beskrevet i retten. I dommen finner vi en fortolkning av hvordan beslutningsfatterne har oppfattet og vurdert forklaringene fra retten. Det er med andre ord tre ulike kommunikasjonssituasjoner som er viktige her. Den første representerer den virkelige opprinnelige situasjonen der den påståtte trusselen skal ha oppstått, den har jeg ikke tilgang til. Det jeg har tilgang til er den andre situasjonen, som foregår i retten, og den tredje som er den skriftlige dommen der vi har sett at forholdet er beskrevet som hevet over enhver rimelig tvil.

I forrige kapittel så vi eksempler på en kjede av fortolkninger – fra referat under forhandlingene til sitat i dommen. I dette kapitlet skal jeg se nærmere på hvordan fornærmede beskriver den påståtte språkhandlingen i sine referater under forhandlingene. Men aller først skal jeg reflektere litt rundt språkhandlinger generelt på det teoretiske og det praktiske plan.

6.1.1 Intensjon og respons

Det er ikke en uvanlig oppfatning at det er taleren selv som gir en ytring et bestemt innhold - at taleren har en bestemt intensjon, og at han ved bestemte ordvalg og valg av språkhandling uttrykker disse intensjonene til tilhørerne (Searle 1969). På den måten oppfattes tilhørerne som passive tilskuere, som gjetter seg til intensjonene. Disse gjetningene kan være riktige eller gale. I henhold til en samtaleanalytisk tradisjon der det interaktive aspektet i kommunikasjon står i fokus, ville derimot innholdet i en ytring måtte gjenspeiles og leses i tilhørernes responser. Den representerer med andre ord en teoretisk retning der en legger vekt på at mening kommer frem i forhandlinger, at vi gjennom å kommunisere forhandler om mening. Samtaleanalytikere tenker seg gjerne at statusen som en bestemt språkhandling eller en ytrings illokusjonære styrke, er avhengig av hvordan det reageres på ytringen (jfr. for eksempel Svennevig 2001).

For å forstå språkhandlinger i retten er begge disse teoretiske perspektivene viktige. For på den ene siden er det ikke avgjørende for en domsavgjørelse at en trussel har fremkalt alvorlig